

TARTALOM

Tanulmány

TÓTH MIHÁLY:

Magyarország negyedik Büntető Törvénykönyve 439

SZALMA JÓZSEF:

A polgári és a kereskedelmi jog kapcsolata az új Ptk. fényében 453

SZOMORA ZSOLT:

Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája becsületsértési
és rágalmozási ügyekben hozott büntetőítéletekben 469

JAKAB NÓRA-PRUGBERGER TAMÁS:

Ellentétek és kapcsolatok a magyar munkajogi-, és polgári jogi szabályozás között 477

Szemle

DELI GERGELY:

Megfontolások a trust egyházi eredetéhez,
avagy: gondolatok Sándor István új monográfiájáról 487

Jogirodalom, jogélet

PÁL SZILVIA:

„Felfelé nézz. Ha szárnyad nincs: kapaszkodj” – Szeibert Orsolya: A házasság
Európában a jogegységesítő törekvések tükrében. 492

JOG TUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Contents

Studies

MIHÁLY TÓTH:

Fourth Criminal Code of Hungary

JÓZSEF SZALMA:

Relation Between Civil and Commercial Law
in the Light of the New Civil Code

ZSOLT SZOMORA:

Recognition and citation of constitutional inter-
pretative requirements in judgments delivered
in criminal slander and defamation cases

– methodological typology

NÓRA JAKAB–TAMÁS PRUGBERGER:

Contrasts and Connections Between the
Hungarian Labor Law and Civil Law Regulations

Review

GERGELY DELI:

Considerations Regarding the Canonical Origins
of Trust. Thoughts on the New Monograph of
István Sándor

Legal Life–Legal Literature

SZILVIA PÁL:

„Look Up. If You Have No Wings: Hold On”

– Orsolya Szeibert: Marriage in Europe in the
Mirror of Legal Unification

Inhalt

Abhandlungen

MIHÁLY TÓTH:

Das vierte Strafgesetzbuch Ungarns

JÓZSEF SZALMA:

Verhältnis zwischen Privatrecht und Handelsrecht
im Spiegel des neuen Privatgesetzbuches

ZSOLT SZOMORA:

Berufung auf verfassungskonforme
Auslegungserfordernisse in Verleumdungs- und
Beleidigungssachen gefällten strafgerichtlichen

Urteilen – eine methodologische Typologie

NÓRA JAKAB–TAMÁS PRUGBERGER:

Kontroversen und Zusammenhänge zwischen den
ungarischen arbeitsrechtlichen und zivilrecht-
lichen Vorschriften

Rundschau

GERGELY DELI:

Überlegungen bezüglich des kirchlichen
Ursprungs von „Trust” – Gedanken über die neue
Monographie von István Sándor

Rechtsliteratur–Rechtsleben

SZILVIA PÁL:

„Schau nach oben. Wenn du keine Flügel hast:
klettere!” – Orsolya Szeibert: Die Ehe in Europa
im Spiegel der Rechtsvereinheitlichung

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT AZ MTA
KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ BIZOTTSÁGA TÁMOGATTA

Jogtudományi Közlöny * A MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata.

A Szerkesztő Bizottság vezetője: **Dr. Korinek László**

A Szerkesztő Bizottság tagjai: Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda, Dr. Szalma József

Felelős szerkesztő: **Dr. Vörös Imre** • Szerkesztő: **Dr. Szalai Éva, Dr. Udvarny Sándor**

A szerkesztőség címe: 1015 Budapest, I. Donáti u. 35–45.

Kiadja a LOGOD Bt. 1012 Budapest, Logodi u. 49. Telefonszám: 214-2453, fax: 225-7764.

e-mail: logod@logod.hu, web: www.logod.hu

Előfizethető a LOGOD Bt. számlaszámán; 10900011-00000007-34760128

Felelős kiadó: Buday Miklós ügyvezető igazgató.

Nyomdai előkészítés: LOGOD Bt. • Terjeszti a LOGOD Bt. Megrendelhető a kiadó címén,

Előfizetési díj belföldön egy évre: 18 500 Ft, külföldön 120 EUR

Egyes lapszámok külön is megvásárolhatók, 1800 Ft/szám áron, melyet a postaköltség felszámolásával kézbesítünk.

Nyomdai munkálatok: F&F Print Line Kft. • HU ISSN 0021-7166

TANULMÁNY**Magyarország negyedik Büntető Törvénykönyve***

☞ *Tóth Mihály egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem (Pécs); tudományos tanácsadó
MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete (Budapest)*

Az új Btk.-t ismertető tanulmánysorozat bevezető írásában előjáróban indokoltnak vélem röviden áttekinteni a hazai büntetőjogi kodifikáció-történet főbb állomásait. Ezután az új törvény megalkotásának indokait, koncepcionális vezérelveit és megalkotásának körülményeit idézem fel. Végül megkísérlek rövid általános értékelést adni az új törvény fontosabb rendelkezéseiről, újításairól, utalva az egyes elvek vagy intézmények kapcsán kibontakozó vitákra, megfogalmazható reményekre és aggodalmakra.

I.**A hazai büntetőjogi kodifikáció vázlata***1. A kodifikáció kezdetei*

Kodifikációról szokás szűkebb és tágabb értelemben beszélni.

A szűkebb felfogás beéri a hasonló életviszonyokat érintő jogi előírások szabályrendszerének egységes kódexbe foglalásával, összegyűjtésével. A tágabb értelmezés szerint a kodifikáció kompiláció, rendszerezés és normaalkotás szerves egysége, egy adott jogág kötelező érvényű előírásainak koncepcionális felülvizsgálata, s ennek alapján egységes, áttekinthető, koherens rendszerben történő megjelenítése.¹

Magyarországon a büntetőjog *egységes írásos formában* történő hozzáférhetővé tételének igénye viszonylag későn merült fel.

Werböczy Hármaskönyve (1514) lényegében még csak kompiláció, amelyben a büntetőjogi előírások még követhető rendszer nélkül, szétszórtan, olykor korabeli „esettanulmányokkal” színesítve fordultak elő. Kétségtelen erénye viszont a gyűjteménynek, hogy megteremtette a jog viszonylag egységes alkal-

mazásának legalábbis a lehetőségét. A Tripartitum a bűncselekményeket három csoportba osztotta. A leg súlyosabb deliktumok a hűtlenségi esetek voltak (ezek elsősorban továbbra is közvetlenül vagy közvetve a király személyét vagy érdekeit sértették), a főbenjáró bűncselekmények büntetése általában szintén fejtés és jószágvesztés volt, bár itt – a szokások erejét hangsúlyozva – tág teret kapott a kompenzáció. Végül a harmadik csoport esetében – például hűtlen gyámkodás, vértagadás (a rokonok jogos vagyontól történő alattomos megfosztása), hitszegés, hamis oklevelek készítése – már szóba jöhetett büntetésként az örökös becstelenség is.

Ennek következménye az öröklésre való képtelenség, a gyámság és közhivatal vállalására való alkalmatlanság, valamint a perindítás és a tanúskodás jogának elvesztése volt.

Önálló büntetőjogi kodifikáció szükségességét először *Kollonics Lipót* primás-érsek 1689-ben, ország-szervezési javaslatában hangsúlyozta, törekvése az 1658-as osztrák *Praxis Criminalis* „honosítására” irányult. Javaslatának „általános része” nem volt, s bár erénye a bűncselekmények valamint az enyhítő és súlyosító körülmények pontos számban vétele, nagyobb gondot fordított a kínvallatás feltételeinek és módoza-

* Az új Büntető Törvénykönyvről szóló tanulmány-sorozat bevezető tanulmánya (Szerk.)

1 Az ezzel kapcsolatos legújabb szakirodalomból lásd például Sieber, Ulrich/Marc Engelhart: Strafrechtskodifikation – Eine Analyse des Kodifikationskonzepts und seiner Umsetzung im deutschen Strafrecht. Zeitschrift für rechtswissenschaftliche Forschung (RW), 2012, Volume/Issue 4, p. 364–405. A szerzők rámutatnak, hogy a fogalom idealisztikus tartalma napjaink pragmatikus és változó világában háttérbe szorul, a rugalmas szabályozás sűrű modifikációs igényei „kodifikációként” a pusztán aktualizálást, a hatályos joganyag kompilációját helyezik előtérbe. (p.366.). Pedig már Szalay László hangsúlyozta a reformkorban, hogy „A törvénycodex – azaz: a 'státuspolgárok' magok és a 'státus' közötti törvényes viszonyainak rendszeresen szerkesztett, magában bevégzett, és sanctioval ellátott könyve (nem gyűjteménye)...” (Codificatio. in: Publicistai Dolgozatok Szalay László által Első kötet 1839–1844. Pest, 1847. 24.)

tinak leírására és a büntetés kiszabása során szinte korlátlan teret adott a bírói önkénynek.

A javaslatot 1719-ben a „Novum Tripartitum”, majd 1726-ban III. Károly „büntető törvénykezési rendtartás” kidolgozását célzó rendelete követte, a tervezetek el is készültek, de érdemben egyiket sem tárgyalták. Hasonló lett a sorsa a Mária Terézia utasítására készült tervezetnek is.

II. József büntető törvénykönyvét 1788-ban magyarra is lefordították, s bár korának figyelemre méltó, humánus alkotása volt (a halálbüntetést például mindenütt mellőzte vagy hajóvontatással helyettesítette), néhány év alatt nem tudott hatást gyakorolni a hazai jogalkalmazásra.

Az osztrák törekvések és a rendszertelen szokásjog keveredése jelentős jogbizonytalanságot eredményezett, a korszak egyedüli pozitívuma a boszorkányüldözések megszűnése, és a kínvallatás korlátozása, majd megtiltása volt.

A több mint két emberöltővel később készült 1795. évi tervezetben már határozottan fellelhetők a felvilágosodás gondolatai. A „nullum crimen sine lege”, a „nulla poena sine lege” elve és a társadalom védelme követelményének megfogalmazása mellett ekkor a büntetés céljaként a tettes megjavításának igényét jelelték meg. „Ez az első olyan magyar jogszabálytervezet, amely átfogja a ius criminale egész területét, tartalmazza az összes fontos anyagi és eljárási büntetőjogintézmény szabályozását”- fogalmazta meg a korszak kutatója, Hajdu Lajos.² Jelentőségét növeli a legalitás elvének határozott deklarálása: a tervezet kifejezetten előírta valamennyi a törvénnyel ellentétes írott vagy szokásjogi forrás hatályon kívül helyezését. Fontos annak hangsúlyozása is, hogy ez a javaslat már nem pusztán a korabeli törvények vagy szokások gyűjteménye, számos merőben új rendelkezésén érződik a feudális kötöttségekkel szakítani próbáló kor-szellem, s az modernebb jogfelfogás, amely például a francia „Code Penal” (1791) készítőinek tollát is vezette.

A haladó és a retrográd eszmék küzdelmének egyenlítősségére jellemző, hogy a vitákon nem csupán ez a javaslat feneklett meg, de a szemléletében és intézményeiben jóval konzervatívabb, számos nemesi kiváltságot fenntartó, egyébként pedig inkább az elrettentésen, mintsem a javításon alapuló 1827. évi tervezet is. Az egységes büntető törvény ekkor már nyomasztóan hiányzott, noha még 50 évet kellett várni az elkészültére. Szemere Bertalan, az 1848-49 évi szabadságharc későbbi minisztere botrányosnak nevezte az ország igazságügyi állapotát, ahol „a bíró büntet, holott a törvény azt sem határozza meg mindig mi a bűn, s azt sem szabja ki, mi a büntetés”, s ugyancsak tartatlannak tekintette, hogy „a közköltésen tartott

tömlöcök által leginkább a bűn terjesztésének szándéktalan célja éretik el”.

A XIX. század 30-as éveiben Széchenyi István szorgalmazta leghatározottabban büntető törvény készítését. *Stádium* című munkájában ezt írta: „...most elég a törvény előtti egyenlőség principiumát felállítani, s ennek útmutatása szerint tüstént oly fenyítő és politikai törvénykönyv készítéséhez fogni, melynek elsőbbsége mindenkit az önkény üldözésétől megment s ekkép minden becsületes embernek legbiztosabb paizsa...”

A főként Deák Ferenc munkájának tekintett 1843. évi törvény-javaslat alapvető vívmánya ennek megfelelően a nemesek és nemtelenek közötti különbségtétel megszüntetése mellett a differenciált, ám tett-arányos büntetést lehetővé tevő büntetési rendszer volt, amely például száműzte a halálbüntetést vagy a testi fenyítést (ismerte viszont a pénzbüntetést vagy a bírói dorgálást), s a visszaesés kérdéseit az általános részben szabályozta.

A javaslat a bűncselekményeket büntettekre és kihágásokra osztotta fel, s igen részletesen számba vette a büntetés kiszabása során figyelembe veendő enyhítő és súlyosító körülményeket. Rendkívül alaposan tárgyalt a cselekmény stádiumainak és az elkövetői alakzatoknak, kiváltképpen a részességnek a kérdéseit.

Az azóta is sokat méltatott munkáról okkal állapította meg egy évszázaddal később Finkey Ferenc, hogy „bölc és humánus eszméi megtermékenyítették az utolsó száz év büntetőjogát...”

Sajnos nem ehhez a javaslatához tért vissza 1861-ben az *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok* néven ismertté vált dokumentum, hanem az 1848 előtti jogot (lényegében a kodifikálatlan, szétszórt, jórészt szokásjogon alapuló rendelkezéseket) tekintette irányadónak, igaz, a törvény előtti egyenlőség kimondásának megismétlésével.

2. A Csemegi-kódex és a XX. század elejének reformtörekvései

2.1. A közel egy évtizednyi előkészítés után elfogadott 1878. évi V. törvény talán legfőbb érdeme, hogy bár elvetette a magyar történelmi hagyományokat, a büntető jogalkalmazás feudális anarchiáját felszámolva megszüntette a jogbizonytalanságot, s a kor tudományos eredményeinek megfelelő egységes elvi alapon nyugvó szabályrendszert adott a jogalkalmazók kezébe.

Sokszor, de nem alaptalanul idézett megállapítás, hogy készítője, a kor kiváló jogásza, Csemegi Károly (1826-1899) államtitkár, majd kúriai bíró nevével összefonódott „Csemegi kódex” – átvéve a korszak haladó

2 Lásd: Hajdu Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Budapest, 1971.

büntető törvénykönyveinek rendelkezéseit, egyben igyekezett azokon túl is lépni.

Készítője a bűncselekmények hármass felosztása (büntett, vétség, kihágás) mellett tett hitet, s a részlet-szabályok megalkotása során is a *klasszikus dogmatika cselekmény-központú, vagyis „tett-centrikus”*, az egyes intézmények organikus felépítésére, a pontosan szabályozandó rendszerre összpontosító koncepciójából indult ki, érthetően kevesebb figyelmet fordítva az elkövető személyére.

A kódex általános és különös részre ezen belül összesen ötvenkét fejezetre tagozódott, külön 145 szakaszból álló törvény rendelkezett a legenyhébb jogsértésekről, a kihágásokról.

Az *Általános rész* a bevezető rendelkezések után a törvény hatályával, a büntetésekkel, a kísérlettel, a részességgel, a szándékossággal és a gondatlansággal, a beszámítást kizáró vagy enyhítő okokkal, a bűnhalmazattal, végül a büntetés végrehajtását kizáró okokkal foglalkozott.

A felelősség alapja a 12 évet betöltött, beszámítható személy által megvalósított büntetendő cselekmény (tevés vagy mulasztás) volt. A stádiumok közül csak a befejezett cselekménynél enyhébben büntetni rendelt kísérletet szabályozta, a csekélyebb súlyú vétségek elkövetésének megkísérlése azonban csak a törvény kifejezett rendelkezése esetén volt büntetendő.

A kódex büntetési rendszere (halálbüntetés – mindössze két bűncselekmény esetében –, életfogytig, vagy határozott ideig tartó, több fokozatban végrehajtandó szabadságvesztés, pénzbüntetés, erkölcsi büntetések, elkobzás, kiutasítás) mérsékelt szigorú mutatót, a bírónak azonban széles körű enyhítési lehetőséget biztosított. A *különös rész* számos alfejezetre osztva lényegében az uralkodó és az állam, az egyes személyek élete, testi épsége, jogai és vagyona, a közbiztonság, végül az állami intézmények rendje elleni bűncselekményeket tárgyalta.

2.2. Néhány év múlva az új kriminálpolitikai áramlatok hatására a törvénykönyvvel szemben óvatos bírálatok is megfogalmazódtak. *Wlassics Gyula* például a XX. század első éveiben ugyan „korszakos jelentőségűnek” nevezte a kódexet, de rámutatott, hogy például „a fiatalok büntetése, a visszaesők, a csavargók, és koldusok büntetési rendszere a mai fogalmak szerint fenn nem tartható”. (A kódex eredeti változata például a „fiatalokúak” esetében (12-16 év) csak feltételesen tette lehetővé a felnőttektől eltérő kezelést)

Irk Albert, a magyar kriminológia egyik megalapozója szerint is a kódex „korának későszülött gyermeke volt”, mert akkor készült el, „amikor a büntetőjogi új irányok hajnalhasadása már megtörtént, s amikor rövidesen a társadalom biztosítását szolgáló kriminálpolitika új eszközöket hozott javaslatba a büntetéseket új osztályaival szemben.”

A következő évek jogalkotása ezért a kódex korrekciójaként szükségesnek tartotta a fiatalokúak, majd a

visszaesők és a megrögzött büntetettek sajátos személyiségét kezelni képes novellák megalkotását, valamint a feltételes elítélés intézményének meghonosítását (1908, 1913).

A munkaképes munkakerülők dologházba utalásának lehetőségével megszűnt a korábban monista, kizárólag büntetéseket ismerő rendszer. A dologház (egy év és öt év között előre meg nem határozott időtartamban) helyettesíthette, de követhette is a szabadságvesztés-büntetést.

1921-ben törvény született az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről, amely elsősorban a politikai jellegű szervezkedések ellen irányult.

Néhány évvel később sor került a Csemegi-kódex második jelentősebb átforgalmazására (1928. évi X. tc.), amely az anyagi jogot illetően megállapította a vagyon elleni bűncselekmények értékhatárait, korszerűsítette a pénzbüntetés intézményét, és bevezette a szigorított dologház intézményét.

A szigorított dologházban eltöltendő idő legrövidebb tartama három év volt, indokoltságát ezután az igazságügy-miniszter évente felülvizsgálta, elvileg azonban életfogytig tarthatott.

Említést érdemel végül a büntetett előlethez fűződő joghátrányok alóli mentesítés törvénybe iktatása (1940).

A kriminológia szemléletváltozásától eltekintve a Csemegi-kódex egyik további eredményeként értékelhető, hogy a II. Világháború utáni években hiába merült fel igény új törvény mielőbbi alkotására, ehhez mind az előzőeket meghaladó jogtudományi, mind a gyakorlati tapasztalatok hiányoztak (bár utóbbiak jórészt nem objektív okokból, hanem a korábbi bírói és ügyészi kar kényszerű kicserélődése folytán).

3. A II. világháború utáni fejlődés

3.1. A háború után legfontosabb feladatnak a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonását lehetővé tevő rendelkezések megalkotását tartották (1945. évi VII. törvény), de még 1946-ban jogszabály született „a demokratikus államrend és a demokratikus köztársaság védelméről” és „az árdrágító és közellátás elleni bűncselekményekről” is.

1948-ban sor került az 1878. évi V. tc. utolsó jelentősebb módosítására (1948. évi XLVIII. törvény), amely tovább bővítette a „biztonsági jellegű” intézkedések körét az elmebeteg bűnözők őrzetének előírásával, elsőként rendelkezett a magyar jogfejlődés során az önhibából eredő ittas állapotban elkövetett cselekményekért való felelősségről, és új különös részi tényállásokat is alkotott (például a foglalkozás körben elkövetett veszélyeztetést, vagy a cserbenhagyást).

1950-ben újraszabályozták a *Btk. Általános Részét* (BTÁ), elsősorban „a büntetőjog megváltozott osztályjellegének” deklarálása érdekében, ám néhány lé-

nyeges koncepcionális kérdést is érintve (például megszüntették a trichotómiát). A szankciórendszer kiegészült egy sajátos, később kevés hatékonysága ellenére évtizedekig alkalmazott intézkedéssel, a javító-nevelő munkával.

Az 1952-ben, majd 1958-ban kiadott BHÖ (Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása) valójában nem tett egyebet, mint az említett, minimális korrekcióval érintett általános részi rendelkezéseket és a részben különböző törvényekben szereplő különös részi tényállásokat gyűjtötte csokorba.

3.2. A második magyar Btk., az 1961. évi V. törvény 1953 és 1960 között, a belpolitikai viharok által olykor hosszú időre háttérbe szorított, változó alkotói háttérrel lassan, de tudatosan készült.

A törvény alapvető jellemzője, hogy a korábbi cselekmény-centrikus szemléletet felváltotta a tettes személyének előtérbe állítása, a „javítás”, a „nevelés”, a „társadalom hasznos tagjakénti megtartás”, egyszóval a „jobbítás” eszménye. Mindez azonban gyakran sajátos, szubjektív differenciálás eredményeképpen érvényesült.

A korszak ideológiája szempontjából ugyanis elfogadhatóbb volt az az elv, hogy nem elsősorban az elkövetett tett, hanem – életkoruk, „osztály-hovatartozásuk”, „kezelhetőségük” alapján – a tettesek között indokolt különbséget tenni, s a büntetést elsősorban a tettes személyiségére szabva kell alkalmazni.

Elegendő erre nézve talán a legszélsőségesebb példa: a határozatlan időtartamú szankciókat, így például az életfogytig tartó szabadságvesztést azért vetették el, mert vagy megnevelhetőnek vélték a legsúlyosabb bűncselekményt elkövető tettest – s ekkor, meghatározott idő után lehetőséget kínáltak számára a társadalomba történő visszatérésre – vagy nem, – ekkor viszont csak halálbüntetéssel vélték biztosíthatónak a büntetés céljainak elérését.

A törvény igen leegyszerűsítve egységes bűncselekmény-fogalmat használt: minden deliktumot büntettnek tekintett, a szabadságvesztés végrehajtására a börtön mellett létrehozta a „büntetés-végrehajtási munkahelyet”. Jellemzőek a korra bizonyos, még sokáig alkalmazott különös részi bűncselekmények: például a merénylet (politikailag motivált emberölés), az izgatás (lényegében a rendszerre nézve negatív politikai értékítélet mások előtti hangoztatása), a közveszélyes munkakerülés (amely esetében a dologtalan életmódot önmagában közveszélyesnek minősítették), vagy a hazatérés megtagadása (amely akár 5 éves börtönbüntetést helyezett kilátásba azzal szemben, aki legálisan hagyta ugyan el az országot, de nem tért haza).

Mindezek ellenére a törvény mégis meghatározó módon hatott a magyar büntetőjog gyakorlatára. 1962-es hatályba lépésével megszűntek az 1956-os forradalomban való részvétel miatti büntető perek, egy évvel később széles körű amnesztiára, rehabilitációra is sor került. Megkezdődött az ún. „puha diktatúra”

időszaka, Magyarország megtette az első óvatos lépéseket a jogállamiság irányába.

3.3. Az 1961. évi V. törvény koncepcionális szempontból legjelentősebb módosítása az 1971. évi 28. törvényerejű rendelettel történt meg.

A Novella a bűncselekményeket ismét két, súly szerinti csoportra osztotta, 10 év megszakítás után újra bevezette az életfogytig tartó szabadságvesztést, s a szabadság elvonásának négy végrehajtási fokozatát különböztette meg (a fegyházat, a szigorított börtönt, a börtönt és a fogházat).

Korszerűsödött a Különös Rész is, például a közlekedési bűncselekmények rendszerének újraszabályozásával vagy a társadalmi tulajdont sértő bűncselekmények kiemelt helyzetének csökkentésével.

Az 1974. évi 9. törvényerejű rendelet a társadalom fokozott védelméről a közrendre és a közbiztonságra különösen veszélyes visszaeső bűnözők elleni hatékonyabb fellépés érdekében új intézkedést, a „szigorított őrizetet” iktatta a szankciók rendszerébe, és bevezette az alkoholisták munkaterápiás intézeti gyógykezelésének intézményét (utóbb egyik sem bizonyult hosszú életűnek).

Az új rendelkezések ismét demonstrálták, sőt tovább növelték a „tettes”-büntetőjogi doktrína térhódítását.

Noha a korszak szakemberei szerint a változtatások beváltották a hozzájuk fűzött reményeket, a büntető-eljárást szabályozó 1973. évi I. törvény megszületése is erősítette azt az igényt, hogy a jogfejlődést összegző és továbbfejlesztő új Büntető törvénykönyvet alkossanak.

Az 1978. évi IV. törvény – melynek készítői még azt az elegáns gesztust is megengedhették maguknak, hogy a jogszabály éppen 100 évvel kövesse a Csemegikódexet – a szankciórendszert tekintve a korábnál árnyaltabb szabályozásra törekedett. A halálbüntetés kivételes jellegének hangsúlyozása mellett a szabadságvesztés végrehajtási fokozatainak számát a jelenlegi háromra csökkentette, bevezette a pénzbüntetés új Btk. által ugyancsak fenntartott „napi tételes rendszerét”, s lehetővé tette egyes mellékbüntetések önállóan történő alkalmazását. Bővítette az intézkedések körét, például a – korábban csak fiatakorúak esetében alkalmazható – próbára bocsátással és a pártfogó felügyelettel.

A törvény az Általános Részbe emelte és három csoportba sorolva szabályozta a bűnisméltés különféle formáit (ez utóbb egy további, legsúlyosabb fokozattal bővült), egyre hátrányosabb következményeket fűzve azokhoz.

A Különös részt illetően kiemelhető, hogy részben megváltozott az egyes fejezetek sorrendje, a korábtól eltérő értékítélet alapján előbbre kerültek például az élet, testi épség elleni bűncselekmények, vagy a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni deliktumok.

Jellemző lehet néhány, ekkor a Btk.-ba került bűncselekmény megemlítése is: ilyen az életveszélyt okozó testi sértés, a terrorcselekmény, vagy a környezet-és természetkárosítás.

3.4. A későbbi novellák az 1978. évi IV. törvény rendszerét szinte *teljesen átforgatták*.

Elegendő csak a *büntetési rendszerre* utalni: megszűnt a szigorított őrizet (1989), majd a halálbüntetés alkalmazhatósága (1990), előbb beiktatták a szigorított javító-nevelő munkát (1984), majd hatályon kívül helyezték az „egyszerű” javító-nevelő munkával együtt (1993), fokozatosan emelték a kiszabható pénzbüntetés maximális mértékét (ez ma már 270 millió forint), csökkentették viszont a közérdekű munkával tölthető napok számát, és bővítették a próbára bocsátás alkalmazási körét (1997), lényegében egységesítették a különös és a többszörös visszaesés következményeit, stb.

Az ezredforduló éveihez közeledve, *szigorúbb kriminálpolitikai koncepció* jegyében változtak például a vagyonekobbzás, az összbüntetés, az enyhítés és a büntetés-kiszabás szabályai (1998), az ezektől remélt kedvező fordulat elmaradása után azonban a „rendpárti szigor” helyébe ismét a differenciáltabb, nagyobb bírói mozgásteret engedő szabályok léptek (2002).

A rendszerváltás évei a Különös Részre is jelentős befolyást gyakoroltak.

Az *állam elleni bűncselekmények* esetében az átfogó újraszabályozást már 1989-ben elvégezték, a halálbüntetés kizárása mellett lehetőség szerint kiiktatva a szubjektív értékelésre módot nyújtható fogalmakat.

A *gazdaság átalakítása* is merőben új szemléletű büntetőjogi szabályozást igényelt. Ennek során megszűnt ugyan például az üzérkedés bűncselekménye (egyebek mellett az áruval történő indokolatlan lánc-kereskedés tilalma), vagy a közellátás veszélyeztetésének fenyegetése, ugyanakkor azonban például az új társasági formák, a hitelezők érdekeinek védelme, a fogyasztóvédelem korszerű szabályrendszerének igényei, vagy az állami bevételek rendszerének átforgatása folytán néhány év alatt csaknem megháromszorozódott a gazdasági bűncselekményként szabályozott törvényi rendelkezések száma.

A törvény újabb novelláira hatott a felgyorsult *tudományos fejlődés* és – európai integrálódásunk erősödése folytán – *nemzetközi kötelezettségeink bővülése* is. Így kerültek a törvénybe például bizonyos, az orvostudomány fejlődésével kapcsolatos bűncselekmények, vagy a korrupció, a hivatali eljárások internacionális formáit fenyegető normák.

Végül a legutóbbi időben előtérbe kerültek a *szervezett bűnözés elleni* hatékonyabb fellépést célzó módosítások, elsősorban a bűnözés szerkezetében és súlyában bekövetkezett változások konzekvenciáinak szigorúbb előírások révén történő levonása (például a „három csapás” néven elhíresült rendelkezések, az életfogytig tartó szabadságvesztés vagy a visszaesés új, szigorúbb szabályai, a bünszervezet keretében történő

bűnözés kiemelt kezelése, egyes bűncselekmények és bűncselekmény-kategóriák súlyosabb fenyegetése).

Összegezve: a kodifikáció mind a korábbi évszázadokban, mind a II. Világháború utáni évtizedekben lényegében a tette koncentráció szabályozás és tettescentrikus törvény alapeszménye közötti egyezkedés jegyében zajlott. Csak rövid időre és átmenetileg sikerült a klasszikus büntetőjogi iskola szemléletét újabb kriminológiai irányok igényeivel összhangba hozni.

Új, markáns, s a két nézetrendszer bármelyikének alapjait teljesen elvetni képes koncepció hiányában az új Btk. készítésének időszakában a kérdés változatlanul az volt, hogy sikerül-e annak a kényes egyensúlynak a megteremtése, amely a bűncselekmény tárgyi elemeiből, a tettarányos büntetés igényének elsődlegességéből kiindulva, ám – legalábbis bizonyos ügykategóriák illetve egyes, a társadalomra csekélyebb vagy éppen jelentősebb veszélyt jelentő elkövetői csoportok esetében – nem mond le teljesen az egyéniesítésről, a tettes személyiségének figyelembe vételéről sem.

II.

Az új törvény megalkotásának igénye és indokai

1. Az új törvény megalkotásához vezető okok

Büntető Törvénykönyvünket harminckét évig alkalmaztuk. Ez alatt az idő alatt a társadalmi-gazdasági változások, a jogállami átalakulás és ennek részeként a nemzetközi integráció erősödése folytán néhány tradicionális, köztük több, sokáig kikezdetlennek vélt intézmény- vagy intézménycsoport jelentős átalakuláson ment keresztül. Változott például a büntetőjogi joghatóság kérdésköre, a büntethetőségi akadályok komplexuma (konkrétabban többek között a jogos védelem vagy a törvényben nem szabályozott kizáró okok lehetséges rendszere), egyes eljárásjogi instrumentumok anyagi jogra gyakorolt hatása. Joghátrányok tűntek el, alakultak és rendeződtek át. Látuk, hogy a halálbüntetés, a szigorított őrizet, a javító-nevelő munka nem is olyan régen még büntetési rendszerünk oszlopai voltak, mára egy képzeletbeli bűnügyi múzeum oszlopcsarnokának tartozékai. (Mindez nem jelenti, hogy a „rehabilitálásukra” tett kísérletek ne lennének folyamatosan napirenden).

A menetközbeni korrekció folyamata a törvény hatályba lépése óta, az Alkotmánybíróság döntéseivel együtt több mint száz (!) módosulást eredményezett, kétharmad részben a törvény nem is csekély részét érintve. Mindez nyilvánvalóan megbontotta a kódex koherenciáját, növelte a belső ellentmondások számát és súlyát, végül egyértelműen a jogbiztonságot fenyegető tényezővé vált.

Számos kérdésben a büntetőjogban is elkerülhetetlenül le kellett vonni annak a konzekvenciáit, hogy az

utóbbi évtizedekben megváltozott a bűnözés struktúrája, és jellege. Ma már, mint tudjuk, Magyarországon a bűnözői csoportok hihetetlenül gyorsan reagálnak az új visszaélés-szerű lehetőségekre. Elég felidézünk, hogy például a legdinamikusabban változó gazdasági bűncselekmények területén alig pár év alatt a forint alig kifizetődő hamisítását egyre inkább az euró hamisítása váltotta fel, a telefonkártyák „végtelenítése” helyett a bankkártyák klónozása következett, a hamis kazetták, CD-k majd DVD-k után a nagyságrenddel nagyobb kapacitású adathordozók dömpingszerű másolása és forgalmazása, a szerzői jogok számítástechnikai eszközökkel történő megsértése vált jellemzővé. A pénzmosások színterévé néhány év alatt a bankok helyett ugyancsak a számítógépes hálózatok váltak. A hazai ÁFA-csalások mellett megjelentek a nemzetközi körhinta-csalások, a továbbra is virágzó tradicionális vesztegetések mellett a kartellek korrupciói. A bűnözés szervezettebbé, nemzetközivé vált és növelte lépéselőnyét.³

Eközben – sajátos módon éppen ezzel az átalakulással párhuzamosan – Európában erőteljesen jelentkeztek bizonyos, a büntetőjog felfogását, szerepét, részben átértékelő törekvések: a büntetőjogi útról történő elterelés, a tradicionális – különösen a szabadságelvonnással járó – szankciók kiváltása, az állam büntetőjogi igényének a sértett jogaival szembeni háttérbe szorítása, a jóvátétel, mediáció felértékelődése. Sajátos, és nem könnyen kezelhető ellentmondás tehát, hogy e tendenciák számos területen éppenséggel a bűnözés átalakulásának, nemzetközi formái erősödésének, a terrorizmus és az elhúzódo gazdasági válság hatásainak időszakában próbálták a bűnözés bizonyos formáira a hagyományosaktól eltérő, hatékony megoldásokat találni.

Ez vezetett a sokat emlegetett „kettős nyomvonalú” büntetőpolitika (ismételt) meghirdetéséhez, amely a szelektív engedékenységgel illetve szigor elvét szem előtt tartva differenciált módon igyekszik reagálni a gyakran merőben eltérő jellegű és súlyú kriminális jelenségekre.⁴ A büntető eljárások kiváltását, mellőzését szorgalmazó nemzetközi ajánlásokkal párhuzamosan

tehát kerethatározatok születtek például a környezetvédelem, a gyermekpornográfia, a számítógépes bűnözés, a bankkártyával visszaélések vagy a pénzhamisítás szigorúbb üldözése témájában, és egymást érik a korrupció elleni fellépés hatékonyságát, szervezetségét szorgalmazó nemzetközi dokumentumok is.

Továbbra is napirenden van egyfajta – legalább is korlátozott hatókörű – „európai büntetőjog” megalkotásának igénye is, s az első ebbe az irányba tett lépés, „az Európai Közösséget károsító csalások” internacionális eszközeinek kidolgozása valóban a tagállamok eminens érdekeinek összehangolását indokolja.

Az említett jelenségek és tendenciák világossá tették, hogy a különböző oldalakról jelentkező és folyamatosan bővülő kihívásoknak korábbi, több mint harminc éves Büntető Törvénykönyvünk nem tud megfelelni. Nyomasztó kodifikációs kényszer hiányának ellenére is megérett az idő egy új törvényre.

2. Célok és „vezérelvek”

Az ezredforduló éveiben konszenzus alakult ki abban a kérdésben, hogy az új kódex megalkotását ezúttal is széleskörű elemzésnek kell megelőznie, amelynek egyaránt ki kell terjednie

- a hazai büntetőjogi tudomány fejlődésének tapasztalataira,
- a bűnözés és a bűnüldözés nemzetközi fejlődési tendenciáinak figyelembe-vételére,
- a bűnözés mennyiségi és szerkezeti alakulásának számba vételére,
- a bűncselekmények összetételének, kriminológiai jellemzőinek és ezek változásának vizsgálatára,
- az ítélkezési gyakorlat alakulásának áttekintésére, végül
- a büntetés-végrehajtási tapasztalatok értékelésére.

Az elemzés nyomán az új kodifikáció fontosabb koncepcionális vezérelveiként a következőket lehetett megfogalmazni:

- a) Az új törvény *Általános részét* tekintve olyan előírások indokoltak, amelyek a kriminális tett elsődle-

3 Ugyanakkor rá kell mutatni, hogy a 90-es évek robbantásos merényleteinek és leszámolásainak időszakát követően az ismertté vált személy elleni erőszakos bűncselekmények száma és jelentősége érzékelhetően nem nőtt. Évről évre kevesebb emberölés válik ismertté (legfeljebb továbbra is az ilyen tettek bizonyos fokú eldurvulásáról beszélhetünk), a rablások száma stagnál. Ezt azért nem érdektelen leszögezni, mert a valóban szigorúbb fellépést – gyakran tévesen – az ilyen jellegű bűncselekmények „elszaporodásával” szokták indokolni.

4 Hiba lenne tehát azt feltételeznünk, hogy a manapság lépten-nyomon (nem ritkán „paradigmaváltásként”) hirdetett „kettős nyomtávú” (helyesebben inkább „kettős nyomvonalú”, vagy „nyitott sávzélességű”) büntető politika – szigor a súlyos bűnözéssel szemben esélynyújtás az enyhébb bűnözési formáknak – valóban napjaink találmánya lenne. Ez a követelmény már 40–50 éve gyakran elhangzott.

Földvári József már a korábbi Btk. előkészítése során úgy érvelt, hogy az indokolt szigor mellett az új törvény egyik alapvető célkitűzése az arra érdemes elkövetői csoportok esetében a szabadságvesztés súlyának és arányának korlátozása, a „börtöncentrikus” szemlélet csökkentése. (A magyar büntető törvényhozás 100 éve c. nemzetközi konferencia előadásai és hozzászólásai. Jogász Szövetségi Értekezések Budapest, 1979, 159.)

Felidézhetek azonban egy több mint negyven éve megjelent tanulmányrészletet is: „...a jogszabályalkotónak [...] árnyaltabb, differenciáltabb eszközöket kell adni a bűnüldöző és igazságügyi szervek kezébe ahhoz, hogy a bűnüldözés hatékonyságát fokozhassák. Szigorúbb eszközöket ott, ahol ezt az egyre inkább felismerhető negatív jelenségek indokolják, s ezzel dialektikus egységben enyhíteni kell ott, ahol ilyen eszközök biztosítják a legoptimálisabb megoldást.” (Markója Imre: A Btk. módosításáról. Magyar Jog. 1972. évi 1. szám 4.)

Nem világos, hogy miért éppen ma, a kriminalitás kezelhetőségében megmutatkozó társadalmi és technikai lehetőségeink bővülésével kellene feladnunk ezeket az elveket.

gességéből kiindulva és azt előtérbe állítva képesek egyes sajátos büntettes-csoportok illetve jelenségek esetében a megfelelően átlátható, következetes, s a korábbiaknál tágabb intézményrendszeren nyugvó egyéniesítésre is.

Alapvető követelmény, hogy a büntetés elsősorban feleljen meg a tett súlyának. Az egyes eltérő *büntettes* kategóriák esetében azonban – azok többitől eltérő jellegére, irányultságára, összetételére figyelemmel – elengedhetetlen a tettarányos következményeket árnyaló, vagy akár erőteljesen befolyásoló korrekciós tényezők figyelembe vétele (legyenek azok akár életkori, akár veszélyesebb társas vagy életvitelszerű bűnelkövetési formákhoz kötődő, akár a bűnözői életútban megnyilvánuló sajátosságok). Párhuzamosan igénybe vehető eszközök széles skálája révén egyaránt biztosítani kell adott esetben a társadalom védelmét, újabb bűncselekmény elkövetésének megakadályozását, illetve a tettes reszocializációját, a megelőzést és a jóvátételt, attól függően, hogy az adott deviáns magatartás-forma vagy csoport éppen milyen prioritások figyelembe vételét indokolja. A jogalkotás feladata, hogy a „kettős nyomvonalú büntetőpolitika” sokszínű eszközrendszerét felkínálja. Mindez a csekély súlyú, de hatásait tekintve érzékeny kriminalitás megfelelő kezelésének hatékonyabb eszközrendszerének megteremtését is szükségessé teszi.

Az állami büntetőjogi igény elsődlegességének fenntartása mellett a *sértettek* jogainak fokozott érvényesítése érdekében meg kell teremteni a *mediáció és a kompenzáció* (a sértettekkel való kiegyezés és a jóvátétel) *anyagi jogi ösztönzőinek* és következményeinek konzekvens rendszerét.

Világosabban el kell határolni a büntetési rendszert, a büntetési nemeket azok alkalmazási feltételeit és mértékét érintő kérdéseket a kifejezetten a büntetés *végrehajtására* vonatkozó kérdésektől. A Btk.-ban csak az előbbieknél lehet helye

b) A *Különös részt* illetően a megváltozott bűnözési viszonyokra is tekintettel felül kell vizsgálni az egyes *fejezetek* értékítéletet is kifejező *sorrendjét*.

Az elsődlegesen védett jogtárgyak figyelembe vételével „*profilisztítás*”, *átcsoportosítás* végezhető egyes bűncselekmény- kategóriákat illetően.

Határozottabban fel kell mutatni a büntetőjogilag *alapvetően és tartósan* védendő értékeket, ahelyett, hogy egyedi esetek *cizellálása* és *aprópénzre váltása* révén pillanatnyi, múlandó igényeket a leglátványosabb, de általában a legkevésbé hatékony eszközzel, azonnali átgondolatlan kriminalizálással próbálnak kielégíteni. Nincs szükség egymást átfedő tényállásokra, kazuisztikus felsorolásokra és a minősítő körülmények túlburjánzására.

Kerülni kell a törvény tisztán igazgatási jellegű normákkal való túlszűfölését, mert ez a büntetőjog hatékonyságának veszélyeztetésével jár. Súlyosnak nem minősíthető adminisztratív jellegű jogsértésekre elsősorban igazgatási szankciókkal (pótlékokkal, bírsá-

gokkal, büntető kamatokkal stb.) kell válaszolni. Ha különféle rendészeti szabályok megsértését bűncselekménynek minősítjük, a büntetőjog ott is elveszti a tekintélyét, ahol pedig erre feltétlenül szükség lenne.

A „büntetőjog, mint legvégső eszköz” elvének erősítése jegyében felül kell vizsgálni, indokolt-e a megváltozott társadalmi viszonyokat nem tükröző, tényleges jelentőséggel nem rendelkező tényállások fenntartása.

Ugyanakkor le kell vonni annak a körülménynek a konzekvenciáit, hogy a tudományos és technikai fejlődés felgyorsulása új, korábban nem látott kriminális jelenségeket hozott felszínre, s egyes, ma privilegizált vagy minősített esetként értékelt magatartások önálló tényállássá válása pontosabban kifejezheti a társadalom ilyen tettekkel szembeni értékítéletét.

A szelektálás, az indokolt kriminalizáció vagy dekriminalizáció során tehát a *társadalomra veszélyesség* tényleges, a mai korhoz igazodó *tartalmából* kell kiindulni.

Egységes és következetes elvek alapján valamennyi bűncselekmény *büntetési tételeit* – egymásra is tekintettel – felül kell vizsgálni. Ennek során egyaránt szóba jöhet:

- bizonyos bűncselekmény-kategóriákban a büntetési tételek szigorítása,
 - a tételkeretek tágítása, s ezáltal a bírói mérlegelés, az egyéniesítés lehetőségének bővítése,
 - a tételkeretek új rendszerének kialakítása.
- A törvénynek *következetes szigorral* kell fenyegetnie
- a *szervezett, erőszakos bűnözést* és az ahhoz kapcsolódó kriminális magatartások tettesteit,
 - az *életet, testi épséget, vagyónbiztonságot* sértő vagy veszélyeztető cselekmények elkövetőit,
 - a *gazdasági és a közélet tisztaságát* sértő deliktumok, valamint
 - a *gyermek- és fiatalkorúak* valamint a magatehetetlen személyek sérelmére elkövetett magatartások megvalósítóit.

Az új Btk.-nak tehát olyan „neo-proporcionális” szemléletet kell tükröznie, amely a büntetőjogot valóban „ultima ratio”-ként kezelve szükség esetén következetes és kiszámítható szigor érvényesít, ám indokolt esetben a differenciálás, a restriktív büntetőjogi eszközök háttérbe szorításának lehetőségéről sem mond le.

3. Az új kodifikáció rövid krónikája

Az új törvény előkészületei az igazságügyi tárcánál már a 90-es évek végén az imént megfogalmazottak szellemében elkezdődtek. 1999 szeptemberében elkészült egy részletes előzetes koncepció és vitaanyag, amely a kodifikáció előzményein, indokain és koncepcionális kérdésein kívül a hatékony szervezeti kereteket tekintve is állást foglalt: „egy jogág átfogó reformja nem képzelhető el a közigazgatás, a jogalkalmazás, a tudomány, valamint a különböző szakmai és

érdekképviselői szervek bevonása nélkül. Az alapkódexek újrakodifikálása során nem csak a széles szakmai konszenzus megteremtése, hanem munkaszervezési szempontok alapján is célszerű ésszerű létszámú és felépítésű bizottságok létrehozása. A különböző bizottságok jó megszervezése az előkészítés egyik legfontosabb kérdése.”⁵

Bizottságok létrehozásában és működésében utóbb nem is volt hiány.

A következő évtizedben hat miniszter illetve államtitkár irányításával négy, részben különböző összetételű kodifikációs bizottság dolgozott a kódexen, csak részben hasznosítva az előző testületek munkáját. Leghosszabb ideig a 2001 márciusától 2004 nyaráig *Györgyi Kálmán* és *Nagy Ferenc* társelnökök vezetésével működő grémium működött, amely összesen 17 ülést tartott.⁶

Az előkészítés folyamatáról a *Büntetőjogi Kodifikáció* címmel megjelent időszaki folyóirat eleinte folyamatosan tudósított,⁷ s a bizottságok üléseitől részben függetlenül készültek többé-kevésbé hozzáférhető általános-részi tervezetek *Wiener A. Imre*, *Ligeti Katalin*, *Bócz Endre* és *Gál Attila* valamint *Gönczöl Katalin* tolalából illetve közreműködésével.⁸ Sok kérdésben – például a társadalomra veszélyesség – jogellenesség problematikájában, a bagatellkriminalitás adekvát kezelésének eszközrendszerében, egyes büntethetőségi akadályok kodifikálásában és hatókörében – nehezen született konszenzus, vagy erre végül nem volt idő.

2010 őszétől ugyanis győzött az a felfogás, mely szerint a túlságosan széles fórumrendszer és a több szinten folyó, nehezen lezárható viták – amelyek lezárását gyakran elmélyítették az egymást követő kormányok eltérő kriminálpolitikai elképzelései is – nehezíthetik és lassíthatják a bizonyos kérdésekben erőteljesen preferált központi akarat érvényesülését.

Így azután a hagyományos bizottsági munka megszűnt, s a kódex talán ötödik, végleges szövegszerű javaslatát előkészítő és előzetesen megvitató 15 fős, többnyire informálisan működő testület alig egy éves munkájában külső tanácsadóként professzor, vagy bíró már nem is vett részt. A munkát a minisztériumba

berendelt felkészült ügyész, *Miskolczi Barna* irányította, az előkészítést a Büntetőjogi Kodifikációs Osztály munkatársain kívül néhány e célra felkért gyakorló jogász segítette. A nem minisztériumi keretek között dolgozó, pár főből álló fiatal véleményező-szakértő csoport – akikkel elektronikus úton tartottak kapcsolatot – ügyvédi gyakorlatot folytató egyetemi oktatókból állt.⁹ 2012 kora tavaszára elkészült a törvényszöveg tervezete, s ezt a terjedelmes indokolással együtt, egy mindössze néhány hetes „társadalmi egyeztetés” keretében most már a szakma szélesebb köre is megismerhette, véleményezhette. Erre alig egy hónap állt rendelkezésre. Ezután az anyag 2012 májusában az Országgyűlés elé került, ahol 208 képviselői módosító indítvány ellenére az eredeti változatot minimális változtatásokkal három ülésnap néhány órás vitája után¹⁰ keresztülvitték a törvényhozás gépezetén, s a 2012. évi C. törvény rövidesen megjelent a Magyar Közlöny 2012. július 13.-iki számában. A hatályba lépésre a jogalkotók felkészülése érdekében egy évet adtak. 2012. december 28.-án kihirdették és 2013. január 1. napjától alkalmazandó is a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény hatálybalépéséhez kapcsolódó átmeneti rendelkezésekről és egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi CCXXIII. törvény.

III.

Néhány kérdés az új törvény általános jellemzése körében

1. Az „egységes Btk.” elvének megerősödése

Az előkészítés időszakában alapvető koncepcionális kérdésként merült fel, hogy továbbra is valamennyi bűncselekmény a Btk-n belül kapjon-e helyet, vagy térjünk vissza a két világháború közötti szabályozási elvekhez, s azokat továbbfejlesztve a Btk. mellett szaktörvényekben is szabályozzunk átfogóbb vagy speciális büntetőjogi kérdéseket.

5 Az anyag készítésében rajtam kívül (annakidején büntetőjogi helyettes államtitkárként a kodifikáció koordinálásáért is feleltem) részt vett Márki Zoltán bíró, a Büntetőjogi Kodifikációs Főosztály akkori vezetője, és helyettese Soós László hadbíró ezredes.

6 E bizottság tagjai voltak (akkori beosztásuknak, munkájuknak megfelelően) Bárándy Péter ügyvéd, a Budapesti Ügyvédi Kamara főtítkára; Bárd Károly egyetemi docens; Bócz Endre, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója; Berkes György, a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának vezetője; Borai Ákos rendőr ezredes, a Belügyminisztérium jogi főosztályának helyettes vezetője; Frech Agnes, a Fővárosi Bíróság Büntető Kollégiumnak vezetője; Horváth Tibor ügyvéd, a Debreceni Ügyvédi Kamara tagja; Láng László, a Legfőbb Ügyészség főosztályvezető ügyésze; Lévy Miklós egyetemi tanár; Márki Zoltán bíró, az Igazságügyi Minisztérium főcsoportfőnöke; Soós László hadbíró, az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetője; Szeder Gyula, a Legfőbb Ügyészség főosztályvezető ügyésze és Ullman György, az Országos Rendőr-főkapitányság bűnügyi főigazgatóságának főosztályvezető-helyettese.

7 A folyóiratnak 2001 és 2008 között összesen 21 száma jelent meg, valamennyi ezekben közzétett tanulmány olvasható a www.ujbtk.hu honlapon

8 Wiener A. Imre: A BTK Általános Része de lege ferenda (MTA Jogtudományi Intézet Közlemények, Budapest, 2003.); Ligeti Katalin: Az új Büntető Törvénykönyv Általános Részének Konceptiója (Büntetőjogi Kodifikáció, 2006/1.) A további tervezetek közül az egyik a Büntetőjogi Kodifikáció 2007/1. számában jelent meg, a másik csak kéziratban olvasható.

9 Gellér Balázs docens, az ELTE Büntetőjogi Tanszék vezetője, Kóhalmi László és Gál István László, a pécsi egyetem docensei és Békés Ádám adjunktus, a PKKE oktatója

10 Az összesen hat órás általános vitára május 16.-án és 30.-án, a hét órás részletes vitára (jórészt teljes érdektelenség mellett) június 6.-án, a zárószavazásra június 25.-én került sor.

Markáns szószólói voltak például a fiatalokakra (és esetleg a katonákra) vonatkozó szabályozás szaktörvényekbe utalásának is.

Végül, nem csupán az újabb tradíciókhoz való ragaszkodás okán, hanem jogbiztonsági szempontból is több érv szól amellelt, hogy *fenn kell tartani az egységes, Btk.-n belüli szabályozás rendszerét*.¹¹

Kétségtelen, hogy ennek ellenkezőjére a nemzetközi kitekintés során több példát találunk. Azt is látunk kellett azonban, hogy azokban az országokban ahol leginkább széttagolt a büntetőjog, az elméleti szakemberek bírálata mellett, vagy éppen emiatt, a jogalkotásban is hosszú ideje határozott törekvések figyelhetők meg e helyzet megváltoztatására.

Franciaországban például a *tudomány képviselőinek többsége* tarthatatlannak minősíti a különböző csalás-szerű deliktumok külön szaktörvényekbe utalását. Nézetük szerint meg kellene szüntetni azt az állapotot is, hogy például a gazdasági bűncselekmények többsége a Code Penal-on kívül található. Állítják, hogy az egyes bűncselekmény-kategóriák közötti átfedések megszüntetése, s a szükséges kohézió megteremtése csak a szétszórta büntetőjogi normák Btk.-ba tagolásával oldható meg.¹²

Az 1992-1993-as büntetőjogi reform Franciaországban e törekvések jegyében indult, a választások közeledte miatt elszármított kodifikáció azonban a kitűzött célt nem tudta elérni.

Németországban kiváló büntetőjogászok szintén már évtizedek óta kárhozzatják a „Nebenstrafrecht” széttagoltságából adódó jogalkalmazási nehézségeket. *Jeschek* professzor például rámutat: „a melléktörvényekben szabályozott büntetőjog, a törvényhozónak azon hajlama által, hogy távoli jogterületek érvényesülését is büntető előírásokkal biztosítsa, lassanként olyan áttekinthetetlen jogszabály tömeggé dagadt, hogy e tényt a büntetőjog generális preventív hatása szenvedni meg. Ezért fontos reformfeladatnak tekintjük e „mellékes büntetőjog” csökkentését...”¹³

A mi egységes büntető jogalkotásunk tehát felfogható akár nehezen megszerzett (vagy akár kevésbé tudatosan kialakított), ám feltétlenül korszerű szemléletet tükröző vívmánynak is, amit nem szabad feladnunk.

A jogalkalmazóknak és a törvénnyel összeütközésbe kerülőknek egyaránt megnyugtatóbb, ha valamennyi, a társadalom legsúlyosabb értékétét megtestesítő magatartás a Büntető Törvénykönyvben olvasható.

Mint a Btk. indokolása is hangsúlyozza, „az egységes szabályozás előnye, hogy lehetővé teszi az állam-

polgárok számára annak pontos megismerését, hogy mely cselekmények milyen feltételek mellett büntetendők, illetve az egyes bűncselekmények elkövetése miatt mely személyek büntethetőek. 1961-ig ettől eltérő rendszer működött: a jogalkotó csupán az Általános Részt szabályozta egy törvényben, a bűncselekmények külön törvényekben, illetve az egyes igazgatási jellegű, ún. keretdiszpozíciók, az azokat tartalommal kitöltő jogszabályokban voltak elhelyezve. Ez a megoldás azonban lehetetlenné teszi mind a jogkövetők, mind a jogalkalmazók számára az állandóan változó és szerteágazó hatályos büntető joganyag figyelemmel kísérését, másrészt ellehetetleníti a jogalkalmazást is, hiszen a tényállások és a büntetési tételek egymáshoz való viszonya felborulna, az egységes szóhasználat és az értelmező rendelkezések ellentmondóak lennének az ágazati érdekeknek való kiszolgáltatottság miatt.”

Az az érv, mely szerint logikailag inkább kötődik egy-egy norma az annak alapjait, fogalmait tartalmazó háttérjogszabályhoz, önmagában egyébként sem igazán meggyőző. Ez legfeljebb akkor lenne megfontolásra érdemes, ha a büntető normák számottevő része valóban hagyományos értelemben vett „keretjogszabálynak” lenne tekinthető: az *elkövetési magatartást és/vagy a tényállás elemeinek többségét* nem a Btk., hanem a szaktörvény határozná meg, töltené meg tartalommal. Ebben az esetben lehetne érvelni azzal, hogy keret és tartalma formailag is tartozzon össze. A büntető normák többsége azonban nem tekinthető „keretjogszabálynak”, mert legfeljebb egyes fogalmaikat, összetevőiket értelmezi valamely háttérnorma. Ez pedig a Különös rész tényállásainak jelentős hányadában amúgy is így van.

Tény, hogy a mai, sokszor igen bonyolult jogi előírások megfelelő értelmezése és alkalmazása során nem nélkülözhetjük a szaktörvényekben szabályozott, összetett, gyakran kazuisztikus mögöttes ismeretrendszert. Ám ha ez így van, belátható, hogy akkor is el kell sajátítanunk a háttérjogszabályok előírásait, ha a büntető norma nem abban kapott helyet. Azzal tehát tudást, felkészültséget nem takarítanánk meg, ha az egységes Btk. helyett, illetve mellett szétszórva több tucat további speciális büntetőjogi norma kapna helyet.

Kétségtelen, hogy ez az érvelés kevésbé volt meggyőző azok véleményével szemben, akik a fiatalokakra és a katonákra vonatkozó rendelkezéseket utalták volna esetleg külön törvénybe. Különösen azért, mert például egy „Gyermek- és ifjúságvédelmi törvény” a

11 Wiener A. Imre felvetésével szemben (Elméleti alapok a Büntetőtörvény Általános része kodifikálásához. MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest 2000., A büntető törvénykönyv szerkezete. Büntetőjogi Kodifikáció 2001/1. szám) meggyőzően igazolta ezt Kiss Zsigmond és Soós László tanulmánya (Az új Btk. egységességének kérdése. Büntetőjogi Kodifikáció 2002/2. szám 3-8.

12 Lásd például Jean-Francois Seuvic: L'incrimination de l'escroquerie: etude legislative et jurisprudentielle. Nancy, 1984, 529-535.; Genevieve Giudicelli-Delage: Droit penal des affaires. Paris, Memento Dalloz, 1999 15-19.

13 Hans-Heinrich Jeschek: Lehrbuch für Strafrecht. Allgemeiner Teil. 3. Auflage. Duncker and Humblot, Berlin, 1982, 33.; Jakobs szintén fenntartásokkal kezeli a „Nebenstrafrecht” indokolatlan terjeszkedését (Strafrecht Allgemeiner Teil, Walter de Gruyter, Berlin-New York 1993)

szelektív büntethetőségi korhatár-leszállítás inkább szimbolikus, mint valódi eredményt ígérő megoldásánál koherensebben, áttekinthetőbben és komplexebb módon reagálhatott volna a gyermekbűnözés fiatalokrák kriminalitásával amúgy is szorosan összefüggő kérdéskörére. Végül azonban itt is győzött az egységes Btk. koncepciója.

2. A Btk. szerkezete

Az új Btk. három nagyobb szerkezeti egységből áll, a hagyományos Általános és Különös rész mellett a záró részben kapnak helyet az értelmező és hatályba léptető rendelkezések, valamint azok, amelyek az Európai Uniónak a szabályozás során figyelembe vett jogforrásait sorolják fel.

Az *Általános rész* megszokott módon épül fel, s helyeseltető is, hogy a hagyományoktól nem tér el. A preambulomot az alapvető alkotmányos büntetőjogi elvek rögzítése követi (ez új a korábbi törvényhez képest), s a hatály kérdése után a törvény a bűncselekmény és az elkövetők alapfogalmait, kategóriáit rögzíti.

A büntethetőségi akadályok logikusabb szerkezetben jelennek meg: a büntethetőséget kizáró és megszüntető okok mellett harmadik csoportként jelennek meg a processzuális természetű akadályok, a magánindítvány és a feljelentés hiánya.¹⁴ A büntetések és intézkedések után – amelyek néhány általában csak a büntetőjogban újdonság számba menő szankcióval egészülnek ki (például a korábban már szabálysértési joghátrányként ismert elzárással vagy a sportrendezvények látogatásától eltiltással) – a büntetés kiszabására vonatkozó rendelkezések, majd a mentesítés szabályai következnek. Az Általános részt a fiatalokrákra és a katonákra vonatkozó külön rendelkezések zárják.

A *Különös rész* szerkezete, felosztása módosult. Mint az indokolás hangsúlyozza, „az Alaptörvényt alapul véve a Btk.-nak is hangsúlyosabban kifejezésre kell juttatnia a kiemelt védett jogi tárgyak (emberi élet, szabadság) jelentőségét”, így a Különös rész élére az emberiség elleni bűncselekmények kerültek, ezt a háborús bűncselekményeket, majd az élet, testi épség,

egészség elleni bűncselekményeket szabályozó fejezet követi. A továbbiakban bármely „alkotmányos” vagy más szempontú sorrend felállításának már nincs alapja, bizonyos logikai (ha úgy tetszik fontossági) sorrend azonban helyenként később is megfigyelhető. A korábbi szabályozással ellentétben például a vagyon elleni bűncselekmények megelőzik a sok tekintetben „speciálisabb” és több fejezetre felosztott gazdasági bűncselekményeket.¹⁵ A Különös rész összesen 33 fejezetből áll, az előző Btk.-nál kisebb szerkezeti egységek jobban, kifejezik a védett jogi tárgyak azonosságát vagy hasonlóságát. Alcímekre, alfejezetekre ezért nem is volt szükség. A szerkezeti változások mellett a tényállások túlnyomó többsége érdemben nem változott.

3. Az új törvény pozitívumai

3.1. Tartalmi kérdésekre áttérve az új kódex vitathatatlan pozitívuma, hogy nem a minden áron való újtani akarás, nem a korábbi elvekkel és intézményekkel való görcsös szakítás kényszere jellemzi.

Mértéktartó kodifikáció végterméke, de ez napjainkban talán magától értetődő követelmény is. Aki ma a büntetőjog területén *teljesen* újat akar kitalálni, attól – kriminológiai felfogásunktól függetlenül – óvakodnunk kell. Kétségtelen ugyan, hogy csak a törvény 10 oldalnyi általános indokolása is több mint 40 alkalommal használja az „új” vagy az „újdonság” szavakat,¹⁶ s többször tesz említést „lényeges változásról” is, ám ami utánuk következik, legtöbbször csak a tartalmi kérdéseket nem érintő formai, szerkezeti, szóhasználatot érintő korrekció.

A jelentősebb törvények esetében immár megszokott „preambulum” helyesen és pontosan foglalja össze a törvény célját: az emberi jogok, az ország függetlensége és alkotmányos berendezkedése nemzetközi kötelezettségeinkkel összhangban lévő védelmét.¹⁷ Helyeseltető az is, hogy az 1. §-ban, mintegy alapelvi szinten kifejezetten is megjelenik a „nullum crimen sine lege” és a „nulla poena sine lege” elve.

A meghatározó Általános rész szerkezete és tartalma (például a hatály, a stádiumok, az elkövetők, a bűnös-

14 Elfogadták tehát az első Kodifikációs Bizottságban Nagy Ferenc által már a 2001. szeptember 7.-i ülésen tett előterjesztésben foglaltakat

15 E „logikai”, vagy „fontossági” szempontrendszer olykor nyilvánvalóan ellentmond didaktikai megfontolásoknak. Az egyetemi oktatásban aligha lehet majd a Btk. rendszerét mindig követni, hiszen például az erőszakos vagyon elleni bűncselekmények között szereplő rablás – amely a Btk.-ban a lopás szabályozását megelőzően szerepel – nyilvánvalóan csak a lopás tényállási elemeinek ismeretében értelmezhető.

16 Szinte zavaró például (de nyilván csak az időszámítást a saját kodifikátori tevékenységüktől kezdők számára), hogy az indokolás szerint „az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények vonatkozásában jelentős újításként önálló tényállásként kerül szabályozásra a hamis szakvélemény és hamis tolmácsolás bűncselekménye.” A két bűncselekmény ugyanis (önállóan, de a hamis tanúzás keretein belül) már a Csemegi-kódexben így szerepelt, s később is a Btk.-k része volt.

17 Ez a mértéktartó, ugyanakkor szakmailag korrekt bevezetés sajnos nincs összhangban az általános indokolás olykor politikai deklaráció-szerű kinyilatkoztatásaival. Ugyyszólván egyöntetű szakmai bírálat érte például az indokolás azon kitételét, amely az ország új Btk megszületése előtti állapotát „a bűnözők paradicsomaként” jellemzi. Györgyi Kálmán is kiemelt az új Btk. megszületéséről írt tanulmányában néhány hasonló, ugyancsak a kormányprogramból átvett „lendületes kriminálpolitikai követelést” például „a Magyarországon tomboló erőszak [t.i. az új kódex elfogadása előtt] túrheterlen és elfogadhatatlan”. (Az új Büntető Törvénykönyv kodifikációjának története. <http://ujbtk.hu/dr-gyorgyi-kalman-az-uj-bunteto-torvenykonyv-kodifikaciojanak-tortenete> – 2014. augusztus 5). Az ilyen és hasonló – inkább hangulateltelő, mintsem „lendületes” – kifejezéseket egy szaktörvény akár szóbeli (s nyilván még inkább írásbeli) indokolásában helyes lenne elkerülni.

ség, a büntethetőségi akadályok, de még a szankciók köre is) a szakemberek számára nem tartalmaz jelentős érdemi újdonságot, a részben kifogásolható nívók várható hatóköre pedig igen szűkre prognosztizálható.

Jellemző, hogy a talán legvitatottabb kérdések köré tartozó „szelektíve leszállított büntethetőségi korhatár” (a legsúlyosabb élet elleni cselekmények esetében a büntethetőség alsó határa 14 év helyett 12 évben történő meghatározása) vagy a jogos védelem körébe került un. „szituatív jogos védelem” (bizonyos körülmények esetén a támadó élet elleni támadásának vélemezése) mértéktartó becslések szerint is az évente regisztrált kb. 110.000 elkövetőből összesen legfeljebb 100-150 személyt érinthet.¹⁸

A bűncselekmények súly szerinti felosztásának fenntartása szintén indokolt, ám el lehetett volna gondolkozni azon, helyes-e a vétségi határ két évben történő meghatározásának változatlanul hagyása olyan körülmények között, amikor jóval több intézmény a legfeljebb három éves fenyegetettséghez fűz joghatásokat (például a szabadságelvonással nem járó szankciók generális alkalmazhatóságának lehetőségét, tevékeny megbánás esetén a „teljes” megszüntetést, próbára bocsátás alkalmazhatóságát, jóvátételi munka felkínálását).

A büntethetőségi akadályok köre kiegészült a „jogszabály engedélyével”, ami – amellet, hogy indokolt törekvést tükröz – máris téves következtetésekhez vezetett például az orvosi hálapénz megengedhetőségét illetően.

Helyeselhető, hogy a feltételes szabadságra bocsátás kapcsán a feltételek enyhültek, különösen, hogy a „feltes kedvezmény” lehetőségét kiterjesztették három évről az öt évnél nem súlyosabb szabadságvesztésre. Ez kihúzta azok méregfogát is, akik a megszüntetett „részben felfüggesztett szabadságvesztést” visszasírták.

Mindamellet nem vall kiforrott koncepcióra, hogy a Kormány röviddel korábban még a részben felfüggesztett szabadságvesztés reformjáról fogadtatott el a Parlamenttel egy nagy terjedelmű Novellát (2010. évi CLXI. törvény), annak érdekében, hogy világossá tegye e büntetési nem viszonyát a végrehajtandó szabadságvesztéshez, majd az előbbi azért szüntette meg, mert „a tisztázatlan viszony bizonytalanná tette az alkalmazhatóságát”.

Bár az indokolás többször „következetes szigorról” ír, a pénzbüntetés vagy a járművezetéstől eltiltás ko-

rábbi alsó határát a jogalkalmazók felvetéseit megiszívélve leszállították (utóbbi esetében enyhült az eredetileg mellőzhetetlen alkalmazást előíró szabály is), s változatlanok maradtak a kisebb súlyú szabadságvesztés kiszabásának kiváltására illetve a büntetés enyhítésére lehetőséget nyújtó előírások is.

A további részletszabályok egy része kapcsán (például a gyermekek – valójában inkább a kiskorúak – fokozottabb védelme, önállóan alkalmazható kitiltás, a szexuális bűncselekmények kapcsán alkalmazható speciális foglalkozástól eltiltás) *érdemi kifogás nem támasztható*, valószínű, hogy ezek összességében bevalnak.

A visszaesők még szigorúbb büntetése (bizonyos további kedvezményekből való kizárásuk) már az előző kormányzat alatt felmerült, kis híján meg is valósult.

3.2. A *Különös részt* illetően általában sikerrel járt a rengeteg módosítás által szétszabdalt és koherenciahiányban szenvedő anyag egységesítése, ha nem is mindenütt és minden kérdésben. Persze ez sem koncepció, hanem legtöbbször pontosítás és szerkesztés kérdése, a szembetűnő átfedések megszüntetése, a párhuzamosság kiküszöbölése, a büntetési tételek komplex felülvizsgálata, újragondolása.

Azt például nem volt nehéz felismerni, hogy nincs például szükség a hazaival szó szerint egyező „nemzetközi korrupciós deliktumokra”, elegendő a hazaiakra utaló tényállás. Kézenfekvő volt az is, hogy egyetlen bűncselekmény is elegendő a szexuális erőszak összefoglalására, vagy az, hogy egyes bűncselekmények korábbi megfogalmazása az ötletszerű módosítgatások miatt is szinte az alkalmazhatatlanság határát súroló módon áttekinthetetlené vált. (Sajnálhatjuk, hogy az olykori racionális egyszerűsítés alig érintette például a lopás minősítő körülményeinek rendszerét, ami azóta még bonyolultabbá vált).

Egytérthetünk a dekriminalizációs törekvésekkel is (kikerült a törvényből például a közszemérem megsértése, határjelrongálás, fölmérési jel megrongálása, gazdálkodó szerv vezető állású tisztségviselőjének visszaélése, árdragítás, sajtórendészeti vétség, hamis statisztikai adatszolgáltatás bűncselekménye). Még nagyobb bátorság még jobb lett volna.

Ugyanakkor – részben egyes, már korábban is büntetendő magatartások önálló deliktumkénti szabályozásával, részben új veszélyesnek minősített tettek

18 Nagy Ferenc szerint az ilyen és hasonló intézmények demonstratív felvonultatása a „szimbolikus büntetőjog” látványos, de valódi hatékonysággal nem járó elemeinek erősödéséhez vezethet. Igaza van: „a szimbolikus büntetőjog [...] azzal jellemezhető, hogy a büntetőjog kiterjesztése valósul meg az új életterületekre az úgynevezett aktuális, nagy problémák értelmében (például a nemzetközileg működő szervezett bűnözés, a terrorizmus stb.)” Ez egyben „a büntetőjog által elérhető magatartás-irányító/szabályozó hatás és eredmény túlértékelése. A két faktor együtthatása jelentős deficithez vezet a tényleges jogtárgy-védelem gyakorlása tekintetében, anélkül, hogy a jogalkotó/törvényhozó ezt a végrehajtási deficitet tudomásul venné. Politikailag a törvényhozó azonban a jogtárgy-védelem tulajdonképpeni feladatának elmulasztása ellenére döntési és cselekvési képességét demonstrálja és kommunikálja.” (Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban. Akadémiai kiadó, Budapest, 2013, 129.). Mindez jól felismerhető az említett részletszabályokban. A legfőbb ügyész 2013-ra vonatkozó országgyűlési beszámolójából például kiderül, hogy 2013 második félévében (tehát az új Btk. hatályba lépését követő fél év alatt) mindössze 18 ügyben 19 olyan gyanúsítottat hallgattak ki, akiknek életkora 12 és 14 év között volt. Egyiküket életveszélyt okozó testi sértés miatt, a többit (jellemzően 14 évet betöltött társaikkal együtt elkövetett) rablás miatt vonták felelősségre (http://mklu.hu/hnlp14/wp-content/uploads/farkasil/2013/11/ogy_beszamolo_2013.pdf – 2014. augusztus 5.). Tény az is, hogy az összes, jogos védelem címén történő megszüntetés és felmentés aránya az összes megszüntetés és felmentés 1 %-át sem teszi ki.

kriminalizálásával – új tényállások is születtek (például a kényszermunka, a közfeladattal visszaélés, az orrvadászat és az orvhalászat). 14 év után – ezúttal megszívlelve az Alkotmánybíróság korábbi kifogásait – ismét bűncselekmény a teljesítményfokozó szerrel visszaélés, a közfeladati visszaélés.

3.3. Nem férhet kétség hozzá, hogy alapvetően működőképes, használható törvény született, amelynek fő erénye, hogy egységesebb, koherensebb, mint a korábbi, hibái pedig – bár esetenként a jogalkalmazás keretei között nehéz, vagy megoldhatatlan is a korrigálásuk – nem olyan súlyosak, hogy ne reménykedhessünk kijavításukban. Nyomban hozzá is tehetjük: ezek egy része már folyamatban van vagy megtörtént, gondoljunk az Emberi Jogok Európai Bíróságának a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának korrekcióját előíró döntésére,¹⁹ vagy az Alkotmánybíróságnak a „három csapás” halmazati szabályait megsemmisítő ítéletére.²⁰

Néhány koncepcionális kérdésben – elfogadva, hogy több idő kell a megalapozott értékeléshez – óvatos kétségek is megfogalmazhatóak. Ebben az általános áttekintésben nem tartom feladatommak, hogy részletesen vizsgáljam például a büntethetőségi korhatár, a jogos védelem, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés folyamatosan viták keresztjében álló problémáját, vagy a szabálysértési törvény és a Btk. több szempontból tisztázatlan viszonyát.²¹ A szankciórendszer, a funkciómegosztás és a stabilitás kérdésköre azonban megérdemel még néhány megjegyzést.

4. A tett-büntetőjog és a szabadságelvonás hatékonyságába vetett hit túlértékelése, a jogalkalmazói mozgástér korlátozása

A XX. század elején megerősödő „közvetítő-iskolák” hatására, az ortodox *tett-büntetőjog* és a tettes-irányzatok közötti egyébként is rövid ideig fennálló

ellentét viszonylagossá vált és elvesztette jelentőségét. A tett elsődlegességének elismerése mellett a tettes sajátos jellemzői egyaránt befolyásolhatták a proporcionális büntetést, enyhítve – például a fiatalok esetében –, illetve szigorítva azt, például a megrögzött büntetettekkel szemben.

A továbbiakban már nem a két iskola vitája zajlott, hanem az, hogy milyen mértékű, súlyú és mindenek előtt milyen irányú lehet a tethöz igazodó büntetés személyiség-specifikus korrekciója. Nem arról van tehát szó, hogy a korszerű tetttartányosság elszakadhat-e a tettes személyiségjegyeitől, s nyilván arról sem, hogy ezek adott esetben indokolhatják-e az objektív tárgyi súly által megkövetelnél súlyosabb büntetést.

Pikler Gyula már száz éve leírta: „(...) azon helyes irányelv követése alól, hogy a tettes egyéniségét tekintve kell venni a büntetés kiszabásánál, az ortodox iskola hívei sem vonhatták ki magukat teljesen, amennyiben a büntetettek között ők is tettek olyanféle disztinkciót, mint mi, az igaz, hogy ők ezt egész másképp fogalmazták meg: ők a különböző büntettek objektív álladékaik között különböztetnek. Így például az álkulcs használata mellett elkövetett lopást ők is szigorúbban óhajtották büntetni a közönségesnél, épp úgy, mint a célszerűségi iskola hívei, csak hogy míg ők azzal vélték ezt igazolhatni, hogy ez esetben a büntettes nagyobb büntetést követett el, ezért igazságos őt jobban sújtani, addig szerintünk azért kell alkalmazni ez esetben a szigorúbb büntetést, erősebb, gyökeresebb eljárást, mert az ekként elkövetett lopás arra enged következtetni, hogy veszedelmesebb, megrögzöttebb gonosztevővel van dolgunk, akit valami kis büntetéssel nem igen lehet már visszatartani a büntetett elkövetésétől.”²²

Az új Btk. egyes rendelkezései azért bírálhatóak, mert a „tett-büntetőjoghoz való erőteljesebb közeledés” hangzatos – de mára, mint láttuk, eredeti formájában jórészt tartalmát veszített – doktrínájának meghirdetésével igazolhatónak véli a jogalkalmazói mozgástér egyoldalú, főként a szigor irányába ható csökkentését. Gyakran kötelező előírások törvénybe iktat-

19 Az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2014. május 20.-án kelt 73593/10. sz. ítélete azt a hazai jogtudomány által már régóta hangoztatott elvet deklarálja, hogy a „tényleges” életfogytig tartó szabadságvesztés (tehát az olyan határozatlan tartamú szabadságelvonás, ami akár az elítélt haláláig is tarthat) önmagában nem sért alapvető emberi jogokat, mert e legsúlyosabb joghátrányt a társadalom védelme indokolhatja. Az ilyen büntetés utólagos felülvizsgálatának kizárása azonban embertelen, megalázó bánásmódnak minősül, így sérti nemzetközi jogi kötelezettségeinket.

20 23/2014 (VII.15.) AB döntésben az Alkotmánybíróság annak az előírásnak az alkotmányellenességét állapította meg, amely a „három csapás” körében halmazatban elbírált bűncselekmények esetén kötelező életfogytig tartó szabadságvesztést írt elő. Az indokolás szerint az ügyek egyesítésének illetve elkülönítésének esetlegességére tekintettel, „a legalább három személy elleni erőszakos bűncselekményt elkövetők esetében nem előrelátható, hogy mikor kerülhet sor a szigorúbb halmazati szabályok alkalmazására, köztük az életfogytiglani szabadságvesztés kötelező kiszabására. Ezen elkövetők esetleges eltérő eljárásjogi helyzete megteremtí annak a lehetőségét, hogy ne azonos büntetőjogi fenyegetettséggel nézzenek szembe, amely kiszámíthatatlanná, és a címzettek számára előre nem láthatóvá teszi a Btk., valamint a régi Btk. kifogásolt rendelkezésének alkalmazását. [...] További, a kifogásolt előírás megsemmisítése mellett szóló érv, hogy a jogalkotó az életfogytig tartó szabadságvesztés kötelező előírásával kizárta „a jogalkalmazói mérlegelés lehetőségét a határozott ideig tartó, illetve az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazhatósága között, amely lehetővé tenné az egyéniesített büntetés kiszabását.” (E döntés indokai alapján az erőszakos többszörös visszaesők esetében kötelezően alkalmazandó „tész” fenntarthatósága is erősen kérdéses, ezt azonban kiejezett kérelem nem érintette).

21 E kérdésekkel részletesebben foglalkoztam például Az új Btk. bölcsőjénél című tanulmányomban (Magyar Jog 2013. 9. szám 525-534.). A Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához című cikkemben (<http://ujbtk.hu/toth-mihaly-nehany-szempont-a-jogos-vedelem-koreben-zajlo-vitahoz/>)-2014 augusztus 6. vagy a Kiszámítható döntések a kiszámíthatatlan jövőről című írásomban (<http://ujbtk.hu/konyvek/az-uj-btk-magyarazata/szerzok/toth-mihaly/toth-mihaly-kiszamithato-dontesek-a-kiszamithatlan-jovorol/>)-2014 augusztus 6.

22 *Pikler Gyula*: A büntetőjog bölcselete. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1910, 155–156.

tásával is jóval erőteljesebben preferálja a tettes személyiségében rejlő körülmények közül azokat, amelyek szigorúbb felelősségre vonást tesznek lehetővé. Ezt igazolja a büntethetőség alsó határának részleges korrekciója, a bűnisméltés következményeinek további súlyosítása, a szabadságelvonással járó joghátrányok körének bővítése, számos tételkeret felső határának emelése. A kérdés ezáltal az európai tendenciákkal szemben nálunk nem elsősorban a szabadságelvonás lehetséges *kiváltása*, inkább annak *mértéke*. Ennek jegyében a megrögzött, profi bűnözők életfogytig kerülhetnek rács mögé, a megtévedt első büntényesek esetleg néhány napra, vagy hétre. Előbbiek (akár mellőzhetetlenként előírt) tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel, utóbbiak rövid elzárással. Az utóbbi években a nyugat-európai tendenciákkal ellentétesen folyamatosan nőtt hazánkban a börtönnépesség (2007: 14.081, 2008: 14.736, 2009: 15.092, 2010: 16.044, 2011: 16.903, 2012: 17.461, mostanra átléptük a 18 ezres határt.) Mindez 100.000 lakosra vetítve kétszerese a hasonló bűnözési fertőzöttségre és struktúrára reagáló Németország börtönnépességének.

Látnunk kellene, hogy a szabadság-elvonás – amellet, hogy igen költséges – csak a devianciák rövid távú, tüneti kezelésére alkalmas, s alig fogékony a perspektivikus hatások iránt. *Ezáltal a megelőzés nem specifikus eszközrendszer révén megvalósítható cél, legfeljebb a megtorlás, az elrettentés remélhető következménye, a korszerű proaktív szemlélettől a reaktív felfogáshoz való visszatérés.*

Mindez persze elsősorban jogalkalmazási, s nem törvényhozói kérdés, de az említett reaktív, megtorló jellegű, punitatív szemlélet – ami a Btk. számos intézményében és az azokhoz fűzött indokokban is könnyen tetten érhető – erőteljesen befolyásolhatja kedvezőtlen irányba is az ítélkezést. „Jó bírók” mellett mindig voltak, vannak és lesznek aktuális (s nem feltétlenül tudományosan alátámasztott) igényeknek „megfelelni próbáló” bírák is, sajnos a kettő nem is zárja mindig ki egymást. A szabadságvesztésre ítélt arányának bizonyos növekedését – anélkül, hogy az utóbbi évek bűnözésének változásai erre okot adnának – már tapasztalhatjuk.²³

5. A permanens jogalkotás visszarendeződésének veszélyei

Az új Btk. készítői amellet is hitet tettek, hogy véget kell vetni a jogbiztonságot aláásó büntetőjogi jogalkotás-dömpingnek.

Az az érv, hogy egyes, a kriminológusok és a gyakorlati szakemberek körében talán nem egyöntetűen he-

lyeselt intézmény vagy megoldás esetében „időt kell hagyni” azok kipróbálására, a tapasztalatok összegyűjtésére, csak akkor reális, ha a törvényhozók betartják az ígért stabilitást. Sajnos, továbbra is ennek az ellenkezőjét tapasztaljuk. Az új törvényt alig több, mint egy éve alkalmazzuk. A kihirdetése óta eltelt rövid idő alatt máris *14 alkalommal* módosult, s noha a változások egy része formai helyesbítés vagy a fogalmak változásait követő pontosítás, jócskán akad lényeges, tartalmi modifikáció is (például a kapcsolati erőszak, a becsület csorbítására alkalmas kép- és hangfelvételek készítésének, nyilvánosságra hozatalának beiktatása, a lopás további cizellálása, vagy a termőföld megszerzése bűncselekményének módosítása stb.).

A felgyorsult fejlődés persze elengedhetlenné teszi az olykori módosítást, kiegészítést. De a változtatások egy része kapcsán látnunk kell azt is, hogy gondosabb előkészítő munkával, több szakmai és kevesebb populista szempont figyelembe vételével ezek egy része megelőzhető, elkerülhető lett volna, s minden bizonnyal a jövőben is elkerülhető lenne. Sajnos nem változott az a szemlélet, amely bármely nemkívánatosnak minősített jelenség felmerülésekor nyomban szigorú büntetőjogi eszközök után kiált. A büntetőjog „a jogrendszer egészének szankciós záróköve”²⁴ helyett mind gyakrabban „alapkővé” válik. Kár lenne pedig elfeledkezni Király Tibor intelmeiről: „A büntetőhatalomban rejlő lehetőségek nem korlátlanok. Amikor egy társadalom feszültségekkel van teli, könnyen támadnak benne olyan képzelgések, hogy a büntetőhatalom általános gyógyírként felhasználható; pedig ez csak segédeszköz. Soha seholy a világon a társadalmat ez a hatalom meg nem gyógyította, mert egyes bűnököt megtorolhat, embereket félreállíthat, de ahhoz gyenge, hogy megjavítsa a közmorált és közömbösítsen társadalmi törvényeket.”²⁵

Közhelyszámba megy, hogy a törvénybe – a legjobb és a legrosszabba is – a jogalkalmazó lehel életet.

Ám a jogállami elvek által megkívánt kiegyensúlyozott, következetes, kiszámítható büntetőjogi gyakorlat tartós áldásait csak úgy élvezhetjük, ha ezt nem egymást követő kriminálpolitikai törekvések szélsőségeinek utólagos lenyesegetésével, hanem a merőben eltérő jellegű és súlyú kriminalitási formákat egyaránt kezelni képes, túlzásoktól mentes büntetőjog sokszínű eszközrendszerének karbantartásával, óvatos, megfontolt reformjaival próbáljuk elérni. A szélsőségek utólagos átlagolása révén kijelölhető „virtuális

23 2009-ben Magyarországon az összes elítéltnék 10,9 %-át ítélték végrehajtható szabadságvesztésre. Ez az arány azóta évről évre lassan emelkedett: 2010: 11,2 %, 2011: 11,8 %, 2012: 11,8 %, 2013: 12,6 %.

24 Az azóta klasszikussá vált kifejezés Szabó Andrástól származik, aki a halálbüntetés eltörléséről szóló 89/B/1990. számú AB határozathoz fűzött különvéleményében fogalmazott így.

25 Király Tibor: A büntetőhatalom korlátai. Magyar Jog 1988/9. szám. 742.

középut” helyett tehát eleve a valódi helyes úton, azonos cél felé, adott esetben különböző „nyomvonalon” kellene haladnunk. A jó büntető törvény az utóbbinak ad esélyt, s a 2012. évi C. törvény, némi korrekcióval, s a jogalkalmazó mozgásterét tiszteletben tartó további törvényhozás mellett ilyen lehet.

Ezért utolsó tanulságként, e fontosnak és reményeink szerint hasznosnak szánt tanulmány-sorozat élén talán azt kell hangsúlyoznom, hogy az új kódex időtállóságának és hatékonyságának legfontosabb záloga, ha a következő évtizedek remélhetően mértéktartó büntető jogalkotását a pillanatnyi érdekek által diktált aktuálpolitikai törekvések helyett a hosszabb távú és az egyéniesítéshez mindig kellő mozgásteret kínáló, tudományosan megalapozott kriminálpolitika határozza meg.

Baumgarten Izidor, a XIX. és XX. század fordulójának kiváló ügyvédje, majd ügyésze, később kodifikátora, már több mint száz éve, a XX. század hajnalán kissé keserűen állapította meg, hogy „az egyes törvényekben [...] meghatározhatjuk a [...] kormányzási célokra felhasznált párt színét és meg tudjuk jelölni azt az időpontot, melyben a conservatív vagy liberális, a burgeois vagy socialista, az ortodox vagy a szabadelvű irány jutott uralomra. Nemcsak a társadalom túlzott féltékenysége, hanem a pártok kölcsönös haragja és versenye is oka a büntető hatalom túlfeszítésének. Ha a kormányok vétkeznek, becsukják a polgárokat...”²⁶

A második évezred elején, Európa szívében, negyedik Büntető Törvénykönyvünk készítőit és alkalmazóit más szellemnek kell áthatnia.

26 Baumgarten Izidor: A codifikált büntetőjog és a külön törvények. Különlenyomat a Jogállam I. évfolyamának II., III. és IV. füzetéből. Budapest, 1902. 4.

TANULMÁNY

A polgári és a kereskedelmi jog kapcsolata az új Ptk. fényében

✎ Szalma József egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)

A tanulmány az új Ptk. tartalmát, rendszerét, szabályozási módszerét és hatálybalépését elemzi, tartalma tekintetében a könyves szerkezetet, rendszere tekintetében pedig az institúciós és pandekta rendszer szerinti szabályozást mutatja be. A szabályozási módszer tekintetében a szerző kiemeli az új Ptk. mellérendelési elvét. A monista és a dualista szabályozás vonatkozásában a szerző a relatív monizmus mellett száll síkra: szerinte minden előnye ellenére helyesebb lett volna a kereskedelmi jog státuszjogi részét külön törvényben szabályozni. Az ún. „dinamikus részben” a szerző úgy véli, hogy az egyes szerződések körében helyes a monizmus a kiforrott kereskedelmi szerződések tekintetében. A hatálybalépés tekintetében a szerző a jövőbeni hatályt támogatja.

I.

A polgári és kereskedelmi jog monizmusának és dualizmusának elve; a teljesség elve, a kódex jelleg; a kontinuitás és a diszkontinuitás elméletének hatása az új Ptk.-ra

1. A monista kodifikációs módszer és az új Ptk. rendszere

Az új magyar Ptk.¹ alapvetően Vékás Lajos akadémikus, az új Ptk. Kodifikációs Főbizottságának elnöke

által számos tudományosan megalapozott, kiemelkedő tanulmányában meghirdetett monista elv szerint épült fel.² Ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy az új magyar Ptk. mind az ún. kereskedelmi (státus- és részben dinamikus), mind a szűkebb értelemben vett, felek mellérendelésén alapuló polgári jogi kapcsolatait egyaránt szabályozza.³

A mai nemzetközi (európai) polgári jogi irodalom, pl.: a belga, megerősíti, hogy a magánjog körébe tartozik a polgári jog (*droit civil*),⁴ a kereskedelmi jog (*droit commercial*), a nemzetközi magánjog (*droit international privé*), szemben a közjoggal (*droit public*).⁵

1 A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény. A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Complex Kiadó Wolters Kluwer, Budapest, 2013, Bevezető, 15–25. E kiadvány szerinti Első Könyv, 29–34. nem tartalmaz adatot az új törvénykönyv elfogadásának, kihirdetésének időpontjáról. Szól azonban arról, hogy a bevezető rendelkezések meghatározzák e törvény hatályát, szabályozási területét és alapelveit. (29.) Ld. továbbá *Bíró György* (lektor): Magyar Polgári Jog, A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi törvény tükrös szerkezetben (a hatályos joganyaggal), Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Lícium Art, 2013. I-II. kötet. E kiadvány I. kötetében foglalt Előszó (11.) szerint az Országgyűlésben történő kihirdetés napja 2013. február 26. volt. Az új Polgári Törvénykönyv (2013. évi V. törvény), Novissima Kiadó, Budapest, 2013. c. kiadvány szerint a törvényt az Országgyűlés a 2013. február 11-i ülésnapján fogadta el. *Gárdos Péter*: A Polgári Törvénykönyv (Ptk. 1959. Ptk. 2013., Gt. 2006., Ptk. 2013., Csjt. 1952. – Ptk. 2013), Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft, Wolters Kluwer, Budapest, 2013. c. tükrös szerkezetű kiadvány (13.) szerzője előszavában nem tesz említést az új Ptk. kihirdetési időpontjáról. A szerző az „új” és a „rég” Ptk. tükrös szerkezetű párhuzamos megjelentetésének alapjául a „rég” Ptk. 2013. jan. 1.-én hatályos szövegét veszi.

2 A monista és dualista (polgári jogi és kereskedelmi jogi kodifikációs egységének és különállásának dilemmáját e sorok szerzője, Kötelmi jog – szerződés és kártérítés, Újvidék, Forum, 1985. c. kötetében fejtette ki, majd latin betűs szerb/horvát belgrádi és újvidéki kiadásában (pl. Obligaciono pravo – Kötelmi jog, Novi Sad-Ujvidék, PFNS, 2009, 38.), elemezte. A monista elméletet *Franciaországban Carbonniere Jaques*, Droit civil, Presses Universitaires de France, Paris, 1957. III. kötet, 287, 297, 505. fogalmazta meg. Szerinte a kötelelem azért egységes, mert közös nevezője a szerződési primáris szolgáltatás, és ennek szankciója a szerződés megszegésével járó kárfelelősség, ami kihát a kodifikációs szempontra is, vagyis a kódex egységes jellegére. A dualista felfogást a *német jog* szabta meg (Amire, majd *Gierke*, Schuld und Haftung im älteren deutschen Recht, 1910.), mely szerint a kötelelem két önálló tartozást jelent, az első a primáris (elsőleges), a második a szekundárius (másodlagos). A primáris kötelelem értelmében a kötelezett a szerződésben foglaltakat kell teljesítenie (Schuld), a szekundárius kötelezettség pedig nem más, mint a primáris kötelezettség megszegése és az ezáltal létrejövő szerződési kárfelelősség (Haftung). Ld. *Binder*, Zur Lehre über Schuld und Haftung, Iherings Jahrbücher, 77., 75. és 163. Egyébként a fennebbi német és francia elméleti diskurzus ellenére maradt mind a német, mind a francia jogban a kereskedelmi státuszjog kódexen kívüli külön törvényben történő napjainkig megmaradó szabályozása (*Code de Commerce*, Fr., *Handelsgesetzbuch*, D). A *szájsi Kt.*

Ha strukturáját, azaz a szabályozási tartalmát, tárgyát és rendszerét szemléljük, magában foglalja (a modernizált) római jogi *institució*s rendszert (személyek, dolgok, keresetek). Az új Ptk. ugyanis tartalmazza a személyek, dolgok, és közvetetten a polgári jogi alanyi jogosultságok, azaz az anyagi polgári jog szabályozása útján, az eljárásjogi keresetek alapjait. Mai értelmezésében az eredeti *institució*s rendszer tartalmazta mind a kötelmi jogot, mind a dologi jogot.

Ha a *pandekta rendszer* szemszögéből (*usus modernus pandectarum* – általános rész, személyi jog, kötelmek, dologi jog, családi jog, öröklési jog), szemléljük az új kódex tartalmát, akkor szabályozásának tárgyát ennek is megfelelően tükrözik. Így: a bevezető (alapelvi) rendelkezések, a személyi és családi jog, a társasági és egyesületi jog, az államnak polgári jogviszonyban való részvétele, a dologi jog, a kötelmi és az öröklési jog.⁶ A *pandekta rendszer* leghívebb követője a német BGB. Jellemzője az „általános rész”, mely tartalmazza a „jogügylettant” és a „személyek jogát. A jogügyletekre vonatkozó rész a BGB-ben az összes jogügylet (pl.: szerződés, végrendelet, stb.) közös nevezőit szabályozza.⁷ Sem a magyar kodifikációs hagyomány (kivéve az 1900. évi első teljes Ptk. tervezet), sem új Ptk. szerkesztése nem követi az általános rész szabályozási módszerét, ezt a részt, az ún. jogügylettani vonatkozásban mellőzi, mert ez úgymond „tankönyvszerű”

definíciókat tartalmaz,⁸ miközben általános voltánál fogva csökken szabályozási készsége. Ehelyett az új Ptk. a rövid bevezető rendelkezéseket tartalmazza, továbbá a személyi jogot, a természetes és jogi személyek jogállásának részletes szabályait. A szerződési jog általános részére bízza azt, amit a BGB általános része a jogügyletekre vonatkozóan tartalmaz.

Az új Ptk. szabályozza egyfelől a *vagyoni* jellegű alanyi jogosultságokat, másfelől a személyhez tapadó, nem forgalmazható, *nem vagyoni* jogosultságokat (személyiségi jogok, névviseles, szellemi alkotások nem vagyoni aspektusa, kegyeleti jog, stb.), ellátván ezeket főként vagyoni jogi szankciókkal, pl. pénzbeli kárpótlással, de nem vagyoni szankciókkal is, mint például a jogsérelem abbahagyására való kötelezés. Másfelől, az új Ptk. szabályozza a forgalmazható, forgalomképes vagyoni jogosultságokat.

A személyiségsérelemek főbb szankciója a kártérítés. A vagyoni jogi forgalom a szerződési jog szabályai szerint történik, főbb szankciói pedig a szerződés felbontása, megtámadhatósága és semmissége, továbbá a szerződési felelősség – a nem teljesítés, hibás teljesítés, késedelem esetén.

Más mércékkel mérve, az új magyar kódex felöleli, a relatív (kötelmi jellegű, *inter partes* hatályú) és abszolút szerkezetű (dologi jogi, *erga omnes* hatályú) polgári jogi kapcsolatokat.

ettől eltér, magában foglalja a kereskedelmi státusz- és dinamikus jogot, hasonlóképpen mint az új magyar Ptk., vagy a holland Ptk. Mindenesetre az egy törvénytestbe való foglalása a kereskedelmi és polgári jognak még nem jelenti a kereskedelmi státusz- és dinamikus jog sajátosságainak mellőzését, egybeolvasztását, mintegy a polgári jog „kereskedelmiesítését” és a kereskedelmi jog „polgári jogiasítását”. Ezek a különbségek a kereskedelmi jogi kódexrészben, *lex specialis* alapon, az új magyar Ptk-ban is helyeselhetően kifejezésre jutottak.

3 *Harmathy Attila*: Process of Transition and Commercial Law in Central and Eastern Europe. in: *Ziegel, Sh. Lerner* (Hrsg, New Developments in International and Consumer Law, Oxford, 1998, 367–382; *Harmathy Attila*: Entwicklung des ungarischen Privatrechts, in: Hundert Jahre Bürgerliches Gesetzbuch, Entwicklung des Privatrechts im deutschen und Mittel-Osteuropäischen Sprachraum seit dem Inkrafttreten des BGB, Budapest, Eötvös Loránd Universität, Fakultät für Staats- und Rechtswissenschaften, 2006, 56–66.; *Vékás Lajos*: Szükség van-e a kereskedelmi magánjogra? Magyar Jog, 1998/4. 705–714.; *Vékás Lajos*: Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései. Budapest, 2001.; *Vékás Lajos*: Az új Ptk. koncepciója és tematikája, Magyar Közlöny, Különszám, Budapest, 2003. február 10.

Megjegyezhető, hogy az UNIDROIT modell-törvényei, a szerződési jog területén, igaz, nagyon sok közös nevezővel, külön kódexekben szabályozzák, „modellézik” a szűkebb értelemben vett polgári jogi (Principles of European Contract Law – 1997) és a nemzetközi kereskedelmi szerződéseket (Principles of International Commercial Contracts – 1994).

4 *A belga Code civil* – legutoljára módosítva 2004-ben – szerint a polgári jog felépítése a következő: személyek (art. 1–111) – természetes és jogi személyek, ezek jellemzőivel, pl. a névviseles, tartózkodási hely, állampolgárság, cselekvőképesség – art. 371–515; a házasság és a tartási kötelmek – art. 144–228; a család – art. 312–370; a bontás – art. 229–311; a dolgok – art. 516–543; a tulajdon – art. 544–577 és 2279–2280, a szolgalmak – art. 578–599; a kötelmek – art. 1101–1200, 1225–1370. Ebben többek között a szerződés érvényességének feltételei, szerződés hatálya, felbontása – art. 1018–1101, 1107; házassági vagyoni jogi viszonyok – art. 1387–1581; következnek az egyes szerződéses, és végül az öröklési jogi szabályok. A belga kódex tehát nem tartalmazza a kereskedelmi jog státuszjogi részét. Ld. in: *Fr. Alexandre, C. Delrée*: Notions de droit civil, De boeck, Bruxelles, 2011, 12–140.

5 *Fr. Alexandre, C. Delrée*, i. m. 7–8.

6 V. ö. : *Földi András és Hamza Gábor*: Római jog, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2010/13, 6.

7 *Hamza Gábor*: A modern jogrendszerek tagozódása és a római jogi tradíció. Állam- és Jogtudomány, 40. (2004), 1–19.; *Hamza Gábor*: Beitrag zur Geschichte der Kodifikation des Bürgerlichen Rechts in Ungarn, in: Hundert Jahre Bürgerliches Gesetzbuch, Entwicklung des Privatrechts im deutschen und Mittel-Osteuropäischen Sprachraum seit dem Inkrafttreten des BGB, Budapest, Eötvös Loránd Universität, Fakultät für Staats- und Rechtswissenschaften, 2006, 11.

8 Habár az új magyar polgári jogi kódex mellőzi az általános részt, s ezt a személyek jogával „helyettesíti”, a magyar jogirodalom, nemcsak didaktikai alapon, keresi az általános, közös nevezőket és különbségeket tartalmazó polgári jogi és kereskedelmi jogi jogintézményeket. Tehát olyanokat is, amelyek közösek a szűkebb értelemben vett polgári és a kereskedelmi jogviszonyok intézményei számára, de olyanokat is, melyek a természetes személyek és jogi személyek jogállásának sokrétű és árnyalt sajátosságait mutatják ki. Ld. pl. *Kecskés László*: Magyar polgári jog. Általános rész, II., A személyek joga. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 1999. Egyes jogi személyek, 154–227.; *Sárközi Tamás*: A jogi személy elméletének átalakulása. Budapest, 1985.; *Nochta Tibor* (szerk.)–*Juhász László–Széchenyi László*: A gazdaság jogi szabályozása. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2008, 2010., I. kötet, 18–19.; *Bíró György–Lenkócs Barnabás*: Általános tanok, Novotni Kiadó, Miskolc, 1998. – A magánjog egysége és részterületei, 20–22., 23–25., A magánjog történeti fejlődése, 30–50., A polgári jog rendszere, 51–57.; *Jobbágyi Gábor*: Személyi jog. Miskolc, 1995.; *Barta-Fazekas-Harsányi-Miskolczi-Osváth-Ujváriné*: Kereskedelmi szerződéses. Novotni, Miskolc, 1998, 11–19. A hagyományos magyar jogelméletben, ld. *Schwarz Gusztáv*: A jogi személy magyarazata. Budapest, 1906.; *Moór Gyula*: A jogi személyek elmélete., Budapest, 1931.; *Kaiser Lipót*: A jogi személyről, Debrecen, 1948.

2. A mellérendelési elv

Szabályozási módszere⁹ helytálló, hiszen bevezető rendelkezéseiben meghirdeti a polgári jogi jogviszonyban a felek elvi egyenrangúságát, koordinációs szabályát, tehát mellérendelését,¹⁰ függetlenül attól, hogy jogi személyről,¹¹ mint például az állam,¹² vállalkozásról, azaz gazdasági társaságról,¹³ egyesületről,¹⁴ alapítványról,¹⁵ vagy természetes személyről volna szó.¹⁶

Világosan elválasztva ezáltal egymástól a polgári jogi jogviszonyt és az államigazgatási jogviszonyt, ahol az állam és állampolgár kapcsolata a szubordinációs, alárendelési szabályozási módszert követi (a modern jogállamban ennek minden korlátozásával). Az új Ptk. elfogadja a mai európai doktrínát, mely szerint az

állam, azaz ennek igazságszolgáltatási, vagy államigazgatási szerve, ha (kivételesen) polgári jogi kapcsolatba lép, például szerződést köt természetes személlyel, nem élhet vissza egyébként fennálló legiszlációs (törvényhozási), államigazgatási, vagy igazságszolgáltatási hatalmával, és ezek segítségével nem élhet a megelőzően alapított polgári jogi kapcsolat egyoldalú, utólagos befolyásolási lehetőségével.

Ennek megfelelően, az új Ptk. elfogadja azt, hogy amennyiben az állam, szervein keresztül, jogellenesen, azaz illetékességével, hatáskörével visszaélve, kárt okoz állampolgárának, akkor felelős a beálló kárért éppúgy, mintha azt természetes személy jogellenes cselekménye vagy mulasztása okozta volna.¹⁷ Az állami kárfelelősség feltétele, hogy a károkozást az

- 9 Vékás Lajos (szerk.) és Gárdos Péter (szerk. munkatársa): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Complex Wolters Kluwer, Budapest, 2013. Bevezető, 22–25. Továbbá, a szerző következő kodifikációval és ennek elméletével kapcsolatos tanulmányai: Szalma József, Rekodifikation des ungarischen Bürgerlichen Gesetzbuches aus dem Jahre 1998 (beginnend im Jahre 1998), Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, milenniumi kötet, ELTE AJK, Budapest, Tomus XLI-XLII/2000-2001, 57-69.; Szalma József, Tárgyi és alanyi felelősség, különös tekintettel a magyar Ptk. rekodifikációjára, ELTE AJK Acta facultatis, XXXVIII-XXXIX, Ann.2001-2002, Budapest, 20-67.; Szalma József, Kodifikáció vagy (és) inkorporáció, a Ptk újrakodifikálásának módszere, különös tekintettel a Konceptió I és II. változatára, valamint a normatív szöveg elkészítésére, Polgári jogi kodifikáció, HVG-Orac, Budapest, 2003, V.évfolyam, 5, szám, 23-27.; Szalma József-Prugberger Tamás, Természetjog és polgári jogi kodifikáció, Magyar Jog, Budapest, 2003/3 sz. 129-139.; Szalma József, A munkaszerződés, Sectio Iuridica et Politica, tomus XXI/2, 2003, Miskolci Egyetem AJK tudományos actája, 117-130.; Szalma József, Deák Ferenc, a jogtudós – a magyar polgári jogalkotás, köz- és magánjogi kodifikációk megalkotója, Acta facultatis, tomus XL, ELTE AJK, Budapest, 2003, 225-253.; Szalma József, Dienst- und Angestelltenerfindung im ungarischen Recht, Annales, ELTE AJK, tomus XLVII, Budapest, 2006, 299-314.; Szalma József-Prugberger Tamás, Arbeitsvertrag und Vertragsinstitute im öffentlichen Dienst, Pravni ivot, Belgrad, 12. sz. 4. kötet; 721-739.; Szalma József, Szabályozási módszerek a magyar polgári jogban, in: A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990-2005 – Jog, rendszerváltozás, EU-csatlakozás, szerk. Jakab A., Takács Péter, I. kötet, Bibliotheca Iuridica, ELTE AJK tudományos Kiadványai, Acta Congressus, 15. kötet, Gondolat Kiadó – ELTE AJK, Budapest, 2007, 669-680.; Szalma József, Közösségi, közös és eltérő elemek a polgári jogi kodifikációban – különös tekintettel a többször módosított magyar Ptk rekodifikációjára – Jogtudományi Közöny, Budapest, 1999/6. sz. 245-252, Zusammenfassung, 248.; Szalma József, Ajándékozási szerződés – különös tekintettel az európai polgári jogi kodifikációkra, valamint a magyar Ptk Új Konceptiójára, Jogtudományi Közöny, Budapest, 2004/5. sz., 169-180.; Szalma József, Causa (Rechtsgeundlage) bei Obligationsverträgen, Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio iuridica, tomus XLVIII, Budapest, 2007, 257-282.; Szalma József, Az Új Magyar Polgári Törvénykönyv az inkorporációs szabályozás szempontjából, Magyar Jog, Budapest, 2008/1. sz. 10-15.; Szalma József, Az Új Magyar Ptk. tervezetről (2008), Magyar Jog, Budapest, 2008/11. sz., 797-808.; Szalma József, Az összehasonlító polgári jogról, – Tézisek a polgári jog harmonizációs, konvergenciális, divergenciális és univerzális tendenciáiról, Jogtudományi Közöny, Budapest, 1996/2. sz. 245-252.; Szalma József, Reflexiók az Új Ptk. tervezeteire a polgári jogi felelősségi alapelvek tekintetében, Jogtudományi Közöny, Budapest, 2008/1. sz. 497-504.; Szalma József, Differenzierung zwischen bürgerrechtlichen und strafrechtlichen Haftung in der Doktrin und Kodifikationen des 19. und 20. Jahrhunderts, Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, Tomus I, Budapest, 2009, 187-211.; Szalma József, Entwicklungstendenzen bei der Abgrenzung der zivilrechtlichen von der strafrechtlichen Haftung, Journal of European History of Law, 2012/3. sz., Brünn, 32-43.; Szalma József, A precedensjogról, Új Magyar Közigazgatás, Budapest, 2011/11. sz. 37-41.; Szalma József, Az Új Magyar Polgári Törvénykönyvről – jobbító szándékú észrevételekkel, Valóság, Budapest, 2012, 10-22.; Ld. továbbá, Szalma József, Građanskopravni i trgovinski ugovori (Polgári jogi és kereskedelmi szerződések), Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu (Újvidéki Egyetem Jogtudományi Karának Kari tudományos Közönye), 2010/2. sz. 37-64.; angol nyelvű abstracttal. Szalma József, Arbeitsvertrag – Kodexfrage oder einheitliches Arbeitsrecht im ungarischen Recht, Journal on European History of Law, Brünn, Vol. 2013/4, No 2., 118-122.
- 10 Új Ptk. 1:1. § (Első könyv, bevezető rendelkezések – A törvény hatálya) értelmében e törvény a mellérendeltség és egyenjogúság elve szerint szabályozza a személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyait.
- 11 Új Ptk. 3:1-3-48. §. Ld. a kodifikációs módszerre vonatkozó tanulmányunkat: Kodifikáció – Tanulmányok – Szakmai tájékoztató a Budapesti Nyári Egyetem hallgatói számára, ELTE AJK, szerk. Dr. Takács Péter (Copyright: Horváth Tibor, Mezey Barna, Szalma József, Szilágyi Péter, Vékás Lajos, Varga Csaba – ELTE AJK), Budapest, 2002. (Ebben a szerző, Szalma József: A polgári jog kodifikációjának általános módszerei és a Magyar Ptk rekodifikációja, 40-70.)
- 12 Új Ptk. 3:405-3:406. §. Az új Ptk. 3:406. § előírja az állam helytállását a polgári jogi kötelezettségeiért, akkor is, ha polgári jogviszonyból fakadó kötelezettségére nincs költségvetési fedezet. Az új Ptk. 3:405. § szerint (1) az állam a polgári jogi jogviszonyban jogi személyként vesz részt. (2) Az államot a polgári jogi jogviszonyokban az állami vagyon felügyeletéért felelős miniszter képviseli.
- 13 Új Ptk. 3:88-3:377. §.
- 14 Új Ptk. 3:63-3:87. §.
- 15 Új Ptk. 3:378-3:404. §.
- 16 Az új Ptk. Második könyvében (Az ember, mint jogalany), majd ennek III. részében (személyiségi jogok), meghirdeti a személyiségi jogok általános védelmét, – a személyiség szabad érvényesítése és az emberi méltóság megőrzése céljából [2:42. § (1-2) bekezdés]. A törvény nevesíti a személyi jogosultságok körét, ezek pedig: a) az élet, a testi épség és egészség; b) a személyes szabadság, a magánélet és a magánlakás oltalma; c) a személy hátrányos megkülönböztetésének tilalma; d) a becsület és a jóhírnév oltalma; e) a magántitokhoz és a személyes adatok védelméhez való jog; f) a névszerű jog oltalma; g) a képmáshoz és a hangfelvétellez való jog oltalma (2:43. §); h) a kegyeleti jog oltalma (2:5. §). A titoktartás azonban nemcsak a természetes személyek személyiségi jogainak oltalmát szolgálja, hanem a vállalkozások joggal oltalmazott érdekeit is, ugyanis az új Ptk. előírja az üzleti titokhoz, valamint a védett ismeret jogát is (know-how) (2:47. §). Az új Ptk. továbbá oltalmazza a külön törvényben szabályozott szerzői és iparjogvédelmet, azzal, hogy a hatálya alá tartozó kérdésekben a Ptk. szabályai mérvadóak. (2:5. §). A személyiségi jogsértés szankciói: a) a jogsértés megállapítása; b) a jogsértés abbahagyása; c) elégtételnyújtás; d) a sérelmes helyzet megszüntetése és a jogsértést megelőző állapot helyreállítása; e) a jogellenesen szerzett vagyoni előny átadása – a conditio indebiti (jogalap nélküli gazdagodás) alapján. A személyiségi jogsérelem általános szankciója a kártérítési felelősség (2:53. §). A kárfelelősséget a közigazgatási jogkörben okozott személyiségi jogsérelem esetén a közhatalmi jogot gyakorló személlyel szemben kell érvényesíteni. Bírói jogkörben okozott személyiségsérelem esetén a felelősség az eljáró személyt terheli. [2:51. §, (1-3) bekezdés].
- 17 Új Ptk. LXXI fejezet Felelősség a közhatalom gyakorlásával okozott kárért, ebben: Felelősség a közigazgatási jogkörben okozott kárért (6:548. §); Felelősség a bírósági, ügyészségi, közjegyzői és végrehajtott jogkörben okozott kárért [6:549. § (1) bekezdés]. A közigazgatási jogkörben okozott kárért a közhatalmat gyakorló jogi személy felelősséggel, vagy ha az nem jogi személy, a közigazgatási

érintett rendes jogorvoslat eszközeivel megkísérelte elhárítani.¹⁸ Ebben az esetben a polgári kártérítési perben perelt állam, vagy szerve nem hivatkozhat az egyébként szubordinált, államigazgatási típusú jogviszonyban fennálló legiszlatív szuverenitására, fölérendeltségére és ennek alapján nem mentheti ki magát a polgári jogi kárfelelősség alól. Ugyanígy, utólagos törvényével nem módosíthatja azt a szerződést, amelyet az állam, mint a polgári jogi jogviszony alanya előzetesen természetes, vagy jogi személlyel, akár vállalkozással (pl.: koncessziós szerződés) megkötött. Ennek jogalapja egyfelől az új Ptk. mellérendelési elve, mely a polgári jogi kapcsolatban elvi szinten minden jogalanyra, jogi és természetes személyre nézve egyaránt érvényes, mely szerint az állam a polgári jogi kapcsolatban az állampolgárral egyenrangú, másfelől az általános károkozási tilalom,¹⁹ melynek bevezetését

egyébként oly sok vita és eleinte elvitatás kísérte.²⁰ Az új Ptk. ennek mentén, összhangban a vonatkozó európai joggal, elfogadja az államigazgatási és igazságszolgáltatási jogkörben okozott károkért való felelősség szabályozását. Ám a jogalkotási és jogharmonizációs jogkörben okozott kárfelelősséget átengedi az uniós, közösségi jognak.²¹ Más szóval, az új Ptk. egyfelől a természetes, és a jogi személyek, beleértve a vállalkozói jogviszonyokat, másfelől a vagyoni, és a személyi, nem vagyoni jellegű jogviszonyait egyaránt szabályozza. Azon az alapon is, hogy az új Ptk.-nak kódex jellegénél fogva, az elvi teljességre kellett törekednie.

A polgári jogi mellérendelési elvnek az új Ptk.-ban három fontos további támpontja van: A *lojális (tisztességes) versenyt* meghirdető alaprendelkezésekben,²² a *fogyasztóvédelmi szerződése*kb²³ és az *általános üzletkötési feltételek*ben.²⁴ Ide sorolható azonban a gyártó

szerv, melynek keretében az eljáró közigazgatási szerv működik. [6:548. § (2) bekezdés]. A perlés feltétele, hogy a károsult élt a közigazgatásban rendelkezésre álló rendes perorvoslattal, és az ebben az eljárásban hozott határozatnak bírói felülvizsgálatának jogával (közigazgatási per), – amennyiben ezekben az eljárásokban a kár nem volt elhárítható. A bírósági, ügyészségi, közigazgatási és végrehajtói jogkörben okozott kárért való felelősségre a közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség szabályait kell alkalmazni, azaz, hogy az alperes a bíróság, Legfőbb Ügyészség. Ha az eljáró bíróság nem jogi személy, a kárigényt az eljáró bíróság illetékességi területén működő jogi személyiséggel rendelkező bírósággal szemben kell érvényesíteni. [6:549. § (1) bekezdés].

18 Új Ptk. 6:548. § – felelősség közigazgatási jogkörben okozott kárért.

19 Új Ptk. Hatodik Könyvének negyedik része – Felelősség szerződésen kívül okozott kárért, ebben a 6:518. § (A károkozás általános tilalma címmel), mely szerint a törvény tiltja a jogellenes károkozást.

20 *Bíró György – Szalma József* (szerk.): Kötelmi jogi kodifikációs tanulmányok (2003–2005). Novotni Kiadó, Miskolc, 2005, ebben a szerző: A polgári jogi (szerződésen kívüli és szerződési) felelősség alapelvei – különös tekintettel az új Ptk. koncepciójára. 51–99., a károkozás általános tilalmáról, 83. *Miskolczi Bodnár Péter* e kötetben – Kontraktuális és deliktuális károk elhatárolásának nehézségei c. tanulmányában, (100–144., 101.), vitatja a 2002. és 2003. évi kötelmi felelősségi jogra vonatkozó javaslatokat, melyek egymástól „élesen” elválasztják a szerződési és a deliktuális felelősséget.

21 Ld. *Kecskés László*: EU-jog és jogharmonizáció. Bővített negyedik kiadás, HVG-Orac, Budapest, 2011. ebben: A jogalkotási és a jogharmonizációért való kárfelelősség összekapcsolódása, az állami kárfelelősség megalapozása a nemzetközi jogban, az Európa Tanács és az Európai Közösség jogában, Korlátozott immunitás, 706–709.; *Kecskés László*: Perelhető-e az állam? Immunitás és kárfelelősség. Budapest, 1988. 31–32. E sorok szerzője, *Szalma József*: Kötelmi jog, szerződés és kártérítés, Újvidék, Forum, 1985. c. kötetében írta meg, első ízben, a bírói jogkörben okozott, az állam kártérítési felelősségére vonatkozó pozitív álláspontját. Ebben azt, hogy a bírói jogkörben okozott kárért az állam felelősséggel tartozik az általa vagy szerve által állampolgárának okozott káráért. Ugyanis a károkozási jogviszony polgári jogi jellegű, tehát ebben az állam (államigazgatási, önkormányzati vagy bírósági) szerve nem felé-, hanem mellérendelt helyzeténél fogva, felelős az állampolgárnak okozott káráért, pl.: indokolatlan büntető eljárás folytatása, vagy ártatlanul szabadságvesztésre marasztalt személyek esetében. Ld. továbbá *Szalma József*: Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és a magyar magánjogban. ELTE AJK, Budapest, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2008. 242–247.; *Szalma József*: Haupttendenzen im ungarischen (Deliktischen) Haftpflichtrecht in der zweite Hälfte des 19. bis zur erste Hälfte des 20. Jahrhunderts mit besonderer Berücksichtigung der österreichischen Einfüsse, in: Legaltransitions – Development of Law in Formerly Socialist States and the Challenges of the European Union, Szegedi Egyetem AJK, Szeged, 2007., 321–331.; *Szalma József*: Haupttendenzen in ungarischen Deliktischen, Rechtsgeschichtliche Vorträge, ELTE AJK, RV 50 Jubileumsband, Budapest, 2007. 362–375.; *Szalma József*: Der Einfluss des ABGB in der Rechtssprechung des ungarischen Obersten Gerichtshofes (Curia) – Präzedenzen zu Schadenersatzrecht in der zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts. in: Festschrift *Wilhelm Brauneder*: Rechtsgeschichte mit internationaler Perspektive. Herausgegeben von *Gerald Kohl – Christian Neschwara – Thomas Simon*, Wien, Manz' sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2008, 671–686.

22 Új Ptk. Fogyasztói jogot csorbító feltétel, 6:100. § Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben semmis a fogyasztónak a jogszabályban megállapított jogáról lemondó nyilatkozata. Magyarország Alaptörvénye M) cikkének (2) bekezdése szerint Magyarország biztosítja a tisztességes gazdasági verseny feltételeit. Magyarország fellép az erőfölénnyel való visszaéléssel szemben és védi a fogyasztók jogait.

23 A fogyasztóvédelmi szerződések meghatározását az új Ptk. átengedi a fogyasztóvédelmi törvénynek. (A magyar fogyasztóvédelmi jogforrásokról és irodalmáról, ld. pl. *Fazekas Judit*: Fogyasztóvédelmi szakirodalom és jogszabálygyűjtemény, Egyetemi tansegédlet, Novotni, Miskolc, 1996. 71–81.) A német Ptk. ezzel szemben, a fogyasztóvédelmi szerződés meghatározását maga végzi el, nem adván ezt át a külön törvénynek. Ez olyan szerződés, melynek egyik fele gazdasági tevékenységet folytat (vállalkozó), a másik fél pedig üzleti tevékenységen kívül köti meg szerződését. A német BGB hatályos rendelkezése [310. § (3) bekezdés] szerint a vállalkozó és a fogyasztó közötti szerződések akkor érvényesek, ha a vállalkozó által meghozott általános üzletkötési feltételek a fogyasztói szerződésben foglaltak. Ezek a feltételek akkor is érvényesek, ha a fogyasztó tartalmi megfogalmazásukat nem befolyásolhatta. Amennyiben azonban a feltételek fogyasztói hátrányt okoztak, e körülményeket figyelembe kell venni a BGB 307. § (1) és (2) bekezdése alapján. E rendelkezés nem alkalmazható az öröklési, családi jogi, társasági jogi, kollektív munkabéri (Tarifvertrag), vállalati és szolgálati szerződések (Arbeitsvertrag) terén. A munkaszerződések tekintetében a munkajog sajátosságaira való tekintettel figyelemmel kell lenni, s a 305. §-t nem kell alkalmazni. A fogyasztói szerződés a vállalkozó és a fogyasztó között jön létre, miközben a vállalkozó a szerződést üzleti tevékenységének keretében, a fogyasztó pedig ezen kívül köti meg. V.ö.: Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen 29.6. 2000., BGBl I 946 – inwzischen aufgehoben. (Időközben megszűnt hatálya.) Ld. Richtlinie 93/13/EWG des Rates vom 5. 4. 1993. Über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen (visszaélő rendelkezések a fogyasztói szerződésben), ABIEG L 095, 29., *Prütting-Wegen-Weinreich*: BGB Kommentar. Luchterhand, 2007. 522., 5. szeljegyzet. Ld. *Verbraucherliche Richtlinie*, Abl L304 vom 22. 11. 2011, 64. Ezen, legújabb, 2011. évi európai fogyasztóvédelmi irányelv szerint (17. alaprendelkezés), a fogyasztó az, aki természetes személy, és szerződését üzleti, vállalkozási, vagy kézműves tevékenységen kívül köti meg. Ld. pl., Kodex des österreichischen Rechts, LexisNexis, Wien, 2012/13, Verbraucherrecht, Prämbeil, 907.

24 Új Ptk. XV. fejezet, Szerződéskötés általános üzletkötési feltételekkel 6:77–6:81. §. Tisztességtelen általános szerződési feltételre vonatkozó szabályok 6:100–6:106. §, ezek között – Vállalkozások közötti tisztességtelen szerződési feltétellel kapcsolatos közérdekű kereset: 6:106. §.

termékfelelőssége is.²⁵ Ezek a rendelkezések a ténylegesen nem egyenlő piaci helyzetekben (törvényi monopólium, szerződési monopólium – kartellszerződések révén, az egyik fél tényleges gazdasági erőfölénye), a gyengébb felet, pl. fogyasztót oltalmazzák, a másik fél oldalán előforduló piaci erőfölény egyensúlyozása céljából. E célt szolgálják különösképpen az említett termékfelelősségről szóló szabályok,²⁶ a kellékszavatosságon²⁷ túlmenően.

3. A visszterhes szerződések különleges hatálya

A visszterhes szerződések²⁸ különleges hatályának intézményei (a kölcsönös szolgáltatások feltűnő aránytalansága,²⁹ uzsoratilalom,³⁰ törvénykerülő szerződések tilalma³¹ is) a felek egyenrangúságát, a szolgáltatások kölcsönösségét és relatív arányosságát szorgalmazza.

A *laesio enormis* (a szolgáltatások szembevethető aránytalansága a visszterhes szerződésekénél) új szabályozása, gyakorlatilag a korábbi Ptk. 201. §-án alapul, némi módosítással. A módosítás szerintem nem szokásos és nem szerencsés. Ugyanis e jogszabályt, ahol és amely kódexben csak „szerepel” (OÁPtk., Code civil, stb.) csak a polgári jogi és nem pedig a kereskedelmi jogi

szerződésekre alkalmazzák. Az új Ptk. ezzel szemben, ezt a szabályt mindkét szerződéstípusra egyaránt alkalmazza. Sőt, e jogszabály szankcióiról való lemondást a magánszerződésekre nézve megengedi, a kereskedelmi és fogyasztói szerződésekre nézve tiltja. Ismeretes, hogy e jogintézménynek három eleme van: (1) hogy visszterhes szerződésről legyen szó; (2) hogy kölcsönös szolgáltatások piaci értéke között a szerződés megkötésének időpontjában szembevethető az értékaránytalanság – objektív elem; (3) hogy a szerződő felek egyike a szolgáltatások valós értéke tekintetében tévedésben volt – szubjektív elem. Utóbbi is, szégyenlősen, valahogyan inkorporációt nyert.³² Nos, a kereskedelmi jogban, a harmadik elem, vagyis annak hiánya a döntő. Ugyanis a kétoldalú kereskedelmi szerződésben (ha mindkét fél vállalkozó) az általánosan elfogadott vonatkozó doktrína szerint egyik fél sem hivatkozhat a szolgáltatások való árára vonatkozó tévedésre, mivelhogy mindkét fél professzionális és ismernie kell a valós árat. Ennél fogva a kereskedelmi szerződésekénél *ex lege* kizárt a felén túli sérelem alkalmazása. Az új Ptk. a *laesio enormis* szabályát éppen a kereskedelmi szerződések esetén nem engedi kizárni. Persze más eset a fogyasztói szerződés, ahol az egyik fél kereskedő, professzionális, a másik nem. Tehát utóbbi lehet tévedésben a szolgáltatások valós

- 25 Új Ptk. LXXVII. Fejezet, A termékfelelősség, 6:550–6:559. §. Ezek szerint a termékkárért a hibás termék gyártója felel. A termék minden ingó dolog, akkor is, ha utóbb más dolog alkotórészévé vált. A termék akkor hibás, ha nem nyújtja azt a biztonságot, amely általában elvárható. A termékkár valakinek a hibás termék által okozott halála, testi sérülése vagy egészségkárosodása miatt bekövetkezett kár.
- 26 Új Ptk. termékszavatosságról szóló 6:168–6:170. §, amely a gyártó, vállalkozó fogyasztó iránti felelősségét tartalmazza utóbbinak eladott ingó dolog, termék hibája miatt. A fogyasztó ennek értelmében követelheti a gyártótól a hiba kijavítását, vagy az áru kicserélését. Különbözik a termékfelelősségtől abban, hogy a hiba nem okozott testi épségben kárt. Az osztrák jogban ld. *Peitsche-Schmutzer*: Produktsicherheit, Produkthaftung. Manz Verlag, Wien, 2008, 1. Az (osztrák) termékfelelősségi törvény a fogyasztót a veszélyes termékektől oltalmazza, károkozás esetén kárfelelősséggel terhelve a gyártót. Az új Ptk. a 6:174. §-ban előírja a kártérítési igényt, mind a kellékszavatosság, mind a termékfelelősség esetén, ami akkor léphet fel, ha a kicserélésnek, a kijavításnak, a törvény szavai szerint, nincs helye. A kellékszavatossági felelősség szerződési forrású és a nem szerződészerű teljesítésért való felelősséget jelent. – A termékfelelősség azonban deliktualis jellegű is lehet, mivel a hibás termék a fogyasztó testi vagy egészségi épségében okozott kárt. Megkülönböztethető a kellékszavatosság, a termékszavatosság, a műszaki áru eladásánál kötelező járulékos garanciaszerződéstől, melynek értelmében az eladó, kivételesen a gyártó felelős, a dolog „működéséért”. (Vagyis, amennyiben a vásároló nem vasal, az autó nem fut). A kellékszavatosság a visszterhes szerződésekhez fűződik és a szolgáltatások megközelítően egyenlő értékét oltalmazza, a rejtett hiba kiküszöbölése útján. (Rejtett hiba a fogyasztó által az áru első ellenőrzése által észre nem vehető hiányosság). A termékfelelősség szokásos szabályozása szerint, elsősorban a gyártó által a termékbiztonsági törvényi kötelezettségeinek megszegése miatt áll be, amennyiben ez kárt okozott. A terméket előállító vállalkozó felelős a veszélyes termék által okozott kárért, egészség vagy testi sérelem, vagy halál előidézése miatt, a tárgyi felelősség szabályai alapján. Ld. új Ptk. 6:535–6:539. §-ait. Egy európai bírósághoz eljutott példában az óvodában felrobbant a játéklabda és a gyermeknek zsembsérülést okozott. A műszaki áruk vételéhez kapcsolódó járulékos garancia szerződéssel kapcsolatos felelősség pedig szerződési jellegű, melynek szavatossága a műszaki áru működésére – és nem értékére, mint a kellékszavatosságnál – vonatkozik. Nota bene, a Ptk. különleges felelősségi alakzatok egyikeként a LXXII. Fejezetben szabályozza a termékkárért való deliktualis felelősséget (6:550–6:559. §). A termékkár alatt, mint már utaltunk rá, a Ptk. valakinek a hibás termék által okozott halála, testi sérülése vagy egészségkárosodása miatt beálló kár, melyért a gyártó felelős (új Ptk. 6:552–6:553. §).
- 27 Új Ptk., Kellékszavatossági jogok 6:159–6:167. § (Rejtett) hibás teljesítés esetén a jogosult a dolog kicserélését vagy kijavítását igényelheti a kötelezett terhére.
- 28 Az új Ptk. 6:61. § előírja a visszterhesség általános vélelmét: „A szerződéssel kikötött szolgáltatásért – ha szerződésből vagy a körülményekből más nem következik – ellenszolgáltatás jár.” E rendelkezés elfogadható, de nem szokásos. Általában a visszterhesség vélelme csupán a kereskedelmi szerződésekre vonatkozik, hiszen a szerződések célja a nyereség. Ezzel szemben, a polgári jogi szerződésekénél a cél valamely szükség ellátása, ami nevesítésénél fogva lehet vagy visszterhes (pl. adásvétel, bérlet) vagy ingyenes (ajándékozás). Tehát a polgári jogi szerződések nem ab initio visszterhesek, azaz már nevesítésüknél fogva lehetnek ingyenesek (ajándékozás, kamat nélküli kölcsön, stb.) Ezek szerint a visszterhesség vélelmének kiterjesztése a polgári jogi szerződésekre, ahelyett, hogy csak a kereskedelmi jogi szerződésekre szorítkozna, szerintem nem helyeselhetően, eltér a szokásos kódex-szabályozástól.
- 29 Új Ptk. *Feltűnő értékaránytalanság* 6:98. § (1) Ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között anélkül, hogy az egyik felet az ingyenes jutatás szándéka vezetné, a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az aránytalanság, a sérelmezett fél a szerződést megtámadhatja. (2) Nem támadhatja meg a szerződést az, aki a feltűnő értékaránytalanságot felismerhette, vagy annak kockázatát vállalta. A felek az (1) bekezdésben megállapított jogot – fogyasztó és vállalkozási szerződés kivételével a szerződésben kizárhatják.
- 30 Új Ptk. *Uzsorás szerződés* 6:97. §; 6:113. § (3) bekezdés; 6:88. § (4) bekezdés. Az alaprendelkezés szerint, ha a szerződő fél a szerződés megkötéskor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerződés semmis.
- 31 Új Ptk. *Joggal való visszaélés* (agere in fraudem legis), 1:5. §; *Fedezetelvonó szerződés* (agere in fraudem partis), 6:120. § (1–5) bekezdés.
- 32 Új Ptk. 6:98. § (1) bekezdés.

ára tekintetében. A megoldás szerintem nincs összehangban a vonatkozó klasszikus európai doktrínával.

Az *uzsora* az új Ptk.-ban ugyancsak kidolgozatlan. Hiányzik a másik fél kihasználásának szintagmája tekintetében a szokásos, nyitott felsorolásszerű pontosítás, nevezetesen a rászorultsági helyzet, a függő helyzet, tapasztalatlanság, értelmi fogyatékoság, a könnyelműség tényállásai.³³ Ezeket a konkretizáló, nyitott felsorolás útján előirányzott tényeket egyébként az OÁPtk.³⁴ továbbá a német BGB³⁵ és a svájci Kt.³⁶ is előirányozza.

A *clausula rebus sic stantibus* (megváltozott körülmények) intézményét a XX. századi európai kódexek sorra elfogadták, úgy mint a tartós visszterhes szerződések szolgáltatásainak utólagos, a szerződés megkötésének időpontjában előre nem látható körülmények hatására beálló aránytalanság (*laesio enormis post factum*) kiküszöbölési lehetőségét – és ezért vagy a szerződés korrekcióját, vagy a szorult helyzetben levő fél kérelmére a szerződés felbontását kérheti. Ezen intézmény szinte „elbújt” az új Ptk.-ban, más elnevezés alatt, de megvan. A *pacta sunt servanda* elve szerint a szerződést úgy kell teljesíteni, ahogyan szól, utólagos módosítási lehetőség nélkül. A *téorie del'imprevision* (Cour de Cassation Fr, 1916), megváltozott körülmények elmélete szerint ettől az elvtől el kell térni, ha a szerződés teljesítése időpontjában a megváltozott, a szerződés megkötésének időpontjában előre nem látható körülmények hatására a teljesítés „elnehezült”, és ennél fogva a kötelezettet súlyos gazdasági nehézségekbe sodorná. A szerződés megváltozott körülmények miatti módosítása megvan az új Ptk.-ban, de nem a szokásos elnevezés, hanem a bírósági módosítási

címe alatt. A szankciók között hiányzik a szerződés felbontásának lehetősége.³⁷

4. A szerződési szabadság

A szerződéskötési szabadság elve³⁸ egyaránt érvényes a polgári jogi és kereskedelmi jogi szerződésekre. Utóbbiaknál külön hangsúlyt nyer a vállalkozói szabadság,³⁹ mely tágabb jelentéstartalma ellenére, szerves része a szerződési szabadságnak. A szerződési szabadság szokásos doktrinális és gyakorlati tartalma szerint a szerződő fél szabadon választja meg azt, hogy kivel köt szerződést, milyen tartalommal⁴⁰ és tárggyal (szolgáltatással), azaz milyen típusú szerződést választ, továbbá, ha a törvény mást nem ír elő, egyszerű, formátlan⁴¹ (szóbeli) akarat-megegyezéssel. A szerződési szabadság szokásos általános korlátozását a jószokások, a közrend és a kényszerítő jogszabályok, azaz egyes tilalmak szabják meg.⁴² A különleges korlátok vonatkozhatnak a szerződés tárgyára, formájára (kötelező alaki kellékeire), a másik fél szabad megválasztásának lehetőségére (pl. az ún. csatlakozási szerződések esetében).

Amennyiben a szerződés ellentétben áll a szerződési szabadság (általános, pl.: közrend, jószokások), vagy különleges (pl.: tilos szerződések) korlátaival, az elvben semmis, kivéve, ha a törvény más szankciót irányoz elő. Utóbbira példa az *uzsora* szerződés érvényben tartása a szolgáltatások kiegyenlítése útján, vagy a részleges semmisség szabályai szerinti érvényben tartás, a színlelt szerződés esetén a palástolt szerződés érvényben tartása.

33 Az *uzsora* nem szerencsés 1920–1944. évek közötti magyar jogtörténeti aspektusairól, okairól, ld. *Papp Anikó*: *Uzsorabíróságok Magyarországon*. Jura – A Pécsi Tudományegyetem ÁJK tudományos lapja, Pécs, 18. évfolyam, 2012/ 2. szám, 148–159.

34 Ld., *OÁPtk.* 879. paragrafusának (1) bekezdése szerint a szerződés semmis, ha ellentétben áll valamely tilalommal, vagy a jószokásokkal. A (2) bekezdés szerint a következő szerződések semmiek (....) 4. Ha valaki kihasználja a másik fél könnyelműségét, rászorultságát, hátrányos értelmi képességét, tapasztalatlanságát vagy függő helyzetét és ezáltal magának, vagy harmadik személynek olyan szolgáltatást biztosít, melynek értéke a másik szolgáltatással szembevető aránytalanságban áll. (Ld. pl. in: *Codex des österreichischen Rechts*, bearbeitet von *Dr. Franz Mohr*, ABGB, LexisNexis, Wien, 2012/2013, 98.)

35 *BGB*, 138. §, jószokás-ellenes szerződések, *Uzsora*. (1) A szerződés mely ellentétben áll a jószokásokkal, semmis. Különösképpen semmis az a jogügylet, melynek alapján valaki másnak szorult helyzetét, tapasztalatlanságát, belátóképességének hiányát, vagy egyéb akaratgyengeségét kihasználva, a maga vagy harmadik személy javára olyan vagyoni előnyt ígér vagy biztosít, mely szembevetően aránytalan az általa nyújtott szolgáltatással. Ld. pl. in: *Prütting-Wegen-Winreich*: *BGB Kommentar*, Luchterhand, 2007, 155., a kommentárral: 169-ig.

36 *Obligationenrecht*, Svájc, 21. szakasz: Amennyiben a szerződés a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között szembevetően aránytalan kötelezettségeket hozott létre, melynek megkötésére az egyik fél által a másik fél szükséghelyzetének, tapasztalatlanságának, vagy könnyelműségének kihasználása került sor, a sérelmezett fél egy éven belül jogosult arra, hogy a másik felet értesítse arról, hogy a szerződést tovább nem állja, és hogy igényelje az általa nyújtott szolgáltatás visszatérítését. Ld. pl. in: *Obligationenrecht*, Bundeskanzlei, Bern, 1984, 5.

37 Új Ptk. XXVII. Fejezet: A szerződés módosítása, 6:192. § (Bírósági szerződésmódosítás). Ennek (1) bekezdése szerint bármelyik fél a szerződés bírósági módosítását kérheti, ha a felek közötti tartós jogviszonyban a szerződés megkötését követően előállott körülmény következtében a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése lényeges jogi érdekét sértené. A módosítás feltétele az, hogy a körülmények megváltozásának lehetősége a szerződés megkötésének időpontjában nem volt előrelátható, a körülmények megváltozását nem ő idézte elő, a körülmények megváltozása nem tartozik a rendes üzleti kockázatok körébe. Ez eddig rendben volna. Hiányzik a másik rendszertől szankció, a tartós, visszterhes szerződés előre nem látható körülmények miatt a kötelezettet súlyos gazdasági nehézségekbe sodrása következtében, a szerződés felbontásának lehetősége.

38 Új Ptk, 6:59. § (1–2) bekezdés.

39 Magyarország Alaptörvénye, M) Cikk, (1) bekezdés: Magyarország gazdasága az értéktéremtő munkán és a vállalkozás szabadságán nyugszik.

40 Új Ptk. 6:59. § (2) bekezdés, 6:60. § (1–2) bekezdés – jogszabály által meghatározott szerződési tartalom.

41 6:70. § (1–3) bekezdés. Írásbeli alakhoz kötött szerződés. Írásbeli alakhoz kötött szerződés megkötésére az ajánlatot és az elfogadást is írásban lehet megtenni. Nem kötelező, hogy a szerződés egy okiratban szerepeljen.

42 Pl. *Szalma József*: A jószokások (jóerkölcs) és a közrend megsértésének jogi következményei a magyar polgári jogban, Magyar jog, Budapest, 2011/7. 397–412.

5. A semmisség, megtámadhatóság, érvénytelenség és hatálytalanság

A(z abszolút)semmisség jogkövetkezményei a közérdeket (*die gute Sitten, l'ordre public, jóerkölcs*),⁴³ a megtámadhatóság (relatív semmisség) szabályai⁴⁴ pedig a felek magánérdekét (akarathibás szerződés esetén, mint tévedés,⁴⁵ megtévesztés, kényszerhatás, vagy jogellenes fenyegetés)⁴⁶ hivatott biztosítani. A *konvalidáció*⁴⁷ a megtámadható, zömében akarathibás szerződések érvényesülését szolgálja azáltal, hogy a tévedésben, megtévesztés vagy kényszerhatás alatt álló fél az előírányozott megtámadási határidőben⁴⁸ nem él megtámadási jogával. Ide tartozik a *színlelt* és *palástolt*,⁴⁹ valamint *fiktív* szerződések köre is, legalábbis az új Ptk. szerint, bár szerintünk valójában nem egészen. Ugyanis az akarathibák lehetnek tudattól függetlenek (pl.: tévedés), de tudatosak is, mint kényszerhatás, vagy akár a színlelés.

A színlelt szerződés a tudatos, mindkét fél által szándékosan elkövetett akarathiba kategóriájába sorolható, ennél fogva a tudatosság *causa-tartalmától* függően, lehetnek *kerülő* szerződések (*Umgehungsge-schäfte*), de lehetnek jóhiszemmel nem ellentétesek is. (Jóhiszemű a színlelés, ha színlelt szerződést a gyermek, atyja halálos ágyán, azért köti meg, hogy őt megnyugtassa). Ezek az akarati és nyilatkozási elv divergenciájának ún. tudatos eltérései. Szemben a tévedéssel, mely nem tudatos akarathiba. A megtámadási határidő eredménytelen elteltével a polgári törvénykönyvek rendszerinti szabálya szerint az akarathibás szerződés *ex lege* érvényessé válik. A semmis szerződés elvben nem konvalidálható (nem tartható érvényben, mivel az nem magánérdeket, hanem közérdeket

sért. Kivételt képez az uzsora, mert érvényben tartható a kölcsönös szolgáltatások kiegyenlítésével.

A *konverzió* nem más, mint a semmis szerződés átalakítása más érvényes szerződéssé (pl. tilos adásvétel átalakítása megengedett haszonbérletté), felek javaslatára, szerintünk csupán bírói közreműködéssel, a szolgáltatások módosításával, pl.: az adásvételi ár haszonbérletté történő minősítésével, vagy az eladott dolog nem kerül át a volt vevő tulajdonába, hanem csupán haszonbérleti alapozású jogszerű birtokában maradhat.⁵⁰

Semmis szerződés érvényben tartható akkor is, ha csupán egyes rendelkezések semmisek, s nélkülük a felek egyező akaratával, érvényben tartható a szerződés (részleges *semmisség*).⁵¹

Az új magyar Ptk. alapvetően négy típusú „érvénytelenséget”, a szerződés érvényét érintő jogkövetkezményt irányoz elő. Az első a semmisség, a második a megtámadhatóság, a harmadik az érvénytelenség, a negyedik a szerződés hatálytalansága. Az érvénytelenségi⁵² szabályok közösek, s alkalmazásuknak, értelmezésem szerint, akkor van helye, ha a többi érvénytelenségi esetben a törvény mást nem ír elő.

A *hatálytalanság*⁵³ tulajdonképpen szerintem nem érvénytelenség, hiszen ez se közrendsérelmet, se akarathibát nem jelent. Éppen ellenkezőleg, a szerződő felek akaratából az ilyen szerződés hatályának beállta halasztást (halasztó feltétel), vagy megkötését követően azonnal beálló hatálya felfüggesztést nyerhet (bontó feltétel).

A hatály beállta függhet a szerződés előzetes, vagy utólagos jóváhagyásától is, amennyiben a törvény kivételesen engedélyezést, vagy jóváhagyást ír elő. Ilyen pl.: idősebb kiskorú szerződése,⁵⁴ vagy cselekvőké-

43 Új Ptk. 6:96. § Jóerkölcsbe ütköző szerződések, mint generálklauzulába ütköző szerződések, szemben a tilos szerződésekkel, melyek konkrét imperatív jogszabályba ütközöek, ld. Ptk. 6:96. §. Az új Ptk. 6:88. § (1) bekezdése értelmében a semmis szerződés megkötésének időpontjától érvénytelen. Az alapvető szankció a szerződés megkötését megelőző helyzet helyreállítása. Ld. Ptk.6:112. § (1–2) bekezdés – Eredeti helyzet helyreállítása. Ennek értelmében mindkét fél kérheti szolgáltatásának természetbeni visszatérítését, miközben gondoskodni kell a szolgáltatások eredeti értékegységnyűségének fenntartásáról. A 6:113. §-a szerint pedig, ha a természetbeni helyreállítás nem lehetséges, a bíróság elrendelheti az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás pénzbeli megtérítését.

44 Új Ptk. 6:89. § (1–5) bekezdés: Megtámadás.

45 Új Ptk. 6:90. § (1–3) bekezdés.

46 Új Ptk. 6:91. paragrafus (1–2) bekezdés.

47 Új Ptk. 6:89. § (5) bekezdés. Szerintem problematikus a (4) bekezdés, mely szerint a megtámadásra jogosult a szerződésből eredő követeléssel szemben kifogás útján megtámadási jogát akkor is érvényesítheti, ha a megtámadási határidő már eltelt. Külön tanulmányt érdemel ennek kritikája. Más: az új Ptk. (6:89. §) szemben az általánosan elfogadott megtámadási szabályokkal, *ex tunc* (szerződés megkötésének időpontja) semmisséget irányoz elő – *ex nunc* (megtámadás időpontja) semmisségi hatály ellenében. Az *ex tunc* semmisségi hatály a semmisségre és nem a megtámadhatóságra jellemző. A semmisségnél szokásos az előző helyzet szerződés megkötése előtti helyreállítása, a megtámadhatóság esetében, azért mert a (relatív) semmisség hatálya a semmisség megállapításának idejétől kezdődik, a jóhiszemű fél megtarthatja szolgáltatott dolog gyümölcsseit. Egyébként az új Ptk. előírja a konvalidációt a felek akaratából, ld. Ptk. 6:111. § (1–2) bekezdéseit.

48 Az új Ptk. 6:89. § (3) bekezdése szerint: A megtámadási jog a szerződés megkötésétől számított egyéves határidőn belül a másik félhez intézett jognyilatkozattal vagy közvetlenül a bíróság előtti érvényesítéssel gyakorolható.

49 Új Ptk. 6:92. § (Titkos fenntartás, színlelt szerződés).

50 Új Ptk. 6:88. § (2) bekezdés. A Ptk. szerint, ha a semmis szerződés más szerződés érvényességéi kelleikének megfelel, ez utóbbi érvényes, kivéve, ha ez a felek feltehető szándékával ellentétes. Problematikus megfogalmazás. Felesleges a feltehető szó. Nem a feltehető, hanem a valós szándékának nem felel meg. Hiányzik az, hogy a konverzió a bírósági közreműködés révén történik. Ugyanis a semmis szerződés közérdeket sért, ennek szanálását a felek nem valósíthatják meg bíróságon kívüli akaratukkal, ezt csak a közérdeket értelmező bíróság teheti meg, a felek konverziós kérelmére, a megelőzően megindított semmisségi perben.

51 Ptk. 6:114. § (1–2) bekezdés. Fogyasztói szerződés részleges érvénytelensége: 6:114. § (2) bekezdés.

52 Új Ptk. XIX. Fejezet, 6:108–6:114. §.

53 Új Ptk. VII. cím, A szerződés hatálya, hatálytalanság, 6:116–6:120. §.

54 Új Ptk. 2:12. § (A korlátozottan cselekvőképés kiskorú). A korlátozottan cselekvőképés kiskorú az a személy, aki 14 éves korát betöltötte és nem cselekvőképésben. Az ő jognyilatkozatának érvényességéhez szükséges törvényes képviselőjének hozzájárulása.

ességében részlegesen korlátozott felnőtt korú esetében szülő, vagy gyám jóváhagyása,⁵⁵ vagy a koncessziós szerződés esetén az illetékes ügyintézési szerv engedélyezése.⁵⁶

Az új Ptk. nem ismeri az ún. *nemlétező* szerződés fogalmát. Ez alapvetően akkor fordulhat elő, ha a felek közötti akarat-megegyezésnél félreértés történt (*diszensis*), vagy a tárgy eleve (*ab initio*) lehetetlen. A francia elmélet a nemlétező szerződésekre nézve a semmisségi jogkövetkezmények alkalmazását javasolja, kivéve a konverzió szabályát, hiszen a pl.: tárgy miatt lehetetlen szerződés nem alakítható át „létezővé”.⁵⁷

6. A szerződés értelmezése

A szerződés értelmezésével kapcsolatos rendelkezés, mely mind a polgári jogi, mind a kereskedelmi jogra egyaránt érvényes, szerintem hiányos, csupán azt az egyébként általánosan elfogadott normát tartalmazza, hogy a szerződési nyilatkozatokat a szerződés egészével összhangban kell értelmezni.⁵⁸

7. A kereskedelmi státusz- és dinamikus jog, a munka-szerződés

A kereskedelmi „státuszjog” (a vállalkozások jogállása)⁵⁹ az új Ptk.-ban jogtechnikailag önálló könyvben, tartalmi szempontból azonban, a szűkebb értelemben vett polgári jog mintegy háttér szabályaival (pl.: a személyek jogával, általános rendelkezéseivel) szerves kapcsolatban álló szabályrendszerként épül fel. Az új Ptk. kiterjesztette szerintem helyeselhetően a jogi személyek fogalmát olyan társaságokra, melyek a korábbi Gt. szerint nem rendelkeztek jogalanyisággal, bár aktív és passzív perleési jogképességgel rendelkeztek. A kereskedelmi „dinamikus” jog (egyes kereskedelmi szerződések) pedig a kötelmi jog különös ré-

szében, az egyes nevesített szerződések körében található meg.

E sorok szerzője az új Ptk. kapcsán megjelentetett tanulmányában⁶⁰ annak a véleménynek adott hangot, hogy helyesebb lett volna a relatív monizmus elvét alkalmazni. Vagyis azt, hogy a kereskedelmi jog státuszjogi részét külön kereskedelmi törvényben kellett volna szabályozni, mint eddig is, a meghozatala után többször módosított Gt.⁶¹ óta. Fő érve az volt erre nézve, hogy e része a polgári jognak más jelentős polgári törvénykönyvekben (francia CC, német BGB, osztrák ÁPtk.) kódexen kívüli, külön kereskedelmi törvénykönyvekben nyert szabályozást, és ez különben így volt a hagyományos magyar kodifikációs gyakorlatban is (kezdve az 1875. évi kereskedelmi törvénykönyvvel, újabban folytatva a 2006-os Gt.-vel).

A kereskedelmi jog különállásának persze – a polgári korszaktól kezdve, a természetes és jogi személyek forgalomban való részvételének elvi mellérendelését követően – szűkebb köre, kevesebb helye maradt. Mégis, kodifikációs szemszögből szemlélve maradt egy elvi különállási érv, az, hogy a vállalkozási „státuszjog” változókényabbnak mutatkozott itthon és külföldön is, a klasszikus polgári jogi jogintézményeknél. Az egyes kereskedelmi szerződéseknek, a klasszikus polgári jogi szerződéseknek a relatív monizmus értelmében helye van, s helyet is nyert az új Ptk.-ban. Mindenképpen helyesnek tűnik a tipikus, már kialakult kereskedelmi szerződések inkorporációja (pl.: hitel⁶²), míg a nem teljesen kiforrott, vegyes (atipikus) kereskedelmi szerződéseké, melyek több tipikus szerződés (pl.: adásvétel, bérlet, hitel) kombinációjából állnak (pl.: amilyen a franchise,⁶³ faktoring,⁶⁴ leasing,⁶⁵ stb.), ha nem is árt, szerintem nem volt érdemes beépíteni a kódexbe. Annál inkább, mert ezeket a szerződéseket az újabb kötelmi jogi reformok (pl. a 2002. évi német BGB Schuldrechtsreform⁶⁶) sem vették fel a nominált (nevesített) szerződések körébe. Ugyanis e szerződések

55 Új Ptk. 2:20. § (1) bekezdés: Cselekvőképességében részlegesen korlátozott személynek a bíróság ítéletében meghatározott ügycsoportokra vonatkozó jognyilatkozatának érvényességéhez gondnokának hozzájárulása szükséges.

56 Új Ptk. VII. Cím, A szerződés hatálya, hatálytalanság, 6:116–6:119. §.

57 Pl. *Bienvenex*: Des conditions impossibles, illicites au contraire aux moers dans les actes á titre gratuit, thèse, Rennes, 1899.; *Lepelletier*: Des conditions impossible, illicites et contraire aux moers, thèse; Paris, 1899.; Otetelesan: Effets de la condition impossible, illicite et contrair eaux moers dans les actes a titre gratuit, thèse, Paris, 1910. Ld., újabban, *Peltier*: L'inexistence en droit privé, *Revue de la recherche juridique*, 2000/3. A francia Code civil 1108. szakasza értelmében a szerződés létrejövetele és érvényének lényeges feltétele a felek akaratmegegyezése a kötelezettségvállalásról, a szerződő felek cselekvőképessége, a szerződés tárgya, s ha szükséges, alakja, valamint a kötelelem megengedett jogcíme. Ld., *Code civil*, (szerk. A. Tisserand, G. Widerkehr, F. Jacob, X. Henri, G. Venandet), Paris, Dalloz, 2003, 890.

58 Erre vonatkozó véleményünket és norma-javaslatunkat a Valóság c. folyóirat e tanulmányunkban már hivatkozott számában (2012/10.) megjelentetett cikkünkben.

59 Új Ptk. Harmadik könyv, Jogi személyek, harmadik rész, Gazdasági társaságok joga. A 3:88. §-tól kezdődően. V. ö.: Gt. 1-367. §.

60 A Valóság c. folyóirat 2012. évi 10. számában, az új magyar Ptk. egészének szentelt tanulmányomat.

61 A 2006. évi IV törvény a gazdasági társaságokról, in: *Gárdos Péter*: A Polgári Törvénykönyv, Complex Kluwer, Budapest, 2013. 365.

62 Az új Ptk. kereskedelmi jogi hitelszerződésre vonatkozó 6:382. §, „szemben” a polgári jogi kölcsönrel (6:383-389. §). A 6:382. § (1) bekezdése szerint a hitelszerződésnek, mely hitelkeret rendelkezésre bocsátását nyújtja, egyik faja a kölcsön, melyhez csatlakozhat a kezességi szerződés, és a garanciaszerződés.

63 Jogbérleti, franchise szerződés, új Ptk. 6:376-6:381. §.

64 Új Ptk. 6:405–6:408. §.

65 Új Ptk. 6:409–6:414. §.

66 Gesetz zur Modernisierung des Schuldrechts vom 2001.11.01, Bundesgesetzblatt I. 3138, mit einer Neubekanntmachung des BGB vom 2.02.2002 eingeführt hat (2002. január 2-án lépett hatályba). *Prütting-Wegen-Weinreich*: BGB Kommentar. 2. Auflage, Luchterhand, 2007, 2.; *Daubler-Gmelin*: Neue Juristische Wochenschrift, 2001, 2281.

még „fejlődésnek” vannak kitéve, ennél fogva nyugodtan rábíthatóak (lettek volna) a szerződési autonómiára, vagyis, kódexen kívül kellett volna hagyni őket, mint nevesítetlen szerződéseket. Ugyanakkor, a vegyes (atipikus) szerződésekről szóló doktrína, mely a legtöbb bírói gyakorlatban is elfogadott, jogvita esetén, pl.: a túlsúlyban levő szerződés alkalmazásának elve alapján ítéli meg azt, hogy mely szerződés szabályait kell alkalmazni. Amennyiben pl.: a vegyes, több szerződést magában foglaló szerződés kapcsán felmerült a formakötelezettség betartása – abban az esetben, ha közülük az egyik szerződés formális, a másik konszenzuális – az egész vegyes szerződés formálisnak minősíthető, ha benne a döntő, túlnyomó szerződés formális, tehát rá nézve, létrejövetelének feltétele a törvény által előírt alaki kellék (forma *ad solemnitatem*, vagy ún. lényeges, jogkeletkeztető forma).

A kodifikációs elmélet és tapasztalat szerint fejlődésnek, változásoknak kitett „joganyagot” érdemesebb a könnyebben módosítható kódexen kívüli (*Sondergesetzgebung*) jogszabályba, pontosabban törvénybe iktatni.

A munkaszerződés, habár polgári jogi alapjaiban stabil (a munkaadó és a munkavállaló közötti munkaviszony létrehozására irányuló visszerthes szerződés), kiforrott, és e részében minden klasszikus magánjogi kódexben szabályozást nyert (CC 1804, BGB 1896, OÁPtk. 1811), az új Ptk.-ból kimaradt, azzal az érveléssel, hogy ezt a szerződést mind egyedi, mind a kollektív „változatában” átvette az új (2011. és 2012. évek során alapjaiban módosított) Mt.⁶⁷ – az új Ptk. doktrinálisan meghirdetett, teljességre való törekvése ellenére. Amennyi érv volt és van az egyik „póluson”, – a stabil jogkörnyezet kialakítása végett – a gazdasági társaságok státuszjogának kódexbe emeléséhez, annyi argumentum volt és van a másik „pólus”, a munkaszerződés (legalább az egyedi munkaszerződés szintjén) stabil joganyagának beemelése mellett. Anélkül, hogy ezzel az Mt. kiürült volna, hiszen annak rendszerinti célja elsősorban a szociális jogosultságok szabályozása. E kétely, kérdés megoldása azonban megoldást nyert a munkajogi kódex javára, azzal, hogy e kódexben nem szabályozott részben a Ptk. vonatkozó általános háttérszabályait kell alkalmazni.⁶⁸

A monista és dualista kódex-disputa és a teljesség inkorporációs mértékének meghatározása az új Ptk. országgyűlési elfogadásával, kihirdetésével ugyan illetően eldőlt, úgy tűnik, azonos helyzetekben nem teljesen konzekvens módon, a monista elv javára. Ezért utólag szinte „teoretikusnak” tűnhet az ezzel kapcsolatos eszmecsere, megfontolás. Mégsem csupán erről van szó, ugyanis az eredeti kódexcél az volt, hogy az új kódex alkalmazásának napjától (2014. március 15.) lehetőleg tartósan ne szoruljon lényeges módosításra. Többek között a polgári jogban oly fontos jogbiztonság és a bírói gyakorlatnak a törvény jelentéstartalmát mélyítő kialakításához szükséges változtatlan jogintézményi normatartalom miatt.

A kódex kétharmados törvény, nem véletlenül, hiszen arra hivatott, hogy a polgári jogviszonyokat tartósan, a polgári jog „alkotmányaként”, – Vékás Lajos szavaival élve „világítótoronyként” – szabályozza, hozzájárulván a polgári és a kereskedelmi jogviszonyokban kívánatos diszpozitív (megengedő), de ugyanakkor szuppletorikus vagy szubszidiárius (ha a szerződés nem szabályoz másként, az eredendő diszpozitív törvényi jogszabály kötelezővé válik) szabályozási háttérének kialakításához. A törvény a szerződési jogban szokásos diszpozitív szabályozási módszere helytálló, enélkül nem képzelhető el az új Ptk.-ban a szerződési alapelvként meghirdetett szerződéskötési szabadság⁶⁹ (ennek ésszerű és általánosan elfogadott korlátaival, mint a jóerkölcs,⁷⁰ kényszerítő jellegű jogszabályok,⁷¹ jóhiszeműség és tisztesség⁷²). Ennél fogva második ranghelybe került a még a régi Ptk. szerződéseket bevezető, a jogszabállyal meghatározott szerződési tartalomról szóló rendelkezése.⁷³

8. Kontinuitás és diszkontinuitás, a Csjt. és a Gt. jelen-tősen adaptált beemelése

Az új és a régi Ptk., valamint Csjt. és a Gt. (fennebb hivatkozott) tükrös kiadásai is mutatják, hogy a „régí” Ptk. iránti kontinuitás és diszkontinuitás elmélete tekintetében megmaradt az egyik és a másik is, utóbbi hangsúlyosabbá tételével. Számos, az időköz-

67 A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény 42–62. §. Ld. a munkaszerződésre és kollektív szerződésre vonatkozó kódexbe való beillesztésére, inkorporálására vonatkozó javaslatunkat: *Prugberger Tamás–Szalma József: A munkaviszonyról szóló szerződés és az új Ptk.*, Gazdaság és Jog, 2012/10. 14–17.

68 Az Mt. a polgári jogi szabályok alkalmazásáról 31. (jognyilatkozatok) és 177. (kártérítés) §-aiban szól kifejezetten. Az Mt. 31. § szerint „a jognyilatkozatokra egyebekben (megj.: tehát Mt.-vel nem szabályozott részben) – a Ptk. XVII–XXII. fejezeteinek rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni, azzal, hogy a megállapodás bírói uton nem módosítható.” Az Mt. 117. § az Mt.-vel nem szabályozott részben hivatkozik a Ptk. kártérítési szabályaira: „A kár megtérítésére egyebekben a Ptk. XXXI. fejezetének szabályait kell alkalmazni.” Egyébként az Mt. számos helyen szabályozza azt, ami a Ptk.-k rendszerinti szabályozási joganyaga kellene legyen, és az új Ptk.-ban az is vált: pl. személyhez fűződő jogok védelme (9. §), feltétel és időhatározás (19. §), alaki kötöttség (22. §), határidő számítása (25. §), semmisség és megtámadhatóság (27–30. §). Szerintem felesleges a kettős, esetenként ismétlődő szabályozás.

69 Új Ptk. 6:59. §.

70 Új Ptk. 6:96. §.

71 Új Ptk. 1:5. § (joggal való visszaélés), 1:4. § (felróhatóság) és 1:2. § (értelmezési alapelv). Utóbbi szerint a Ptk. rendelkezését az ország alkotmányos rendjével összhangban kell értelmezni. A Ptk. 6:95. § szerint semmis az a szerződés, amely (értsd: kényszerítő és nem diszpozitív, megengedő) jogszabályba ütközik, vagy amelyet jogszabály (értsd: kényszerítő és nem diszpozitív, megengedő jellegű) megkerülésével kötöttek, kivéve, ha ahhoz a jogszabály más jogkövetkezményt fűz.

72 Új Ptk. 1:3. §.

73 Új Ptk. 6:65. §.

ben, a rendszerváltás után többször módosított 1959. évi IV. törvény stabilnak mutakozó rendelkezése bekerült az új kódexbe, de ugyanakkor kiiktatásra kerültek a korábbi Ptk. még helyenként megmaradt „anachron” rendelkezései. Számos új rendelkezés került be a kódexbe, pl.: az ún. sérelemdíj⁷⁴ (a nem vagyoni kárpótlás területén), továbbá egyes eddig külön törvényben szabályozott részek, alapelvek nyertek beemelést, pl.: az Inyvtv.⁷⁵ alapelvei.⁷⁶

Az új kódex hatálybalépésével egy időben megszűnnek a Csjt., a Gt. és más törvények arra való tekintettel, hogy a gazdasági társaságok jogállási szabályainak beemelése mellett helyeselhetően, a *családi jog*⁷⁷ egésze indokoltan külön könyvben, elkülönült, a családi jogi kapcsolatok fokozott oltalmát jelentő alapelvek mentén⁷⁸ bekerült a kódexbe. A családjogi szabályozásnak helye van a kódexben, a családi kapcsolatok fokozott oltalmának érdekében, a korábbi Csjt. különállása helyett. Tévesnek mutatkozott az a rendszerváltás előtti nézet, mely szerint a különálló Csjt. jobban oltalmazza a családot, mint a kódexbe emelt. Ugyanis a polgári jog egésze, a mellérendelési elv, ezzel együtt a személyi jogosultságok kódexbe emelése egymással összefüggő normákká váltak, magánjogi, de egyúttal társadalmi szemszögből védett kapcsolatokká is. Így a Ptk. a családi jogi kapcsolatokat egészében szemlélve jobban óvja, mint a Csjt. különállása. Egyébként az európai kódexek (BGB, ABGB, Code civil, Codice civile, stb.) a magánjog szerves részének tekintik a családi jogot. Normatív szemszögből szemlélve, a nem csupán személyi kapcsolatot jelentő házassági vagyoni szerződés⁷⁹ is megerősítést nyert, mely már a korábbi, módosított Csjt.-ben helyes megoldásnak mutatkozott. Ugyanis ez fakultatívva tette a módosít-

tás előtti Csjt. kötelező közös házastársi vagyonszerzését. Ha az egyik házastárs korlátlan felelősségű társaság alapítója, a másik nem, házassági vagyoni szerződés hiányában a társaság kötelmi tartozásaiért nemcsak a vállalkozás nemcsak (belső)vagyonával felel, hanem erre az ezen kívüli közös házastársi vagyon, szerzemény is „rámegy”. Ebben annak a házastársnak a hozzájárulása is, aki korlátlanul felelős társaságnak nem volt alapító tagja, tehát felszámolásának okaihoz sem járulhatott hozzá. Ami nyilvánvalóan méltánytalan lenne.

9. Ingatlan-nyilvántartás és tulajdonbiztonság

Az Inyvtv.-nek, habár eddig is számos módosítást ért meg, várható a további módosítása annál fogva, hogy az ingatlan-nyilvántartási alapelvek (bejegyzés, nyilvánosság, rangsor, bizalmi elv, stb.) átkerültek az új Ptk.-ba. Az új Ptk. nem telepíti át az ingatlan-nyilvántartást az eddigi államigazgatási (földhivatali) hatáskörből bírói hatáskörbe, mivel eljárási rendelkezéseket nem, csupán anyagi jogi jellegű szabályokat tartalmaz.

Egyébként e sorok szerzője számos hazai⁸⁰ és külföldi munkájában, nem egyedül a magyar civilista jogirodalomban,⁸¹támogatta – a tulajdonbiztonság és a beruházási bizalom fokozása céljából a telekkönyvi eljárás bírói hatáskörbe való utalását. Azért is, mert az államigazgatási eljárásban érvényesül a diszkréció elv, ami a bejegyzés jog-keletkeztető voltát megkérdőjelezheti. Ez nem történhet meg a bírói hatáskör esetében, mely nem a diszkrécióhoz, hanem eleve a törvényi jogszabályokhoz kötött.

74 Új Ptk. 2:52. § (1–3) bekezdés. Értelemszerűen ezek a rendelkezések csupán a természetes személyekre vonatkoznak.

75 Az ingatlan-nyilvántartásról szóló többször módosított 1997. évi CXLI. törvény, legutoljára módosítva a 2012. évi LXXXV., LXXXVI. törvényekkel, 2013. II. 1-jétől kezdődő hatállyal. Az alapelvekről *Szalma József*: Ingatlan-nyilvántartás. Telekkönyvi jog és eljárás. Budapest, ELTE ÁJK, 2005, 57–102. *Kurucz Mihály*: Magyar ingatlan-nyilvántartási jog, a bizalomvédelmi joghatások tükrében. Budapest, ELTE ÁJK, 2007. 76. 159., 185.; *Anka Tibor–Gárdos István – Nemes András*: A zálogjog kézikönyve. HVG-Orac, Budapest, 2003. 148.; *Cséska Éva Katalin–Darák Péter–Hidasi Gábor–Kovács László–Zámbó Tamás*: Az ingatlan jogi kézikönyve – az ingatlan a polgári jogban. KJK, Budapest, 2004., 54–59.

76 Új Ptk. Otodik Könyv, Negyedik rész, Az ingatlan-nyilvántartás, X. Cím, Az ingatlan-nyilvántartás és annak elvei (nyilvánosság elve, okirati elv, bejegyzési elv, rangsor elve, közhitelességi elv) – 5:165-5:170. §; 5:171-5:181. §. *Vékás Lajos–Gárdos Péter*: A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Complex-Wolters Kluwer, Budapest, 2013. 493–503.

77 Ld. az új Ptk. családi jogi rendelkezéseinek elemzését: *Szeibert Orsolya*: Az új Ptk. családjogi rendelkezései. Jogtudományi Közlöny, 2013/5. (II. Rész).

78 Új Ptk. Negyedik Könyv: Családjog, Első rész, Alapelvek, 4:1.–4:4. § (a házasság és a család védelme, a gyermek érdekének védelme, a házastársi egyenjogúság védelme, a méltányosság és a gyengébb fél védelmének elve).

79 Új Ptk. 4:63–4:68. §. Az alaprendelet szerint (1) a házassági vagyoni szerződésben a házastársak maguk határozhatják meg azt a vagyoni rendszert, amelyet a házastársi vagyonszövetség helyett a szerződésben meghatározott időponttól, életközösségük időtartama alatt, a vagyoni viszonyaikra alkalmazni kell. (2) A felek a házassági vagyoni szerződésben vagyonuk meghatározott részei tekintetében különböző vagyoni rendszereket köthetnek ki, és eltérhetnek a törvényes vagy a választott vagyoni rendszer szabályaitól is, ha az eltérést e törvény nem tiltja. [4:63. § (1) és (2) bekezdése] Házassági vagyoni szerződést a házastársak és a házastársak személyesen köthetnek. [4:61. § (1) bekezdés] E szerződés nem tartalmazhat e szerződés előtt egyik fél korábbi kötelezettségeire vonatkozó visszamenő rendelkezést. Harmadik személlyel szemben a külön, vagy közös vagyonra vonatkozó rendelkezés csak akkor érvényes, ha harmadik személy erről tudott vagy tudnia kellett volna. [4:6. § (2) bekezdés] Alakítás tekintetében az új Ptk. a közokirati (nota bene, nyilván közjegyzői), vagy ügyvédi ellenjegyzés mellett magánokirati formát szabja meg az érvényesség feltételeként. Egyébként az új Ptk. a házassági vagyoni szerződésnek harmadik személy iránti hatályát csak akkor irányozza elő, ha azt a házassági vagyoni szerződések országos nyilvántartásába bevezették. [4: 65. § (2) bekezdés].

80 Pl. *Szalma József*: Ingatlan-nyilvántartás. Telekkönyvi jog és eljárás. Bibliotheca Iuridica, ELTE ÁJK Állam-és Jogtudományi Karának tudományos kiadványai, Budapest, ELTE ÁJK, 2005., *Szalma József*: Az ingatlan-nyilvántartás bírósági vagy közigazgatási hatáskörbe tartozásáról. Jogtudományi Közlöny, Budapest, 2002/12. 499–506.

81 *Kurucz Mihály*: Az ingatlan-nyilvántartás szervezeti – hatásköri aspektusa: bíróság, vagy közigazgatási hatóság, Gazdaság és Jog, 2003/7–8. 15–28.

II. A hatálybalépésről

1. A polgári jogi normák hatálybalépéséről szóló (európai) doktrínák – A polgári jogi normák időbeni hatálya

Az új polgári jogi jogszabályok pillanatnyi hatályáról szóló doktrína. A francia elméletben kifejtett, a polgári jogi normák, jogszabályok időbeni hatályáról szóló egyik álláspont szerint az új és a régi polgári jogi norma hatálya egymástól szigorúan elhatárolódik. A régi törvényt az új törvény, hatálybalépését követően, az új törvény maradéktalanul felváltja. Ettől kezdődően a régi törvény megszűnik teljes egészében, helyébe az új törvény lép, függetlenül attól, hogy az új törvénynek van-e hatálybaléptetési átmeneti rendelkezése, vagy követi-e külön végrehajtását szabályozó törvény. Más lehetséges értelmezés szerint a pillanatnyi hatály azt jelenti, hogy tartós kötelmi szerződés vagy más jogügylet esetében a jogügylet érvényességének, létrejvetelének feltételeit a létrejvetel időpontjában érvényes „rég”i, a teljesítés tekintetében pedig az „új” törvény szerint kell megítélni. Egyik rálátás szerint ez a megoldás nem tekinthető visszamenő hatálynak, hiszen a „rég”i törvényt alkalmazza a jogügylet létrejvetelére vonatkozóan, s az új törvényt csupán a teljesítésre nézve, arra a tényállásra, mely „átível” az új törvény hatálybalépésének idejére. Más lehetséges álláspont szerint azonban a teljesítésre vonatkozatható új törvény alkalmazása részleges visszamenő hatályt jelentene, hiszen a következetes pillanatnyi hatály semmilyen elemében nem kellene érintse a korábbi tartós jogviszonyt, sem létrejvetelére, sem teljesítésére nézve. Más szóval, a teljesítésre is a korábbi törvényt kellene alkalmazni, függetlenül attól, hogy a teljesítés időpontja már az új törvény hatálybalépése idejére esik. Ezt az álláspontot támogatja a jogbiztonság elve.

Az új polgári jogi jogszabályok jövőbeni hatályáról szóló elmélet továbbfejleszti a pillanatnyi hatályról szóló doktrínát. Szerinte ugyanis az új polgári jogi jogszabály csak a jövőben létrejövő polgári jogi jogviszonyokra alkalmazható. Ezt követeli meg a jogbiztonság és a szerzett jogok elve.

A polgári jogi normák visszaható hatályának tilalma. Ennek értelmében az új polgári jogi jogszabályoknak nem lehet visszamenő hatálya az olyan polgári jogviszonyra nézve, mely az új polgári jogi normát megelőzően jött létre. A megelőző törvény hatálya idején létrejövő jogviszonyokra nem alkalmazható az új törvény. A korábbi törvény idején létrejövő tartós polgári jogi jogviszonyra nézve a jogviszony létrehozatala időpontjában érvényes törvény szabályai a mérvadóak, függetlenül attól, hogy időközben az új törvény hatályba lépett.

A polgári jogi normák időbeni hatályáról szóló doktrína e változata, mely általánosan elfogadott, a

büntetőjogi normák időbeni hatályáról szóló doktrínával merőben ellentétes, mivel a büntetőjog a retroaktivitást (visszamenő, visszaható hatályt) bizonyos feltételekkel megengedi, a polgári jogi doktrína ezzel szemben tiltja a visszamenő hatályt és csupán a jövőbeni hatályt támogatja. A retroaktivitást azonban a büntetőjogi doktrína is részben, kivételesen fogadja el. A *reformatio in peius* büntetőjogi tilalma szerint ugyanis egy korábbi inkriminációs jogszabály szerint jogerősen marasztalt elkövetőre nem szabható ki az új Btk. azonos bűncselekményre kirótt szigorúbb büntetése. Megfordítva azonban, amennyiben azonos bűncselekményre nézve az új büntetőjogi jogszabály enyhébb szankciót irányoz elő, az enyhítés a korábban jogerősen elítélte is kiterjeszthető. Ugyanakkor, a *nullum crimen sine lege* szabálya, mely szerint amennyiben az adott cselekmény nem volt a Btk. különös részében tiltott, korábbi „elkövetője” nem büntethető, amennyiben az új büntető törvény a korábban nem büntetett magatartást, cselekményt, vagy mulasztást újabban marasztalja. Ezekben az általánosan elismert szabályokban nyilvánul meg a büntetőjogi retroaktivitás kivételes engedélyezése és tilalma.

A polgári jogi deliktumokra nézve véleményem szerint nem alkalmazható a korlátozott büntetőjogi retroaktivitás, annál fogva, hogy a büntetőjogi inkriminációs módszer egyedi (minden egyes bűncselekményt előre, pontos tényállással körülírja), a polgári jogi pedig általános (tilos másnak kárt okozni). Elvben, a formális logika követésével nem is lehetséges az új törvény által az „új” deliktum előirányzata. Ezt azonban cáfolhatná az új magyar Ptk. esetében legalább szankció szintjén, a sérelemdíj, melyet a korábbi többször módosított Ptk. szövege szerint nem ismert, ha nem számítjuk a személyiségi jogok megsértése körében a pénzbeli kárpótlást. Ha számítjuk, akkor *nihil novum sub solem* – nincs új a nap alatt. Ha a sérelemdíj mégis „újfajta” polgári jogi deliktumból következne, akkor az új jogszabályt a polgári jogi jövőbeni hatály elvének értelmében nem lehetne korábbi, ennek szabályozása előtti esetekre kiterjeszteni.

Az új polgári jogi törvények pillanatnyi hatálybalépésének és a jövőbeni hatályának elve gyakorlatilag azt jelenti, hogy a későbbi törvény a tartós jogügyletek esetében „hatályban tartja” a „rég”i jogszabályokat, esetünkben a korábbi Ptk.-t. Másként nem is lehet.

Ugyancsak problémát jelenthet a jövőbeni hatály alkalmazása az elévülési jogszabályok területén, amennyiben az új polgári törvény a korábbihoz képest egyazon jogviszonytípusra nézve egymástól eltérő, azaz rövidebb, vagy hosszabb elévülési, vagy elbirtoklási határidőt szab meg. Ebben az esetben felmerül a kérdés, mely elévülési határidőt kell alkalmazni – az „új”, avagy a „rég”i törvény szerinti határidőket. Ha a visszaható hatály polgári jogi elvi tilalmából indulunk ki, akkor annak a törvénynek az elévülési határidejét kell alkalmazni, amely a jog-keletkeztető jogügylet idején hatályban volt. Ami azt jelenti, hogy a „rég”i és

„új” elévülési határidők sokéves párhuzamos alkalmazása elengedhetetlen, amennyiben van jogi koherencia. Vagyis, ha konzekvens a jövőbeni hatály és a visszaható (visszamenő) hatály tilalmának átmeneti, hatályba léptető normákba való beágyazása. Nota bene, az új Ptk. lehetővé teszi az elévülési határidő szerződési módosítását.⁸² Erre és egyéb civilista hatálybaléptetési problémákra az új magyar Ptk. átmeneti rendelkezései nem válaszolnak, ezt a hatálybaléptetési normák rendelkezéseire bízzák.

2. *Az új magyar Ptk. átmeneti és hatálybaléptetési rendelkezéseiről – a választ az új kódex az új Ptké. rendelkezéseitől várja el*

Nos, mit „mond” az új Ptk. a hatálybaléptetésről. A törvény igencsak pragmatikus, csupán a hatálybalépés napját irányozza elő, 2014. március 15-ét.⁸³ Ami fontos szimbolikus dátum, helyeselhetően mást „ünnepl”, mint az 1959. évi IV. törvény, mely ennek hatálybalépését anno 1960. május 1-jére tűzték ki. Az új hatálybalépési szimbólumváltás határozottan támogatható. Egyébként azonban a hatálybalépés, mint fennebb váoltuk, korántsem csupán szimbólumkérdés. Vegyük figyelembe, hogy a klasszikus kódexek egyike-másika, mint pl. a német BGB *vacatio legis* négy évig tartott (1896-1900), nem annyira a századváltási szimbólum miatt, hanem a végett, hogy a korábbi joghoz képest számtalan újítást tartalmazó polgári törvénykönyv megismerésére elegendő időt nyújtson a korábbi joghoz szokott jogalkalmazóknak és jogkövetőknek. Az új magyar Ptk. esetében, mely nemkülönben számos újítást tartalmaz, a megismerési *vacatio legis*, határideje (kihirdetéstől hatálybalépésig) ehhez képest viszonylag rövid, mindössze 15 hónapra „zsugorodott”. Persze, van rá európai polgári jogi kódex-hatálybaléptetési példa, mely ezzel kb. egyidejű, ennél rövidebb, vagy hosszabb. A kérdés azonban nem csupán jogösszehasonlítás-statisztikai, vagy tapasztalati jellegű, hiszen a szerzett alanyi joga-

sultságok oltalmát, vagy azok elvesztését (elévülés, ennek megszakadása vagy felfüggesztése, jogvesztő határidők, tartós jogügyletek érvénye és teljesítése, stb.) a rövid megismerési idő esetleg érintheti.

3. *A klasszikus európai polgári jogi kódexek hatálybaléptetési szabályrendszere és a polgári jogi normák időbeni hatálya*

Vannak a klasszikus európai polgári törvénykönyvek között olyanok, melyek hasonlóképpen, mint az új magyar Ptk., nem tartalmazzak a hatálybalépés időpontján kívül más, elvi jellegű rendelkezést, pl.: jövőbeni, vagy pillanatnyi hatályról szólót, s ezt átengedik a külön hatálybaléptetési törvénynek. Ilyen a német BGB. Vannak azonban olyanok is, amelyek a kódex egyes rendelkezései hatálybalépési vagy alkalmazási rendelkezéseket tartalmazzak (mint a társaságok átalakulásának a törvénnyel való összehangolásának határidejére vonatkozó jogszabályok, az osztrák ÁPtk., svájci Kt., francia Cc eseteiben).

A német BGB hatálybaléptetési rendszere. A német BGB kihirdetését követően (1896) a törvényhozó külön hatálybaléptetési törvényt hozott, amely azonban a törvénykönyv újabb módosításait követően (1994, 1997, 2002, 2004. években), ezekhez idomulóan módosult.⁸⁴ A kihirdetést (1896) követő *vacatio legis* eltelével (1900) a BGB-vel egyidőben léptek hatályba az ún. kódexen kívüli polgári jogi jellegű törvények (Sonder- und Nebengesetze), vagy azok módosításai, mint a polgári perrendtartásról szóló törvény, a csőd-törvény, kényszerárverezési törvény, kényszerigazgatási törvény, telekkönyvi rendtartás, peren kívüli eljárásról szóló törvény.⁸⁵ A német törvényhozó korabeli eredeti szándéka az volt, hogy a BGB-n kívüli anyagi jogi és eljárási jogi jogszabályok a BGB-vel egy időben, előbbivel összhangba hozva kerüljenek alkalmazásra. Az új magyar Ptk. esetében ez másként történt, pl.: a Pp. legutóbbi reformja 2011-ben, a Ptk.-tól függetlenül, hatálybalépését jóval megelőzve történt meg,

82 Új Ptk. 6:22. § (3) bekezdés: „Az elévülési idő megváltoztatására irányuló megállapodást írásba kell foglalni.” Ily módon az új Ptk. az elévülési határidő tartamának törvénytől eltérő szerződési módosítási lehetőségét általánossá teszi. Az elévülési határidők a klasszikus tan szerint kényszerítő jellegűek, illetően tartamuk szerződéssel, különösképpen egyoldalú jogügyleti nyilatkozattal se nem hosszabbítható, se nem rövidíthető. Az elévülési idő folyamata befolyásolható, pl.: elévülési határidő nyugvása, vagy felfüggesztése útján, de ez rendszerint nem jogügyleti akaraton, hanem ténykérdésen múlik, (pl.: elévülési határidőn belüli perlés). Más kérdés, hogy az elévülési típusú határidő múltán benyújtott perlés esetén az alperes elévülési kifogása fakultatív, elmaradása esetén a bíróság marasztaló ítéletet hoz, ha egyébként a követelés alapos. Utaljunk csupán arra, hogy a német BGB kötelmi jogi részének alapos 2002. évi reformja után is megmaradt ennek 202. §-a, mely kifejezetten tiltja az akár elévülési, akár jogvesztő típusú határidők szerződés útján történő módosítását, azaz ebben a tekintetben csupán kivételesen megengedő. *Prütting-Wegen-Weinreich*: BGB Kommentar, Luchterhand, 2007, 293.-294. Vonatkozó újabb magyar jogirodalom is, úgy látom, szkeptikus (borúlátó) az elévülési határidők jogügyleti befolyásolására, különösképpen egyoldalúan, az ÁUF (Általános üzletkötési feltételek) útján. *Gondosné Pusztahelyi Réka*: A magánjogi elévülés dogmatikai alapjai, PHD értekezés, Miskolc, 2013, 123-125. Ugyanis fogyasztói szerződés esetén, a rendszerint piaci erőfölénnyel rendelkező vállalkozó ÁUF-e által egyoldalúan rövidíthetné az elévülési határidőt, ami egyébként a fogyasztóvédelmi EU-s irányelvekkel, melyek rendeltetésük szerint a gyengébb felet, a fogyasztót oltalmazzák, ellentétes lenne.

83 Új Ptk. Második rész, Hatálybalépés és átmeneti rendelkezések, 8:4. § (1) bekezdés.

84 Ld. *Einführungsgesetz zum BGB* in der Fassung der Bekanntmachung vom 21. September 1994. (Bundesgesetzblatt I S. 2494, 1997 I S. 1061), mely legutóbbiára 2004. április 23-án módosult (Bundesgesetzblatt 598, 599). Ld. Pl. in: BGB mit dem Einführungsgesetz zum BGB-EBGB, Area Köln, 2005, 379.

85 A BGB 1900. január 1-én lépett hatályba, az Einführungsgesetz 1. §-ában megszabott külön törvényekkel, vagy módosításaikkal egy időben.

bár esetleg megmutatkozhat, hogy a kettő egymással „harmonizációs” kapcsolatban, függésben áll, vagy állhat, hiszen a Pp. az anyagi jogosultságok érvényesítését szolgálja. Ugyanez történt a magyar Munka Törvénykönyvével, jelentős módosítására az új Ptk. előtt került sor.⁸⁶ A BGB-től külön kódexben szereplő Kereskedelmi törvénykönyv polgári jogi kódex-szel való kapcsolata fennforog, úgy mint *lex specialis derogat legi generali*, ennél fogva a két törvény kölcsönös hatálybaléptetési szabályokat feltételezett, ott ahol a polgári törvénykönyv a Kereskedelmi törvénykönyvnek háttér szabályait tartalmazza.⁸⁷

Az *Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv* (ABGB, 1811), mely napjainkig több mint nyolcvan módosítást ért meg, bár ezektől alapjaiban nem rengett meg,⁸⁸ meghozatala idején nem tartalmazott komplex hatálybaléptetési rendelkezéseket. Igaz ugyan, tartalmazott egyes birodalmi területekre való kiterjesztéséről szóló császári pátenseket (rendeleteket), – a történelmi Magyarországon ezen az alapon alkalmazást nyert 1852-től 1861-ig (az Országbírói Értekezletig), a végeken azonban ennél tovább. Ugyanakkor a hatálybaléptetéssel kapcsolatosan szabályozza a korábbi és új elévülési határidők kollízióját, azaz alkalmazási módját.⁸⁹

A *francia Ptk.* (Code civil, 1804) meghozatala idején úgyszintén nem tartalmazott hatálybaléptetési rendelkezéseket, de szabályozta az új elévülési határidőket, elsősorban a kötelmi kereseteket. Az (ingón szerzett) tulajdon elévülhetetlen, az 1913. évi erre vonatkozó kódexen kívüli törvény értelmében.⁹⁰ A mai francia jogirodalom szerint e külön törvény kiürült tartalmú, anachron, „túlhaladott”.

A svájci Kt. (kötelmi törvénykönyv, 1911)⁹¹ meghozatala óta számos módosításon esett át, de alapjaiban megmaradt napjainkig, úgy mint a svájci Ptk-hoz kapcsolódó, de önálló kódex testben szabályozó törvénykönyv. A svájci Kt. eredeti, törvénybe foglalt átmeneti rendelkezése⁹² rövid két szakaszból állt: (I.) Módosítja a svájci Ptk. (1907. dec. 10.) egyes rendelkezéseit, azaz megszünteti azokat, mint pl. 58., 51. §-

ait. (II.) Megszabja, hogy a Kt. 1812. január 1.-én lép hatályba, gyakorlatilag 10 hónappal a kihirdetést követően, ugyanennyi *vacatio legis*-szel. A svájci Kt-t meghozatala óta 51 módosítás érte. Mindegyiket hatálybaléptetési szabályok kísérték.⁹³

4. Az új magyar Ptk. hatálybaléptetési rendszere

Időközben a Magyar Közlönyben⁹⁴ megjelent, a Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény *hatálybalépésével* összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény, melynek 71. §-a szerint e törvény (Ptké. rövidítéssel) egyidőben a Ptk. (rövidítéssel) hatálybalépésével, 2013. március 15.-én lép hatályba. A törvény tartalmazza egyfelől (1) az általánosnak minősíthető jövőbeni hatályról szóló rendelkezést, valamint (2) az új Ptk. egyes könyvei szerinti hatálybaléptetési szabályokat.

Az általános rendelkezés értelmében domináns a *jövőbeni hatály*. Az általános rendelkezés szerint, ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) hatálybalépését követően a) keletkezett tényekre és jogviszonyokra, b) valamint megtett jognyilatkozatokra kell alkalmazni.⁹⁵ Szerintem e törvény világosan kimondja, az európai és a magyar jogban és doktrínában elfogadott jövőbeni hatály elméletét, mely szerint az új Ptk. csupán a hatálybalépése után keletkezett tényekre és jogügyleti nyilatkozatokra alkalmazható. Helyeselhetően, világosan elhatárolódva a visszamenő hatálytól.

Az *egyes könyvek szerinti hatálybaléptetés*. A visszamenő hatály elvi szintű megtagadását követően, a Ptké. az egyes könyvekhez fűződően szabályozza a hatálybalépést. Ezekben a rendelkezésekben, adott jogintézmény kapcsán, részleteiben szabályozza a jövőbeni hatály alkalmazását, így pl. a Ptk. *Második Könyvéhez* fűződően, a *cselekvőképességi* szabályokban.⁹⁶ A *gondnoksági* szabályok tekintetében a folyamatban levő eljárásokra nézve, beleértve a jogorvoslati eljárásokat is, az új Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni.⁹⁷ Ezek sze-

86 Az Mt. hatályba lépett 2012. július 1.-én. A törvénykönyvet az Országgyűlés a 2011. dec. 13.-ai ülésnapján fogadta el.

87 Ld. Szalma József: *Németország kereskedelmi (vállalkozói) jogáról*. Jogtudományi Közlöny, 1999/12. 549–557.

88 Ld., *Kodex des Bürgerliches Recht, 2012/13* bearbeitet von Dr. Franz Mohr, LexisNexis, Wien, ABGB, 1. Utolsó módosítás, BGBl (Bundesgesetzblatt), VfGH, I 2012/68. Ezzel együtt az ABGB-nek meghozatalától napjainkig összesen 83 módosítása volt. Ezek között újabban vannak olyanok, amelyek az uniós jog hatására történtek meg.

89 Ld., *ABGB*, in: *Codex des österreichischen Rechts, Bürgerliches Recht*, Lexis-Nexis, Wien, 2012/2913, – *Verjährung*, Par. 1451–1502, 149–153.

90 *Code civil*, prescription, art.2236–2275, in: *Code civil*, Dalloz, Paris, 2003, Chapitre III, Des causes qui empêchent la prescription, IV. Des causes qui interrompent ou qui suspendent le cours de la prescription, V. Du temps requis pour prescrire, 1972–2004. Loi du 31. dec. 1913, art. 18.-tous les objets mobiliers classés son timprescriptibles. (uo, 2004.)

91 Ld. pl. *Szalma József, A svájci Kt. (1912. évi Kötelmi Törvény) kodifikációs jellegzetességeiről, rendszeréről és szabályozási módszeréről*. Magyar Jog, 2008/3. 168–180.

92 *Übergangsbestimmungen des Bundesgesetzes vom 30. März 1911.*

93 Ld. *Obligationenrecht vom 10. März 1911*, Bundeskanzlei, 1988, 344., 353.: *Schluss- und Übergangsbestimmungen (Záró és átmeneti rendelkezések)*; 344.: *Änderungen zu den Titeln XXIV–XXXIII. Vom 23. März 1963*, – ennek 2. szakasza a társasági statútumoknak az új Kt-való cégbejegyzési törvénnyel való összehangolására, azaz új bejegyzésére öt éves határidőszabott meg.

94 Magyar Közlöny, 2013. november 8-i 185. szám.

95 Ptké. 1. §.

96 Új Ptk. 2:18., 2:19., 2:31–2:37. §.

97 Ptké. 2.–7. §.

rint, az új Ptk. a pillanatnyi hatály fennebb vázolt elméletét érvényesíti, ami szerintem eltérés a valódi jövőbeni hatály elvétől. Mivel itt fontos státuszjogi kérdésekről van szó, véleményem szerint, a jogbiztonság elve miatt, a régi Ptk-t és kísérő törvényeit kellett volna alkalmazni, a már megkezdett eljárásokra nézve.

A Ptk. *személyiségi jogokra* vonatkozó rendelkezéseinek⁹⁸ hatálybaléptetése kapcsán a Ptké. visszatér a valós jövőbeni hatály elvéhez. Ugyanis megszabja, hogy a Ptk. személyiségi jogok megsértésének szankcióira vonatkozó rendelkezéseit a hatálybaléptetését követően történt jogsértésekre kell alkalmazni.⁹⁹

A Ptk. *Harmadik Könyvéhez*, azaz a *jogi személyekhez* kapcsolódó Ptké. átmeneti rendelkezések a jogi személyek általános szabályaihoz,¹⁰⁰ az egyesülethez és az alapítványhoz,¹⁰¹ a gazdasági társaságokhoz, az egyesüléshez, valamint az egyes cégformákhoz,¹⁰² a szövetkezethez¹⁰³ fűződnek.¹⁰⁴ A jogi személyekre vonatkozó általános szabályok híven tükrözik a jövőbeni hatály elvét. Ennek értelmében, azon jogi személynek, amelynek nyilvántartásba vételi eljárása – ideértve a változás bejegyzésére irányuló eljárást, az átalakulást, az egyesülést és a szétválást is – a Ptk. hatálybalépésekor folyamatban van, a 2014. március 14-én alkalmazandó jogszabályoknak kell megfelelnie. A Ptk. hatálybalépését megelőzően a jogi személy a nyilvántartásba már bejegyzett, valamint a bejegyzés alatt álló jogi személy a Ptk. hatálybalépését követő első létesítési okirat módosítással egyidejűleg köteles a Ptk. rendelkezéseivel összhangban álló továbbműködésről dönteni, és az erről szóló döntéshozó szervi határozatot is köteles a nyilvántartó bírósághoz benyújtani.¹⁰⁵ A gazdasági társaság, mely a Ptk. hatálybalépéséig már bejegyzett, vagy bejegyzés alatt áll, a Ptk. hatálybalépését követő első létesítő okirat módosítással egyidejűleg köteles a legfőbb szervi határozatot a cégbíróságnak benyújtani. A cégeknek a döntés hiányában a Ptk.-t 2016. március 15-től kell alkalmazniuk. A korlátolt felelősségű társaságoknak az előbbi határidőig kell összhangban a Ptk.-val törzstőke-emelést kell végrehajtani, vagy átalakulni.

A Ptk. *Negyedik Könyvéből* kiemelném a *házasság*

*személyi és vagyoni vonatkozású rendelkezések*¹⁰⁶ hatálybaléptetését szabályozó Ptké.¹⁰⁷ rendelkezéseit, melyek a jövőbeni hatályt támogatják. Így a Ptk. házasság felbontására vonatkozó rendelkezéseit akkor kell alkalmazni, ha a házassági bontóper a Ptk. hatálybalépését követően indították. A különvagyonhoz tartozó tárgy helyébe lépő vagyontárgy közös vagyonná válása kapcsán az ötévi házassági életközösség tartamát a házasság megkötésétől kell számítani.¹⁰⁸

A Ptk. *Ötödik Könyvéhez* (dologi jog) kapcsolódó átmeneti rendelkezések közül¹⁰⁹ külön figyelmet érdemel az az elvi jellegű rendelkezés, mely szerint, ha e törvény másként nem rendelkezik, a Ptk. hatálybalépésekor dologi jogviszonyokkal kapcsolatos, a Ptk. hatálybalépését követően keletkezett tényekre, megtett jognyilatkozatokra a Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni.¹¹⁰ A birtok és birtokvédelem, a túlépítés, elidegenítési és terhelési tilalom, elbirtoklás, hozzáépítés, átépítés, beépítés és a ráépítés, valamint a zálogjog Ptk-s rendelkezéseit hatályba léptető jogszabályok is a jövőbeni hatály talaján állnak.¹¹¹

A Ptk. *Hatodik Könyvéhez* (*kötelmi jog*)¹¹² fűződő átmeneti rendelkezések¹¹³ alaprendelkezése szerint, ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a Ptk. hatálybalépésekor fennálló kötelekkel kapcsolatos, a Ptk. hatálybalépését követően keletkezett tényekre, megtett jognyilatkozatokra – ideértve az e tények, illetve jognyilatkozatok által keletkezett újabb köteleket is – a Ptk. hatálybalépése előtt hatályos jogszabályok rendelkezéseit kell alkalmazni. A felek megállapodhatnak abban, hogy a Ptk. előtt kötött szerződésüket teljes egészében az új Ptk. hatálya alá helyezik.¹¹⁴ Tehát a kötelekre egyaránt érvényes a jövőbeni hatály, kivéve, ha a régi Ptk. érvényének idején keletkezett kötelekre nézve a felek megállapodtak az új Ptk. alkalmazásában. Ez tulajdonképpen akaratlagos visszamenő hatály, ami azonban megengedhető, hiszen a rendelkezés fakultatív (vagyilagosan) jogválasztó jellegű. A deliktumok kapcsán a Ptké. a Ptk. kárért való felelősségre és kártalanításra vonatkozó rendelkezéseit a hatálybalépését követően tanúsított károkozó magatartás – ide értve a mulasztást is – esetén kell alkalmazni.¹¹⁵

98 Ptk. 51–54. §.

99 Ptké. 8. § (1–2) bekezdés.

100 Új Ptk. 3:1–3:62. §.

101 Új Ptk. 3:1–3:48., 3:63–3:87., 3:378–3:404. §.

102 Új Ptk. 3:1–3:48., 3:88–3:324., 3:368–3:377., 3:161., 3:211., 3:34., 3:35–3:37., 3:212. §.

103 Új Ptk. 3:1–3:48., 3:325–3:367. §.

104 Ptké. 9–22. §.

105 Ptké. 9. § (1–2) bekezdés.

106 Új Ptk. 4:12., 4:21–4:23., 4:29., 4:34–4:85., 4:38. § (3) bekezdés, stb.

107 Ptké. 24–29. §.

108 Ptké. 29. § – fűződik az új Ptk. 4:38. § (3) bekezdéséhez.

109 Ptké. 41–53. §.

110 Ptké. 41. §.

111 Ptké. 42–49. §, melyek kapcsolódnak az új Ptk. 5:3., 5:12., 5:19., 5:28–5:29., 5:32–5:34., 5:45., 5:68–5:72., 5:86–5:72., 5:86–5:144. §-hoz.

112 Új Ptk. 6:13., 6:16., 6:54., 6:518–6:564., 6:439–6:490., 6:565–6:567. §.

113 Ptk. 50–56. §.

114 Ptké. 50. § (1–2) bekezdés.

115 Ptké. 54. §, az új Ptk. 6:518–6:564. § hatálybalépésével kapcsolatban.

A Ptk. biztosítási szerződésekre vonatkozó rendelkezéseit¹¹⁶ a Ptk. hatálybalépését megelőzően tett ajánlat esetében az ajánlatnak megfelelően létrejött biztosítási szerződésre is alkalmazni kell, ha az a Ptk. rendelkezéseinek megfelel és annak alapján a biztosító kockázatviselése a Ptk. hatálybalépését követően kezdődik.¹¹⁷

A Ptk. *Hetedik Könyvéhez (Öröklési jog)* kapcsoló átmeneti rendelkezés szerint, ha a törvény másként nem rendelkezik, a Ptk. öröklési jogot szabályozó rendelkezéseit hatálybalépése után megnyílt ötoklésre kell alkalmazni. Ugyanez vonatkozik a végintézkedésre, a Ptk.-t csak a hatálybalépését követő végintézkedésre kell alkalmazni.¹¹⁸ A Ptk. rendelkezéseit hatálybalépése előtt létrejött öröklési szerződésre alkalmazni kell, ha a szerződéses kikötés a Ptk. hatálybalépése előtt hatályos rendelkezések szerint nem lenne érvényes, de a Ptk. szabályai szerint érvényes, és az öröklés a Ptk. hatálybalépése után nyílt meg.¹¹⁹

A Ptké. záró rendelkezései tartalmazzák a felhatalmazó rendelkezéseket annak érdekében, hogy bizonyos törvényben megszabott esetkörben, pontosabban tényállás-körben a Kormány rendeletével szabályozzon.¹²⁰

Végül a Ptké. nevesíti azokat a törvényeket, amelyek a Ptk. hatálybalépésének napján hatályukat veszítik,¹²¹ többek között a korábbi Ptk., a Gt., a Csjt., a termékfelelősségről szóló törvény, stb. Nekem úgy tűnik, hogy ezeken túlmenően nagy számban lesznek olyan törvények, amelyeknek kiiktatására méltán nem került sor, de azokat össze kell majd hangolni az új Ptk.-val.

III. Összefoglaló helyett

A 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, lehetséges hibái ellenére, *rendkívül jelentős jogalkotás*.

Jellemzője a teljességre való törekvés, helyet hagyván a kódexen kívüli törvényeknek, olyan polgári jogi jogviszonyok aktuális szabályozása érdekében, melyek változásnak vannak kitéve. Szabályozási módszeréhez tartozik a szerződési autonómia, mely magával vonja a kódex szabályainak diszpozitivitását. Kivételt képeznek ezen autonómia korlátai, a jóhiszeműség, a jóerkölcs és a kényszerítő jogszabályok, továbbá a személyiséget, a családot és vagyont védő kártérítési jogszabályok. Ezen a téren előrehaladásként állapítható meg az általános károkozási tilalom, mely az európai kódexek általánosan elfogadott alapvető rendelkezésének számít. Az öröklési jog területén a kódex elfogadja a szokásos törvényi, végrendeleti és szerződési öröklési jogcímeket, a végrendeleti szabadság és a kötelesrész szimbiózisát. A hatálybaléptetési szabályok, az európai kódex-doktrína és szabályozási gyakorlat értelmében helyeselhetően hirdetik meg a Ptk. jövőbeni hatályát és a visszamenő hatály tilalmát. A Ptk. kihirdetésétől 2014. március 15-éig tartó egy és fél éves *vacatio legis* rövidnek tűnik, annál fogva, hogy a Ptk. nem kevés újdonságot hoz a korábbi, többször módosított 1959. évi IV. törvény rendelkezéseire képest, aminek megismeréséhez kellő idő lett volna szükséges. Enyhít a rövid határidőn az a körülmény, hogy a Ptk. máris számos kiadást ért meg, beleértve a kommentárokat és a tükrös szerkezetű (rég és új Ptk. szabályainak összevetését szolgáló) kiadványokat. A vállalkozási jog státusz- és dinamikus részének bevitelére a kódexbe nem kevés, gyümölcsöző, *pro et contra* vitát eredményezett. Habár a kereskedelmi és a polgári jogviszonyok rokonságban vannak, a kereskedelmi jog egységes kódexbe emelése ellenére, nem vesztette el sajátos ismérveit. A családi jog külön könyvbe való inkorporációja helyeselhető, mert ezt a klasszikus kódexek szabályozási gyakorlata régtől elfogadta, mégpedig a család, a házasság, a gyermek fokozott polgári jogi oltalma céljából.

116 Új Ptk. 6:439–6: 490. §.

117 Ptké. 55. § (1) bekezdés.

118 Ptké. 57. § (1–2) bekezdés.

119 Ptké. 63. §.

120 Ptké. 66. §.

121 A Ptké. 67. és 68. § szerint a Ptk. hatálybalépésével egyidejűleg hatályukat veszítik: (1) a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény; (2) a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény; (3) a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény; (4) a szövetkezetekről szóló 1993. évi X. törvény; (5) a termékfelelősségről szóló 1993. évi X. törvény; (6) a Ptk. egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1993. évi XCII. törvény; az önálló kereskedelmi ügynöki szerződésről szóló 2000. évi CXVII. törvény; számos hatálybaléptetési rendelet, nevezetesen: a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény hatálybaléptetése és végrehajtása, valamint a személyi jog egyes kérdéseinek szabályozási tárgyában c. 1952. évi 23. törvényerejű rendelet; a Polgári Törvénykönyv módosításáról és egységes szövegéről szóló 1960. évi 11. törvényerejű rendelet; a Polgári Törvénykönyv módosításáról és egységes szövegéről szóló 1977. évi IV. törvény hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1978. évi 2. törvényerejű rendelet; a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról szóló 1978. évi 8. törvényerejű rendelet; a talált dolgok tekintetében követendő eljárásról szóló 18/1960. (IV. 12.) Korm. rendelet; a fogyasztóval kötött szerződésben tisztességtelenségnek minősülő feltételekről szóló 18/1999. (II. 5.) Korm. rendelet; a szövetkezet által létrehozott közösségi alapról nyújtott támogatásokra vonatkozó részletes szabályokról szóló 124/2006. (V. 19.) Korm. rendelet.

Rendelje meg a Jogtudományi Közlöny 2014-es évfolyamát!

Ára: 18 500,-Ft

*Egyetemi hallgatóknak
külön kedvezmények*

Érdeklődjön a Kiadónál!

Kiadja a Logod Bt., 1012 Budapest, Logodi u. 49.
Telefon: 214-2453, e-mail: logod@logod.hu

www.logod.hu

TANULMÁNY

Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája becsületsértési és rágalmazási ügyekben hozott büntetőítéletekben*

✉ Szomora Zsolt egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem (Szeged)

A nemrégiben meghozott 13/2014. (IV. 18.) AB határozat a valódi alkotmányjogi panasz bevezetése óta először semmisített meg büntetőítéletet, a Siklói Járásbíróság elsőfokú és a Pécsi Törvényszék másodfokú határozatát. Nem túlzás tehát az állítani, hogy ez az AB döntés mérföldkőnek számít a magyar jogrendszer történetében. A megsemmisített bírói döntéseket egy polgármester sértett sérelmére elkövetett rágalmazás és becsületsértés miatt indult büntetőeljárásban hozták, az Alkotmánybíróság azonban azt állapította meg, hogy a büntetőjogi felelősség megállapítása sérti az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében deklarált véleménynyilvánítási szabadságot. Az alkotmányjogi panasszal támadott első fokú ítélet a cselekmény minősítésével összefüggésben, a büntetőjogi felelősség megállapításával kapcsolatos mérlegelése során hivatkozott a közhatalmat gyakorlók büntetőjogi becsületvédelme kérdésében hozott korábbi, 36/1994. (VI. 24.) AB határozatra, az Alkotmánybíróság azonban ezzel együtt sem találta alkotmányosnak a büntetőbíróság mérlegelését. Erre figyelemmel érdemes megvizsgálni azt, hogy a magyar büntetőbírói gyakorlat az elmúlt időszakban hogyan alkalmazta a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban lefektetett jogértelmezési követelményeket, hogy vonta bele érvelésébe és mérlegelésébe az AB által rögzített alapjogi szempontokat. Egy ilyen vizsgálat egyfajta állapotfelmérést nyújthat abban a kérdésben, hogy a büntetőbírói gyakorlat – figyelemmel az alkotmányjogi panasz bevezetésére is – mennyire készült fel az alapjogi mércék alkalmazására, a büntetőnormák alkotmánykonform értelmezésére.

A *véleményszabadság* alapjoga módszertani szempontból, a szakjog és alkotmányjog érintkezésének kérdése szempontjából (is) kiemelkedő jelentőségű, hiszen a *nullum crimen sine lege* elve mellett ez az a másik alapjog, amely természeténél fogva a legszorosabban „kénytelen érintkezni” a büntetőjogi dogmatika rétegével, közelebből a véleményszabadságot korlátozó büntetőtörvényi tényállásokkal és azokat értelmező, alkalmazó joggyakorlattal.¹ Így nem tűnik véletlennek, hogy a *közhatalmat gyakorlók büntetőjogi becsületvédelmének* kérdése volt az, amellyel kapcsolatban első ízben fektetett le alkotmányos értelmezési követelményt az Alkotmánybíróság [36/1994. (VI. 24.) AB

hat.]. S így aztán az sem véletlen, hogy húsz évvel később, elsőként ugyanebben a kérdéskörben került sor egy büntetőítélet megsemmisítésére [13/2014. (IV. 18.) AB hat.]. A büntetőjogi becsületvédelemre vonatkozó bírói gyakorlatnak tehát immáron két évtizede kell az Alkotmánybíróság által lefektetett mércéket alkalmaznia.

Az alkotmányjogi szakirodalom a kérdéskörrel elsősorban a közszereplő politikusokat érő bírálatokkal kapcsolatban foglalkozik (lásd a III. pontot), ezek azok az esetek és ítéletek, amelyek nagyobb közérdeklődésre tartanak számot és ezért nem ritkán kifejezetten nagy sajtót kapnak. Ezért e tanulmány bevezetője-

* E tanulmány a Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

¹ A módszertani kérdés jelentőségét mutatja, hogy például a német jogirodalomban már készült kifejezetten a becsületvédelemre vonatkozó alkotmányjogi mércék büntetőjogi átültetését elemző monográfia (*Askaryar, Mares: Die strafrechtsdogmatische Umsetzung der verfassungsrechtlichen Vorgaben zu Art. 5 Abs. 1 GG. Hamburg, Kovac Verlag, 2010.*). A kapcsolatot szorosnak értékelő megállapításom nem a büntetőjog egészére, hanem az *anyagi büntetőjog és az alapjogok kapcsolatára* vonatkozik. Ugyanis büntetőeljárás jog és az alkotmányos garanciák közötti „átfedés” az anyagi joghoz képest is intenzívebb és sokrétűbb. Talál az a német jogirodalomból származó kifejezés, amely a büntetőeljárás jogot megalvadt alkotmányjogként jellemzi (így *Jahn, Matthias: Strafprozessrecht als geronnenes Verfassungsrecht – Hauptprobleme und Streitfragen des § 136a StPO. Juristische Schulung. 2005. 1057.*).

ként – némileg provokatív módon – én inkább egy másik sértetti kört érintő, a bírói gyakorlat számára napi rutinként jelentkező cselekménytípust szeretnék említeni, idézve az ítéletben rögzített vastkos, gyalázkodó kifejezéseket. Egy 2005-ből származó ítéletben megállapított tényállás szerint a vádlott a következő inkriminált kijelentéseket tette a vele szemben közlekedési szabályszegések miatt intézkedő rendőrökre: „korábban rendőr voltam, ismerem az eljárás menetét, ha be mertek vinni, pipázni fogtok”, „senkiházi f...kalapok, bunkó rendőrök vagytok, semmibe sem nézlek benneteket”, „a buzi kopasz századosnak meg a hülye kurvájának úgysem fognak hinni”, „takarodj a hülye mobiltelefonoddal a p...ba”, „rohadt rendőrség”, „ne találkozzunk az utcán, ezek után, mert ki egyenlitem majd a számlát”.²

A bírói gyakorlat ismeretében nem különösebben meglepő, hogy e kijelentések miatt a bíróság becsület-sértés vétségében [1978. évi Btk. 180. § (1) bek. a) pont] mondta ki bűnösnek a vádlottat. Az már sokkal inkább elgondolkodtató, hogy indokolásában a következőt mondta: „Akkor tehát, amikor a vádlott a vele szemben intézkedő rendőröket a fentebb részletezett kifejezésekkel illette, átlépte a szabad véleménynyilvánításhoz való jog alkotmányosan védett kereteit, ezért cselekménye a büntetőjog keretein belül nyert értékelést. Ez áll összhangban az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) AB határozatában kifejtettekkel is.”³ A kérdés a következő: valóban a büntetőjogi felelősség megállapítása áll összhangban az AB idézett határozatával?

A 36/1994 (VI.24.) AB határozat (a továbbiakban AB határozat) megszületése óta világossá vált, hogy e döntés több szempontból is különleges. Egyrészt a véleményszabadság mint a demokratikus jogállam egy kitüntetett alapjoga szempontjából az ún. alaphatározatok körébe tartozik,⁴ amelyek nem sokkal a rendszerváltozást követően lebontották a véleménynyilvánításnak a pártállami rendszerben lefektetett korlátait.⁵ Különleges abból a szempontból is, hogy a büntetőjogi jogalkalmazás számára először fektetett le kötelező értelmezési eredményt, ún. alkotmányos követelményt (ehhez lásd a II. pontot). Végül pedig kiemelendő, hogy az Alaptörvény negyedik módosításának fényében ezen korábbi alaphatározat egyes megállapí-

tásai már nem tarthatók.⁶ A mércéket részben újraértelmezi és cizellálja az újonnan hozott 13/2014. (IV. 18.) AB határozat.

I.

A tanulmány célja és módszere

A tanulmány célja annak részletes megvizsgálása, hogy a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban lefektetett jogértelmezési mércék hogyan érvényesültek, vagy hogyan nem érvényesültek a büntetőbírói gyakorlatban. Ehhez egyrészt a BH-füzetekben publikált bírósági határozatokat, másrészt pedig az anonim határozatok tárába⁷ 2006 és 2012 között feltöltött bírósági határozatokat vizsgáltam meg. Összesen 30 büntetőügyben keletkezett 70 határozatot elemeztem, ezek közül a kutatás szűk témája szempontjából relevánsakat fogom hivatkozni. A kutatás elsősorban módszertani jellegű: nem az AB határozat és nem a büntetőbírói határozatok tartalmi helyességét vizsgálom, hanem azt kísérem meg feltárni, hogy a büntetőbírók a konkrét büntetőügyekre hogyan, milyen érveléssel alkalmazták az AB mércéit, hivatkozzák-e, és ha igen, helyes kontextusban hivatkoznak-e az AB határozatra. E tanulmányban tehát a vizsgált ítéletek hivatkozási tipológiáját kísérem meg felállítani.⁸

A határozatok szövegének vizsgálata mellett természetesen elengedhetetlen az alkotmányjogi és a büntetőjogi szakirodalom (vázlatos) áttekintése is, már csak azért is, mert a szakirodalomnak – ideális kölcsönhatás esetében – az ítélezésre is reflektálnia kell(ene), illetve hatnia kell(ene) rá. Szükséges továbbá felvázolni azt az értelmezés kereteit meghatározó jogi mátrixot, amelyben a bíróságnak minősítenie kell a közhatalmat gyakorlók sérelmére elkövetett rágalmozási, becsületsértési cselekményeket. Ezt követően kerülhet sor a hivatkozási tipológia vizsgálatára, ami az időbeli tényező figyelembe vételével csak az 1994. évi alaphatározat vonatkozásában végezhető el, az új 13/2014. (IV. 18.) AB határozat vonatkozásában – természetesen – még nem.

A kutatás első látásra akár jogtörténeti helyzetképnek is tűnhetne. Ám a szűk témán túlmutató, a jövő-

2 Debreceni Városi Bíróság 63.B.797/2005/15. sz. ítélet, amelyet a másodfokon eljáró Hajdú-Bihar Megyei Bíróság (18. Bf. 663/2006/4. sz.) és a felülvizsgálati eljárás során a Legfelsőbb Bíróság is helybenhagyott (Bfv.I.666/2007/5. sz.).

3 A fent idézett elsőfokú ítélet 13. oldala.

4 Alaphatározatként szolgál a büntetőjogi és polgári jogi becsületvédelem alkotmányos kereteit a későbbiekben vizsgáló AB határozatok számára. A büntetőjogi relevanciával bírók közül lásd pl. 1233/B/1995., 34/2004. (IX.28.) és 13/2014. (IV.18.) AB határozatok.

5 A véleményszabadságot érintő másik neves alaphatározat a gyűlöletbeszéd kérdésével foglalkozó 30/1992. (V.26.) AB határozat.

6 A IX. cikk (4) bekezdése ugyanis nevesített korlátként állítja a véleményszabadság elé az emberi méltóságot. Az Alkotmány a véleményszabadsághoz kapcsolódóan semmilyen nevesített korlátot nem tartalmazott.

7 <http://www.birosag.hu/ugyfelkapcsolati-portal/anonim-hatarozatok-tara>

8 Szélesebb empirikus bázison alapuló, az Alkotmány és az AB határozatok büntetőjog-gyakorlati hivatkozását vizsgáló kutatást először Bencze Máttyás végzett a magyar szakirodalomban (Diszítőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop. A büntetőbírói gyakorlat és az Alkotmány. Fundamentum. 2007. 3. 5–21.). Kutatása döntően a BH-füzetekben publikált ítéleteket vette alapul és nem volt bűncselekmény-specifikus. Én a vizsgálatot egy bűncselekményi körre szűkíttem és anonim határozatokat is figyelembe veszek. Vizsgálatom tárgya tehát szűkebb körű, ugyanakkor „mélyfúrás jellegű”.

re is kimutató jelentősége annak felmérésében áll, hogy a *büntetőbírói gyakorlat* az elmúlt két évtizedben *menyire készült fel az alkotmánykonform normaértelmezés alkalmazására*, ami a bíróságnak az Alaptörvény 28. cikke értelmében most már alkotmányos szinten, explicit módon deklarált kötelezettsége, s amely az Alaptörvénnyel bevezetett *alkotmányjogi panasz* útján most már ki is kényszeríthető.⁹

II.

A 36/1994. (VI. 24.)

AB határozatról – röviden

Az AB 1994. évi döntése az 1978. évi Btk. 232. §-ban foglalt hatóság vagy hivatalos személy megsértése bűncselekményi tényállását a vélemény szabadságot alkotmányellenesen korlátozóknak találta és ezért megsemmisítette. Továbbá lefektette azokat az alkotmányos kereteket, amelyek alapulvételével a büntetőbírók a Btk.-ban fennmaradó rágalmozás és becsületsértés tényállásait értelmezniük kell, amennyiben azokat közhatalmat gyakorló személy vagy politikai közszereplő sérelmére követik el. A vizsgálat szempontjából a határozat rendelkező részéből a 3. pontot szükséges kiemelni. Eszerint:

„A Btk. 179. és 180. §-ainak alkalmazásánál alkotmányos követelmény, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jog által alkotmányosan védett, így a nem büntethető véleménynyilvánítás köre a közhatalmat gyakorló személyekkel és intézményekkel, valamint a közszereplő politikusokkal kapcsolatos véleménynyilvánítást tekintve tágabb legyen, mint más személyeknél.

A hatóság vagy hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus becsületének csorbítására alkalmas – e minőségére tekintettel tett –, értékítéletet kifejező

véleménynyilvánítás alkotmányosan nem büntethető; a becsület csorbítására alkalmas tényállítás, híresztelés, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használata pedig csak akkor büntethető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény állító, híresztelő, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló személy tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan vagy azért nem tudott annak valótlanágáról, mert a hivatása vagy foglalkozása alapján reá irányadó szabályok szerint – az adott állítás tárgyára, a közlés eszközére és címzettjeire tekintettel – elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta.”

E megállapítások értelmében a közhatalmat gyakorlók és a közszereplő politikusok – az „átlagemberhez” képest – *gyengített* becsületvédelemben részesülnek csak.¹⁰ Ez azonban a Btk. szövegéből egyáltalán nem következik,¹¹ hanem azt az AB az alkotmánykonform normaértelmezés egyik formájaként,¹² ún. alkotmányos követelményként állapította meg.¹³ Közvetlen jogszabályi felhatalmazás híján vitatható ugyan, hogy erre volt-e hatásköre,¹⁴ és nem utolsósorban *problematicus* az alkotmányvédelem választott eszközének, azaz az *alkotmányos követelménynek az absztrakt normakontroll keretében való megállapítása*,¹⁵ hiszen az Alkotmánybíróság eszköztárában 1990 és 2011 között rendelkezésre álló (akár absztrakt, akár konkrét) normakontroll nem tette lehetővé, hogy az AB a bírói jogértelmezést közvetlenül befolyásolhassa.¹⁶ A bírói gyakorlat alkotmánybírói felülvizsgálatát lehetővé tévő alkotmányjogi panasz intézménye hiányának, illetve bevezetése szükségességének kérdése már a korábbi szakirodalomban is felmerült.¹⁷ Az AB e határozatában valójában nem jogértelmezési, hanem normaalkotási szándékkal járt el.¹⁸ Az ügy előadó bírójára, Sólyom László AB elnöksége lejártával maga ismertette el, hogy az AB itt valójában „beleírt a Büntető Törvénykönyvbe”.¹⁹

E kritikai megállapítások mellett is le kell azonban szögezni, hogy a bíróságoknak az AB által adott értel-

9 Ennek első példája a már többször említett 13/2014. (IV. 18.) AB határozat.

10 Ez a gyengített védelem egyébként egész Európában általános jelenség, amely a történeti fejlődés eredménye [Koltay András: 61. §. In: Az Alkotmány Kommentárja (szerk. Jakab András). Budapest, Századvég, 2009. 2238.], s nem kis mértékben az e kérdésben igen aktív strasbourgi Emberi Jogi Bíróság (továbbiakban EJEB) ítélkezésének következménye (Koltay András: A közeleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének elemei az Európai Unió államaiban. Magyar Jog. 2013. 10. sz. 577.).

11 Kiemelendő, hogy a rágalmozás és a becsületsértés tényállásainak szövege 1978 óta változatlan (lásd 1978. évi Btk. 179. és 180. §-ait és a 2012. évi Btk. 225. és 226. §-ait). Ezzel szemben a bírói gyakorlat változására hívja fel a figyelmet Halmi Gábor: Közszereplők személyiségvédelme kontra közügyek vitathatósága. Fundamentum. 2000. 2. sz. 18.

12 Vö. Szomora Zsolt: Az alkotmánykonform normaértelmezés és a büntetőjog – problémafelvetés. In: Sapienti sat. Ünnepi kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára (szerk. Juhász-Nagy-Fantoly). Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2012. 459-469.

13 Halmi Gábor: Die Meinungsfreiheit in der Rechtsprechung des ungarischen Verfassungsgerichts. In: Festschrift für Klaus Stren für 65. Geburtstag (Hrsg. Burmeister et al.). München, Beck, 1997. 960; Sólyom László: Az Alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Budapest, Osiris, 2001. 481.

14 Igy Illés István: Az Alkotmánybíróság működésének kezdeti problémái. Jura. 2001/1. sz. 63-64.; Halmi Gábor a hatásköri aktivizmus példaként jelöli meg a döntést (Becsületvédelem és sajtószabadság. Fundamentum. 2004/4. sz. 82.), Hornyák Szabolcs pedig a jogalkalmazás el nem fogadható elvi irányításaként jellemzi azt [A véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó bűncselekmények alakulása a rendszerváltozástól napjainkig. In: Tanulmányok Dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére (szerk. Gál-Hornyák). Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2006. 111.].

15 Sólyom: i. m. (13. jegyzet) 482.

16 Vö. Sajó András: A szólásszabadság kézikönyve. Budapest, KJK, 2005. 153. és 182.

17 Lásd pl. Halmi Gábor: Az alkotmány mint norma a bírói jogalkalmazásban. Fundamentum. 1998/3. sz. 81; Bencze: i. m. 7.

18 Koltay: i. m. 2013 (10. jegyzet) 581.

19 A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez. Sólyom Lászlóval, az Alkotmánybíróság elnökével Tóth Gábor Attila beszélgetett. Fundamentum. 1997/1. sz. 40. (kiemelés az eredeti szövegben).

mezési követelményt figyelembe kellett venniük, ellenkező esetben az alkotmány értelmezésére végső soron hivatott szerv döntésével szembe menve *alkotmányosértő ítélet* születik, még akkor is, ha alkotmányjogi panasz hiányában egy ítélet alkotmányosértő voltát az AB 1990 és 2011 között nem mondhatta ki. Mint azt a büntetőbírói döntések elemzéséből látni fogjuk (VI. pont), az esetek nagy részében maga a büntetőbíróság is szükségesnek tartotta az AB határozat hivatkozását, figyelembe vételét. Az empirikus elemzés tehát az alkotmányjogi aggályok mellett is indokolt.

III.

Büntetőjogi szakirodalmi helyzetkép

Ahogy az előző részben látható volt, az *alkotmányjogi szakirodalom* széles körben foglalkozik az AB határozattal. A *büntetőjogi szakirodalom* feladata – ahogy a bírói gyakorlat is – az, hogy az AB mércéit a büntetőjogi dogmatika kategóriáiba átültesse. Ehhez képest meglepő, hogy húsz év alatt egyetlen témaspecifikus tanulmány sem született,²⁰ az általános szakirodalomhoz sorolható tankönyvek és kommentárok pedig igen hézagosan foglalkoznak a kérdéssel.

A legszélesebb körben használt „kapcsos kommentár” idézi az AB határozat rendelkező részét, megfogalmazza a közszereplők szélesebb körű tőrési kötelezettségét, de érdemi büntetőjog-dogmatikai következtetéseket már nem von le, sőt, az AB határozattal ellentétes bírósági határozatokra hivatkozik.²¹ Már a büntetőjogi dogmatika nézőpontjából és a *rágalmazással* kapcsolatban felállított követelmények (ún. rágalmazási szándék, rágalmazási gondatlanság) értékelésével tárgyalja a kérdéskört *Horváth Tibor*²² és *Vida Mihály*.²³ Azt – a bírói gyakorlat szempontjából is igen kardinális kérdést – pedig, hogy az AB határozat a *becsületsértés* vonatkozásában gyakorlatilag jogellenességet kizáró okot állapít meg, és a közhatalmat gyakorló személy sérelmére történő elkövetéskor kizárja a bűncselekmény megállapítását, csak kevesen mondják ki.²⁴ A tankönyvirodalom általában adós

marad a témakör említésével, ami egyébként didaktikailag sem helyeselhető.

IV.

Értelmezési mátrix – a cselekmények minősítését meghatározó jogi környezet

A büntetőjogi szakirodalommal ellentétben az alkotmányjogi szakirodalomban megjelenik az a helyes felismerés, hogy a közszereplők gyengített becsületevédelme, azaz a sérelmükre elkövetett rágalmazás és a becsületsértés miatti felelősség korlátozásának, kizárásának jogforrása gyakorlatilag a *szokásjog*, s hogy ez a helyzet a szokásosat meghaladó mértékű feladatokat és felelősséget ró a bírói gyakorlatra.²⁵ Ha a bíróság egy közhatalmat gyakorló személy sérelmére elkövetett rágalmazás vagy becsületsértés miatti büntetőjogi felelősséget vizsgálja, akkor jelenleg a következő „jogforrásokat” kell figyelembe vennie:

- A törvényi tényállásokat megállapító Btk.
- Az arra épülő, a bírói gyakorlatban konkretizálódó és az eseti döntésekből absztrahálható dogmatikai réteg.
- Az Alkotmány és az arra épülő 36/1994. (IV. 24.) AB határozat, valamint újabban az Alaptörvény és az arra épülő 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, amely részben meghaladja az előbbi (e tanulmányban csak az alaphatározattal foglalkozom).
- Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az EJEB igen széleskörű, átfogó esetjoga.²⁶

Nem nehéz belátni, hogy ennek a jogi mátrixnak az alkalmazása más módszereket és más típusú felkészültséget követel a büntetőbíráktól ahhoz képest, mint amit a szűken vett büntetőjog-dogmatikai módszerekkel alkalmazhatóvá tehető törvényi tényállások kívánnak meg (pl.: a Btk. 166. § szerinti segítségnyújtás elmulasztása vagy a Btk. 197. § szerinti szexuális kényszerítés). De más típusú szemléletmód szükséges ahhoz képest is, mint amelyet a keretdiszpozíciók (pl. közlekedési, gazdasági bűncselekmények) alkalmazása követel meg. A keretdiszpozíciók esetén ugyan különböző jogágak, Btk.-n kívüli jogi normák rétegződ-

20 Egy az alkotmányos büntetőjog témájával átfogóan foglalkozó cikkében egyedül *Wiener A. Imre* szentel több oldalnyi értékes fejtegetést a kérdéskörnek (Alkotmány és Büntetőjog, Állam- és Jogtudomány XXXVIII. évf. 1995, 91–114.).

21 Így pl. a BH 1995. 6. sz. alatt közzétett eseti döntésre. *Kónya István*: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára (szerk. Kónya). 3. kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2013. 872, 876, 886.

22 A szabadság és emberi méltóság elleni bűncselekmények. In.: Magyar Büntetőjog Különös Rész (szerk. Horváth-Lévay). Budapest, Complex, 2009. 150.

23 Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In.: Anyagi büntetőjog. Különös rész I. (szerk. Karsai). Szeged, Iurisperitus, 2013. 201, 206.

24 *Vida Mihály*: A szabadság és emberi méltóság elleni bűncselekmények. In: A magyar büntetőjog különös része (szerk. Nagy). Budapest, Korona, 1999. 202; *Kis Norbert-Hollán Miklós*: A magyar büntetőjog tankönyve II. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 174; *Szomora Zsolt*: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz (szerk. Karsai). Budapest, Complex, 2013. 477. *Wiener A. Imre* már idézett cikkében azt szorgalmazta, hogy e jogellenességet kizáró okot valójában kodifikálni kellene, nem pedig értelmezési követelményként lefektetni (*Wiener A.*: i. m. 112.).

25 *Koltay*: i. m. 2013 (10 jegyzet) 577, 582.

26 Az EJEB-esetjogát az AB határozat II.2. pontja is áttekinti. Lásd még *Halmai*: i. m. (14. jegyzet) 83–85.; *Sajó*: i. m. (16. jegyzet) 77–120., különösen 98–102.; *Koltay*: i. m. 2009 (10. jegyzet) 2236–2237, 2242–2243.

nek egymásra, azonban ezek a legtöbb esetben konkrét, részletszabályokat tartalmazó normák, nem pedig elvont, absztrakt alapjogok. A büntetőbíró feladata a vélemény szabadság korlátainak megállapításával kapcsolatban azért sem könnyű, mert magának az AB-nek is részben ellentmondások a határozatai.²⁷ Továbbá az AB mércéi részben eltérnek az EJEB mércéitől, és a kettő viszonyát az ítéletben helyesen kellene figyelembe venni és értelmezni.²⁸ Mint említettem, a büntetőjogi szakirodalom nem nyújt valódi támogatást a bírói gyakorlatnak e kérdésben.

V. A büntetőbírói gyakorlat – általános jellemzők

A bővebb empirikus anyag elemzése előtt érdemes összefoglalni azt, amit a szakirodalomból már ismerhetünk a közhatalmat gyakorlók sérelmére elkövetett rágalmozási és becsületsértési ügyekkel kapcsolatban. Fontos kiindulópont, hogy a közszereplőkkel szemben gyakorolható véleménynyilvánítás, kritika körét már az AB határozat előtt maga a bírói gyakorlat elkezdte tágítani,²⁹ és vitathatatlan, hogy az AB hatására ez a folyamat felerősödött, az ítéletekben el kezdték hivatkozni az AB határozatot.³⁰ A rágalmozási ügyekre általában jellemző, hogy a valóság bizonyítását az AB határozat értelmében kötelezően elrendelik, és ezzel összefüggésben jelentőséget tulajdonítanak a tényközlés valótlanságára vonatkozó tudattartalomnak (az ún. rágalmozási szándéknak vagy gondatlanságnak).³¹ Igaz az is, hogy szép számban születtek felmentő ítéletek.³² Azt azonban szem előtt kell tartani, hogy ezek meghozatalára döntően a politikai élet szereplőit érintő ügyekben került sor. Így e megállapítás nem vonatkoztatható az AB határozat teljes hatókörére, amely a közhatalmat gyakorló nem politikai szereplőkre is kiterjed (ennek jelentőségéhez lásd a VI.5. pontot).

A BH-ban publikált döntések alapján az is látható, hogy a rágalmozással ellentétben a becsületsértési ügyekben jóval nagyobb a bizonytalanság. Különösen

abban a kérdésben, hogy mikor valósít meg a közszereplőt érintő, tényközlést nem tartalmazó kritika bűncselekményt (becsületsértést). *Bencze Mátyás* azt is kimutatta, hogy e döntések indokolásaiban a bíróság nem mindig hozta a saját ítéletét megfelelő tartalmi összefüggésbe az AB határozattal.³³

E megállapítások fényében vizsgáljuk meg a büntetőítéleteket, különös figyelemmel a nagyobb fokú bizonytalansággal jellemzett becsületsértési ügyekre. A bírói gyakorlat bizonytalanságát az az adat is alátámasztja, hogy az anonim határozatok tárából származó húsz vizsgált büntetőügyből tizennyolc ügy csak harmadfokon zárult jogerősen. Ez az arány kiugró ahhoz képest, hogy egyébként harmadfokú ügyek elenyésző számban fordulnak elő, ha valamennyi büntetőeljárást vesszük figyelembe.³⁴

VI. A büntetőbírói gyakorlat – hivatkozási tipológia

A következőkben az AB határozatra való hivatkozás mikéntje szerint tipizálom a vizsgált ítéleteket, azt vizsgálom, hogy a döntések indokolása érvelési szempontból koherens-e. A hivatkozások vizsgálatának fő szempontja az, hogy a bírósági határozat idézi-e az AB határozat rendelkező részét, hiszen az alkotmányos követelményt a rendelkező rész fekteti le. A második vizsgált kérdés pedig az, hogy az AB határozat idézése esetén az alkotmányos követelménynek megfelelően dönt-e a bíróság, avagy sem.

Egy bírósági határozat akár több típusba is besorolható. Mivel a határozatok tartalmi helyességét nem vizsgálom, ezért nem feltétlenül fűzöm össze az elsőfokú döntéseket a jogorvoslati döntéseikkel, a vizsgálat céljához ez nem szükséges.

Egy elsőfokú döntés akkor is önálló hivatkozási típust képviselhet, ha végül a jogerős döntés megváltoztatta. A jogorvoslati döntéseket akkor említem együtt a megelőző döntésekkel, ha ugyanazt a hivatkozási metodust követik.

27 A rendes bírói gyakorlat bizonytalansága mögött – többek között – erre hívja fel a figyelmet *Halmi*: i. m. (14. jegyzet), 93.

28 Jelen tanulmány keretei közt csak az eltérés tényének említésére szorítkozhatok, annak tartalmi feltárására, részletes vizsgálatára nem tudok sort keríteni. Az AB határozatban lefektetett, a becsületsértésre vonatkozó feltétel nélküli jogellenességet kizáró ok, azaz hogy az AB által meghatározott körben (becsületsértésértékelések) a véleménynyilvánítás korlátlan, mindenesetre szokatlan Európában [vö. *Koltay*: i. m. 2013. (10. jegyzet) 583.]. Az AB határozattól eltérően az EJEB bizonyos szűk körben megengedi a büntetőjogi beavatkozást. Az AB és az EJEB mércéinek az a döntés tud egyaránt megfelelni, amely a büntetlenség követelményéből indul ki, hiszen az AB döntés alapján a büntetőjogi felelősség kizárása nem sérti a büntetőjogi beavatkozást szűk körben megengedő európai standardot.

29 A BH 1994. 300. sz. alatt közölt határozat kapcsán erre mutat rá *Sajó*: i. m. (16. jegyzet) 156.

30 *Bencze*: i. m. 16–17.

31 *Halmi* olyan rágalmozási ügyet is említ, ahol a bíróság „szigorúan követi az AB vonatkozó határozatát” [*Halmi*: i. m. (14. jegyzet) 86.].

32 *Halmi*: i. m. (11. jegyzet) 18–19.

33 *Bencze*: i. m. 17.

34 A másodfellebbezés és így a harmadfokú eljárás lehetősége csak akkor nyílik meg, ha az első és a másodfokú bíróság döntése a bűnösség kérdésében különbözik [lásd *Be.* 386. § (1) bek.]. Ezért ritka a harmadfokú eljárás. A becsületsértési ügyekben ellenben gyakori, hogy az első fokú bíróság bűnösítő ítéletét követően a másodfokú bíróság bűncselekmény hiányában felmenti a vádlottat, s így megnyílik a harmadfokú eljárás lehetősége. A vizsgált sértetti kör vonatkozásában tehát nagy a bizonytalanság abban a kardinális kérdésben, hogy mely becsületsértő kijelentések minősíthetők egyáltalán bűncselekményeknek, és melyek nem.

1. Rágalmazási ügyek – erős AB-hatás, jó szubszumció

A közszereplők sérelmére elkövetett rágalmazás miatt indult ügyekről elmondható, hogy jellemzően jól követik az AB határozat intencióit, a rágalmazásra vonatkozó rendelkező részt – helyes kontextusban – hivatkozzák,³⁵ egy részük érdemben vizsgálja a rágalmazási szándékot és/vagy a rágalmazási gondatlanságot is.³⁶

E sorban is külön említést érdemel a Fővárosi Ítéltábla 3. Bhar.232/2010/5. sz. végzése, amely öt elemből álló, az AB határozat elveinek – szinte teljesen – megfelelő szubszumciós tesztet állít fel.³⁷ Ezek szerint a következő szempontok vizsgálandók:

- a magánvádló – azaz a Bt. – közszereplőnek minősül-e;

- fennáll-e a közérdek: a magánvádló tevékenységével kapcsolatban kialakult-e olyan nyílt közéleti vita, amely a vele szemben megfogalmazott tényállítások jogszerűségét alátámasztaná, azaz fennáll-e a közéleti szereplők szükségszerűen magasabb tűrésküszöbvel rendelkezésének esete;

- van-e a vádlott kijelentéseinek ténybeli alapja;

- a vádlott betartotta-e a rá vonatkozó szakmai szabályokat;

- a vádlott a magánvádlóra vonatkozó tények híresztelésénél az elvárható figyelmet, vagy körültekintést tanúsította-e, avagy azokat elmulasztotta; a strasbourgi eseti döntések megfogalmazása szerint jóhiszeműnek minősíthető-e.”

A rágalmazási ügyekben a vizsgált határozatok tehát alátámasztották a fent említett jogirodalmi megállapításokat (lásd V. pont).

2. Az AB és az EJEb mércéinek keverése

A Fővárosi Ítéltábla Nehrer Péter vezette tanácsa 2009-től hivatkozza az EJEb-döntéseit is.³⁸ Ez mindenképpen előremutató és a vizsgált ítéletek között egyedülálló gyakorlat. Az EJEb-döntésekre való hivatkozás módszertana azonban még nem kiforrott, a hivatkozások nem kellően rendszerezettek, nem vehető ki az érvelés módszertana, releváns precedensek hiányoznak, míg nem relevánsakat is említ az ítélet. Hiányosság, hogy az AB és az EJEb mércéket egymás

mellett említik ezek az ítéletek, a kettő tartalmi viszonyát nem vizsgálják, és nem tisztázzák, így a – becsületsértés kapcsán – részben eltérő mércéket keverik.³⁹ Azaz a vádlottat a becsületsértés vádja alól nem azért mentik fel, mert az AB határozat alapján a közhatalmat gyakorló személy sérelmére elkövetett becsületsértés egyáltalán nem büntethető, hanem a felmentés alapja az az EJEb-mérce, amely bizonyos jóhiszemű tényalappal rendelkező erős kritika esetén tiltja a büntetőjogi beavatkozást. Erre láthatunk példát az előző pontban idézett szubszumciós teszt végén is.

3. Mérlegelési szereptévesztés

Találtam két olyan határozatot is, amelyek az AB határozat rendelkező részét nem hivatkozzák, viszont a határozat indokolásából terjedelmes részeket idéznek, azt a látszatot keltve, mintha maguk mérlegelnék az érintett alapjogok kollízióját.⁴⁰ Pedig az AB elvégezte a mérlegelést és a rendelkező részben lefektette ennek eredményét az alkotmányos követelmény formájában.

4. A gyalázkodás büntetendő – az AB határozat mint álcázóháló

Az álcázóháló kifejezést *Bencze Mátyás* arra az érvelési módra használja, amikor a bíróság úgy tesz, mintha az AB hivatkozott határozatából vezetné le a saját döntését, de valójában, tartalmát tekintve az érvelése ellentmond az AB határozatnak, azaz ellentétesen dönt.⁴¹ Ebből a szempontból a *becsületsértési* ügyek kapcsán az ún. gyalázkodási küszöböt kell említeni, amely töretlenül érvényesül a büntetőbírói gyakorlatban. Az AB határozat rendelkező része gyakorlatilag azt mondta ki, hogy a közhatalmat gyakorlók sérelmére elkövetett becsületsértés (az AB terminológiájában „értékítéletet kifejező véleménynyilvánítás”) alkotmányosan nem büntethető. A büntetőbírói gyakorlat azonban ezzel szembe megy, és az indokolatlanul durva, súlyosan gyalázkodó kifejezéseket továbbra is bünteti. Az AB határozatát álcázóhálóként használó bírói ítéletek pedig úgy tesznek, mintha mindez az AB határozatból következne.

35 Vas Megyei Bíróság 3.Bf.12/2008/5. (2.); e döntést helyben hagyó Győri Ítéltábla végzése (ügyszám nem elérhető; 2. o.); Veszprémi Városi Bíróság 7.B.2121/2006/12. (11–12.); Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 3.Bf.974/2007/6. (6.); Mezőkövesdi Városi Bíróság B.191/2006/36. (14.); Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.341/2009/6.

36 Veszprémi Városi Bíróság 7.B.2121/2006/12. (13.); Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 3.Bf.974/2007/6. (9.); Mezőkövesdi Városi Bíróság B.191/2006/36. (14.); Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.232/2010/5. (5.)

37 Ítélet 5.

38 Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.341/2009/6.; Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.292/2009/10.; Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.32/2010/5.; Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.232/2010/5. Érdekes megemlíteni, hogy ugyanez a bírói tanács egy 2008-as döntésében még nem hivatkozik az EJEb-gyakorlatra (Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.135/2008/5), az első általam talált és EJEb-hivatkozást tartalmazó határozat az elsőként idézett 2009-es döntés.

39 Részletes tartalmi elemzés helyett utalok *Koltay András* megállapításaira, amelyeket a Babus-ügyben (Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.32/2010/5.) hozott döntésről írt kiváló elemzésében tett (Jogesetek Magyarazata. 2010/3. sz. 35.). A többi általam vizsgált ítélet is pontosan ugyanezeket a tüneteket mutatja.

40 Fejér Megyei Bíróság 1.Bf.242/2006/22. (5–6.); Győri Ítéltábla Bhar.37/2008/5. (3.).

41 *Bencze*: i. m. 19.

Itt kell utalni a tanulmány bevezetőjében hivatkozott debreceni ítéletre, amely a büntetlenséget statuáló AB-határozatra hivatkozva büntösít.⁴² A gyalázkodás büntetendősége két publikált BH-ban is megjelenik, s e BH-kat más bíróságok döntései is előszeretettel hivatkozzák (az azzal ellentétes AB-határozattal együtt). Az álcázóhálót megvalósító érvelési alaptévedést a BH 1995. 6. sz. határozat testesíti meg, amelynek kiemelt ratio decidendije így szól: „A hatóságra vagy a hivatalos személyre tett lealacsonyító, szidalmazó, becsmérő és az emberi méltóságot durván sértő kijelentések – az alkotmánybírósági határozat folytán – legfeljebb a becsületsértés vétségét valósítják meg [...]” Szintén gyalázkodás miatt büntet a BH 2001. 99. sz. határozat is.

Álljon itt két tipikus érvelési fordulat. „E tekintetben a bíróság az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) AB határozatának indoklását vette alapul, mely szerint két alkotmányos alapelv, a véleménynyilvánítás szabadsága, illetve az emberi méltósághoz való jog ütközése esetén a közhatalom gyakorlóinak védelmében a véleménynyilvánítás szabadsága csak kisebb mértékben korlátozható. Azonban jelen esetben a vádlott olyan magatartást tanúsított, amely esetben a büntetőjogi védelem a sértett vonatkozásában indokolt.” – mondta ki egy becsületsértő kifejezés kapcsán a bíróság.⁴³ A Fővárosi Bíróság két ítéletben is beidézi az AB határozat rendelkező részét, majd így folytatja: „Természetesen a bíráltnak vannak határai; nyilvánvaló, hogy az nem mehet el a gyalázkodó jellegig.”⁴⁴

A gyalázkodás büntetendősége olyannyira gyökeret vert a bírói gyakorlatban, hogy a gyalázkodási küszöbre való hivatkozás *felmentő ítéletekben* is rendszeresen előfordul. Azaz a bíróság – egyébként az AB határozatára való hivatkozás mellett – a vádlottat nem azért menti fel, mert a becsületsértés az adott sértett sérelmére alkotmányosan – egyáltalán – nem büntethető, hanem azért, mert a becsületsértő kifejezés nem éri el a büntetendő gyalázkodás szintjét.⁴⁵ „Ez azonban nem indokolatlanul bántó, nem megalázó, messze nem éri el azt a szintet amelyet e körben a töretlen bírói gyakorlat a 36/1994. (VI.24.) AB határozat értelmezési alapelveit figyelembe véve megkívánna ahhoz, hogy bűncselekmény kerülhessen megállapításra.” – indokolja felmentését a bíróság.⁴⁶ Sőt, a gyalázkodás tilalmának említése *nem releváns esetekben is* – mintegy inletemként – elő-

fordul ítéletek indokolásában, tehát rágalalmazási ügyekben is emlegeti a bíróság az e bűncselekmény szempontjából irreleváns gyalázkodási küszöböt. „Végül utal az ítéletábra arra, hogy a közszereplőkkel kapcsolatban a nem büntethető véleménynyilvánítás köre tágabb, azonban a bíráltnak is vannak határai, nem mehet el a gyalázkodó jellegig, nem tartalmazhat a bírálathoz elengedhetetlenül szükségeseken túlmenő, a becsületeszést sértő kijelentéseket.”⁴⁷ Hasonló okfejtésekkel más ítéletekben is találkozunk.⁴⁸

5. A gyalázkodás büntetendő – az AB határozat nem létezik

Feltűnően sok azoknak az ítéleteknek a száma, amelyek gyalázkodó kijelentéseket becsületsértésként úgy büntetnek, hogy nem tesznek említést az AB határozatról, azt egyáltalán nem hivatkozzák. Nem követik el tehát azt a feltűnő érvelési hibát, mint az álcázóhálót alkalmazó előbbi döntések, ezt azonban úgy érik el, hogy negligálják az AB határozatot. Feltűnő ugyanakkor, hogy ezekben az ügyekben nem politikai közszereplők a sértettek, hanem *nem politikai hivatalos személyek*: jegyzők és hivatali előadók, rendőrök, közjegyzők.⁴⁹ Pedig kétségtelen, és az AB határozat rendelkező részéből is kitűnik, hogy a határozat valamennyi közhatalmat gyakorló személyre kiterjed, nem csak a politikusokra. A *Halmai Gábor* által említett felmentő ítéletek kizárólag a politikai szereplőket érintettek.⁵⁰ Ha e személyi kör mögé nézünk, az „egyszerű hivatalos személyek” vonatkozásában pont az ellenkezőjét mutatja a bírói gyakorlat. Ezt felismerve és beismerve mondja azt később – az AB határozat előadó bírói teendőit ellátó – Sólyom László, hogy az AB határozat még magukat a bíróságokat is védtelenül hagyta a becsületsértő kijelentésekkel szemben.⁵¹ A nagyszámú ítélet alapján kijelenthető, hogy a büntetőbíróság – az AB határozat figyelmen kívül hagyásával – ezt a helyzetet nem fogadta el, s ezekben a bűnösítő ítéletekben nem is hivatkozott az AB határozatra.

E felfogás szemléletes példáját adja az a bíró, aki egy polgármester sérelmére elkövetett ügyben hivatkozta az AB határozatot, de a jegyző sérelmére elkövetett becsületsértés esetén már nem. A két döntés között

42 Debreceni Városi Bíróság 63.B.797/2005/15.

43 Székesfehérvári Városi Bíróság 6.B.1778/2004/32. (5-6.).

44 Fővárosi Bíróság 20.Bf.9866/2007/2. (4.); Fővárosi Bíróság 20.Bf.6953/2009/6. (3).

45 Fejér Megyei Bíróság 1.Bf.1/2008/4. (4.); Egri Városi Bíróság 22.B.308/2008/14.; Heves Megyei Bíróság Bf.225/2009/4., Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.960/2009/3.; Fővárosi Ítéletábra 5.Bhar.200/2008/5. (4.); Fővárosi Bíróság 20.Bf.6953/2009/6. (3.).

46 Szentendrej Városi Bíróság 4.B.119/2009/8. (8-9.).

47 Debreceni Ítéletábra Bhar.I.131/2008/4. (3.).

48 Mezőkövesdi Városi Bíróság B.191/2006/36. (14.); Fejér Megyei Bíróság Bf.46/2009/4.; Fővárosi Ítéletábra 5. Bhar. 157/2009/5.; Vas Megyei Bíróság 3. Bf.12/2008/5. (3.).

49 Mezőkövesdi Városi Bíróság B.232/2006/16.; Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 7.Bf.1070/2007/10., Debreceni Ítéletábra Bhar.III.449/2008/6.; Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság 9.B.493/2007/5.; Debreceni Ítéletábra Bf.III.636/2007/3.; Lenti Városi Bíróság 2.B.74/2006/40.; Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.889/2007/8.; Gyöngyösi Városi Bíróság 6.B.4/2008/4.; Fővárosi Ítéletábra 3.Bhar.72/2009/7.

50 *Halmai*: i. m. (14. jegyzet) 18-20.

51 *Sólyom*: i. m. (13. jegyzet) 482.

alig egy hónap telt el.⁵² Az ilyen döntések módszertani érdekessége tehát, hogy nem is próbálják meg az AB által lefektetett szempontokat mérlegelni, más-képp mérlegelni, vagy az AB határozat becsületvédelmet elimináló álláspontjával vitatkozni, hanem az alapjogi konfliktust ezekben az ítéletekben fel sem fedezik, így alkotmányos mércéket nem is emlegetnek.

6. A gyalázkodás sem büntetendő – kakukktojás

Mindössze két olyan – az AB mércéjét valóban követő – döntést találtam, amely szerint a gyalázkodás sem büntetendő.⁵³ A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság ítéletében e megállapítást egyébként tipográfiai úton is hangsúlyozni kívánták, ezért a leírás során azt aláhúzták és félkövérrel szedték. Ezek a hivatkozási szempontból helytálló ítéletek sajnos kakukktojásnak tekinthetők.

VII. Összegzés

A vizsgált büntetőbírói határozatok alapján a következő kép rajzolódik ki. A közhatalmat gyakorlók és más közszereplők sérelmére elkövetett *rágalmazások* kapcsán a *bírói gyakorlat* sikeresen *átvette az AB mércé-*

it. A Fővárosi Ítéletábla gyakorlatában az EJEBC-precedensekre hivatkozás is megjelenik, ennek módszertana azonban még nem kiforrott. A rágalmazási ügyekkel ellentétben a *becsületsértési ügyek* hivatkozási, *érvelési deficitet* mutatnak. A gyalázkodás büntetésével a bírói gyakorlat nemcsak, hogy szembement az AB határozatával, hanem ezt sok esetben érvelési hibával, az AB határozatra való álcázó hivatkozással vagy az AB határozat elhallgatásával tette.

A bírói gyakorlatnak a jövőben jobban fel kell készülnie az alkotmányos értelmezési követelmények szakszerű alkalmazására, nem csak az alkotmányosság tartalmi követelményeinek érvényesítése érdekében, hanem azon praktikus okból is, hogy az *alkotmányjogi panasz 2012. évi bevezetése* folytán az ilyen deficitet mutató döntéseket az Alkotmánybíróság megsemmisítheti – ahogyan ezt nemrég a 13/2014. (IV. 18.) AB határozat meg is tette. A jövőben a büntetőbírói gyakorlatnak ezt az új AB határozatot, az abban lefektetett alkotmányos követelményeket, és nem utolsósorban az Alaptörvény módosított IX. cikkét kell majd figyelembe vennie.⁵⁴ Ugyanakkor – ideális esetben – az alkotmányjogi panaszok nyomán hozott AB döntésekkel a jövőben már módszertani segítséget is kaphat a büntetőbírói gyakorlat, ami a 2012 előtti helyzethez képest lényeges előrelépést jelenthet.

⁵² Mezőkövesdi Városi Bíróság B.191/2006/36. és Mezőkövesdi Városi Bíróság B.232/2006/16.

⁵³ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 3.Bf.974/2007/6.; Pécsi Ítéletábla Bbar.II.99/2011/7.

⁵⁴ E módosítás, azaz emberi méltóság nevesített korlátként állítása – véleményem szerint – az eddigiekben követett gyalázkodási mércé fenntartását, alkotmányos legitimitását teszi lehetővé.

TANULMÁNY**Ellentétek és kapcsolatok a magyar munkajogi, és polgári jogi szabályozás között***✍ *Jakab Nóra egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem (Miskolc)**Prugberger Tamás DSc., professor emeritus, Miskolci Egyetem (Miskolc)*

A munkajog, mint diszciplína a szellemi hagyományoknak köszönhetően részben a szabályozási tárgy által meghatározott, amely nem más, mint a munkaviszony és az arra vonatkozó szabályok összessége. Ugyanakkor tágabb kontextusban a munkajog egy normatív keret a munkaerő-piac valamennyi működő és létező intézménye számára, így a gazdálkodó szervezet, a szakszervezet, a munkáltatói érdekképviselő és az állam, mint munkáltató és jogalkotó számára. Ezen felül a munkajog nagyon szoros kapcsolatban áll a társadalombiztosítással, a pénzügyi joggal és a társasági joggal. A munkajog elmélete abból ered, hogy a munkavállaló alárendeli magát a munkáltatónak, így tulajdonképpen ez a függő munka joga, ezen túl olyan gazdasági viszonyoknak is megfelel, amelyek magában foglalják ellenérték fejében a személyes szolgálatot. A munkajog éppen ezért e viszonyok létrehozásával és szabályozási módjával foglalkozik. A munkajog nemcsak az egyének, hanem a kollektíva viszonyait is magában foglalja. A munkajog a jogtudomány egy önálló ága a maga egységében és szerkezetében, a magán- és közjog határán.

I.**Jogrendszer-tagozódási kérdések a polgári jog és a munkajog vonatkozásában**

A 2012. évi I. törvény hatályon kívül helyezte az 1990-ben bekövetkezett politikai rendszerváltást követően megalkotott 1992. évi XXII. törvényt, amely lecserélte az előző rendszer reálszocialista Munka Törvénykönyvét, az 1967. évi II. törvényt. A 2012. évi második magyar polgári jellegű törvénykönyv előkészítése során alapvető törekvés volt, hogy az *összhangban* legyen a Polgári Törvénykönyvvel (*Ptk.*). Az új Munka Törvénykönyv (új *Mt.*) megalkotása során ugyanis a kormányzat gyökeresen szakítani kívánt az a jogelméleti felfogással, miszerint a munkajog a

polgári jogból kiszakadt, attól függetlenné vált önálló jogterület, jogág. A reálszocializmus jogelmélete ugyanis azt hirdette, hogy a polgári jog áruviszonyokat szabályoz, míg a munkajog nem, holott már az 1960-as évektől egyre szélesebb körökben ismertté vált *Venzser* szovjet közgazdásznak az a nézete, miszerint a munkaerő kvalifikáltsága is értékeket hordoz.¹ Ezért a munkajogviszonynak is van érték-, és áruviszony jellege. Az ezzel ellentétes szemléletet azonban a volt reálszocialista közép-kelet-, és dél-európai országok még máig sem tudták levetkőzni, sőt az Európai Unióba (*EU*) tagként bekerült Csehország, Szlovákia és Lengyelország munkajogtudománya ma is nyíltan állást foglal a munkajognak a polgári jogtól független, önálló jogágisága mellett.² Nálunk, Magyarországon az 1992. évi *Mt.* az 1967. évihez hasonlóan

* Jakab Nóra jelen publikációt megalapozó kutatása a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg. (Szerk.).

1 *V. G. Venzser: Az értéktörvény felhasználása a termelőségvetkezeti gazdaságban.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1965. 13. (Említést érdemel, hogy még a szovjet kolhozjogi és gazdasági viszonyok között is rugalmasabb gondolkodás volt, mint a kötött tervirányítás alatt állt egyéb gazdasági és munkaviszonyokkal foglalkozó társadalomtudományokban. Még inkább érvényes volt ez a szovjetnél oldottabb ún. népi demokratikus csatlós államokra.)

2 *Linhart-Ranic: Arbeitsrecht in Tschechien I.* 1–2. In: *Arbeitsrecht in Europa* (Hennsler-Braun). Köln, Otto Schmed Verlag, 2011. 1466–1467.; *Markechova-Klimanova: Arbeitsrecht in der Slowakischen Republik, I–II.* In: *Arbeitsrecht in Europa* (Hennsler-Braun). Köln, Otto Schmed Verlag, 2011. 1329–1330.; *Zimoch-Tucholka-Malynowska Hyla: Arbeitsrecht in Polen I–II.* 1. 2. In: *Arbeitsrecht in Europa* (Hennsler-Braun). Köln, Otto Schmed Verlag, 2011. 998–100.

szintén még azt az álláspontot képviselte, hogy mind az individuális, mind a kollektív munkajogviszony esetében az Mt. szabályait kell alkalmazni és csak *két kérdésben* jöhet számításba a Ptk. E két eset közül az egyik a versenykizárási megállapodás, a másik pedig a vezető állású munkavállaló kártérítési felelőssége a munkáltatója irányában.³

A 2012. évi új Mt. már kimondja, hogy e két jogintézményhez tartozó jogviszonyoknál és jogvitáknak is a polgári jog szabályait szükséges alkalmazni olyan kérdésekben, amelyeknél *nem tartalmaz speciális szabályt az új Mt.* Ennek érdekében az új Mt. nagyon sok kérdésben – talán túl sokban is – szakított a speciális munkajogi rendezéssel és a felek külön megállapodására bízta a jogi rendezést. Ez vonatkozik az individuális és a kollektív munkajogi jogviszonyokra egyaránt. Ez a szemlélet összhangban áll *Radnay József*, a Kúria (volt Legfelső Bíróság) munkajogi kollégiuma nyugalmazott elnökének az álláspontjával, aki szerint a munkaszerződést nem kell külön szabályozni a Ptk. egyes szerződéseket tartalmazó címében, hanem minden vonatkozásban a munkajognak háttér területe lehet a Ptk. kötelmi jogának általános és különös része.⁴ Az új Ptk. kodifikációs munkálatai során ez volt az egyik javaslat, amelyet még *két másik felfogás* is kísért. E kettő közül *Kiss György* álláspontja az volt, hogy a nyugat-európai többségi megoldáshoz hasonlóan a Ptk. egyes szerződéseket tartalmazó címében szerepeljen a munkaszerződés,⁵ míg *Prugberger* a svájci Kötelmi Törvényhez hasonlóan a kötelmi jog különös részét tartalmazó egyes szerződések közé beiktatta volna a korábban munkaszabályzati szerződésnek elnevezett kollektív szerződést, sőt még az üzemi megállapodást is.⁶ Ebben őt a német jogdogmatika inspirálta, mely szerint a kollektív szerződés egy gyűjtőfogalom, amely kettéágazik, ahol a szakszervezetek és a munkáltató szövetségek vagy a munkáltató között létre jövő szerződés a tarifaszerződés, míg a másik az üzemi tanács és az üzembirtokos között az üzemi munkavégzéssel összefüggésben létesülő üzemi megállapodás.⁷ E két utóbbi nézet egyike sem került be a Ptk. kötelmi jogának különös részébe annak ellenére, hogy a jogirodalomban mások részéről is jelentkezett erre irányuló igény.⁸

II.

Kodifikációs ellentmondások a magyar munkajognak a polgári joghoz való közelítése terén

1. A munkaszerződés és a fogyasztói szerződés kapcsolata

Az első *ellentmondás*, ami a munkajogi és a polgári jogi kodifikáció között fennáll, éppen az előbb leírt helyzet, miszerint a Ptk.-ba *nem került be* a munkajoghoz tartozó egyetlen szerződés és megállapodás sem. Ebből ered szintén az I. részben érintett az a probléma is, mely szerint több kérdés rendezését az új Mt. a munkavállaló és a munkáltató külön megállapodására, megegyezésére bízta. Ugyanakkor az új Mt. e vonatkozásban nem veszi figyelembe azt, hogy a munkaszerződést igen sok cégnél, különösen a nagyobb gazdasági társaságoknál a gazdasági életben ismert *blanketta-szerződésekkel* kötik meg, ami hasonlít azokhoz a blanketta-szerződésekhez, amelyeket a valamilyen gazdasági vagy pénzügyi-biztosítási szolgáltatásokat ipar-, vagy üzletszerűen nyújtó cégek alkalmaznak a laikus partnereik, a fogyasztók irányában. Ezeknél a szerződések-nél a laikus fogyasztó, a szolgáltatást igénybe vevő legtöbbször ki van szolgáltatva a saját szakmáját jól ismerő a gazdasági életben profitorientáltan működő cégeknek. Ezért is biztosít lehetőséget mind a régi, mind a most hatályba lépő új Ptk. az ilyen szolgáltató vállalatok által egyoldalúan kibocsátott szerződési feltételeknek és blanketta-szerződéseknek hatósági és fogyasztóvédelmi szervezeti, valamint bárki általi bíróság előtti megtámadására, és alakította ki a fogyasztói szerződések körét, meghatározva azokat a szerződéstípusokat, amelyek ebbe a körbe tartoznak. A munkaszerződésnél szintén, sőt *még erőteljesebben fennáll* a munkáltató és a munkavállaló viszonyában az alárendelt kapcsolat. A munkáltató ugyanis az erősebb fél, és ha a munkavállaló, aki a gyengébb és egzisztenciálisan teljesen kiszolgáltatott fél, elzárkózna a munkáltató igényeinek külön megállapodásba foglalásától, vagy anélküli teljesítésétől, hamar az utcán találná magát. Ezért megítélésünk szerint *a polgári joggal az állna össz-*

3 A hatályát veszített 1992. évi XXII. törvény (régí Mt) 3.§ (6). bek. és a helyébe lépett 2012. évi I. törvény (új Mt.) 228. §

4 *Radnay József*: A Ptk. és a munkajog kapcsolata, különös tekintettel a magyar jogra. In: Polgári Jogi Kodifikáció. 1999. 1. sz. 9-14.

5 *Kiss György*: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni munkaszerződésre. In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2000. 2. sz. 3-17.

6 *Prugberger Tamás*: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni és a kollektív munkaszerződésre. In: Polgári Jogi Kodifikáció. 2000. 2. sz. 19-26.

7 *Zöllner-Loriz-Hergenröder*: Arbeitsrecht, 6. Aufl. München, Verlag C.H. Beck, 2008. 7. X. 2. b. 73.

8 A Ptk. Kodifikációs Főbizottság elnökének, Vékás Lajosnak is a kiinduló álláspontja a munkaszerződésnek a Ptk.-ban történő bevétele volt. L. tőle: Indító tézisek a polgári jog átfogó reformjához. Polgári Jogi Kodifikáció, 1999. 2. sz. 5.; *Kenderes György*: A munkajogi szabályozás korszerűsítésének néhány kérdése a polgári jogi szemléletmód figyelembevételével. In: A munkajog és a polgári jog kodifikációs és funkcionális összefüggései. (Manfred Ploetz-Tóth Hilda). Miskolc, Novotni Kiadó, 2001. 279-283.; *Kenderes György*: A munkaszerződés hazai szabályozásának alapkérdései. Miskolc, Novotni Kiadó, 2007. 224-228.; *Hovánszki Arnold*: Egyoldalú normatív jognyilatkozatok a munkajogban és a polgári jogban. In: A munkajog és a polgári jog kodifikációs és funkcionális összefüggései (Manfred Ploetz-Tóth Hilda). Miskolc, Novotni Kiadó, 2001. 305-335.; *Zlinszky János*: Észrevételek a magánjog új törvénykönyvéhez. Jura. 2010. 1. sz. 202.; *Sárközy Tamás*: Az új Ptk. jogi személy könyvének néhány problémája. Ügyvédek lapja. 2013. 5. sz.; *Sárközy Tamás*: Jogalkotásunkról, különös tekintettel az új Polgári Törvénykönyvre. Gazdaság és Jog. 2014. 1. sz.; *Prugberger Tamás-Szalma József*: A munkaviszonyra irányuló szerződés és az új Ptk. Gazdaság és Jog 2012. 10. sz.14-17.

hangban, ha a munkaszerződésnél is a nem egyenrangú felek közötti szerződésekhez hasonlóan a szociális minimál-standardokkal egybekötött hasonló védelem érvényesülne, mint amelyeket a Ptk. a blanketta- és a fogyasztói szerződések körében ismer. Itt jegyezzük meg, hogy a holland munkajog részben amiatt, hogy a cégek néhány pontos blanketta-munkaszerződéssel hozzák léte a munkajogviszonyt, amelyben a munkavállaló teljesen alá van rendelve a munkáltatónak, a munkaszerződést fogyasztói, vagy legalább is a fogyasztói szerződéshez hasonló (*verbraucherähnliche*) szerződésként kezelik.⁹ Ezt a nézetet a magyar jogi szakirodalomban is felvetette *Prugberger Tamás* és *Kiss György*, ami azonban mind a Ptk., mind pedig az Mt. rekodifikációja során *hatástalan* maradt.¹⁰

2. Kapcsolódási pontok

2.1. Módosítások 2014. március 15.-ét követően

Úgy véljük, hogy az új Ptk. hatálybalépéséhez kapcsolódó módosításokkal a két szabályozás közelebb került egymáshoz, közülük az alábbiakat emeljük ki.¹¹ Az új Ptk. és az Mt. általános magatartási követelményei, helyesen, összhangba kerültek. 2014. március 15.-ét követően az Mt.-ben rendeltetésellenes joggyakorlás helyett *joggal való visszaélés tilalma* szerepel, amely valamivel szűkebben értelmezhető, azonban hogy miképpen, azt a bírói gyakorlat fogja kikristályosítani. A személyhez fűződő jogok nevükben változtak csak, hiszen a *személyiségi jogok* tekintetében az Mt. eddig is utaló szabályt tartalmazott a Ptk.-ra (lásd Mt. 9. §). Az Mt. 31. §-ában a jognyilatkozatokra a Ptk. szabályait rendeli alkalmazni. Az Mt. 163. § (2) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lépett, a § a (3) bekezdéssel egészült ki: „(2) Engedményezésnek pénzkövetelés esetén van helye. A levonásmentes munkabérrész nem engedményezhető. (3) Tartozásátvállalásnak pénzkövetelés esetén van helye. Munkáltatói tartozást a munkavállaló nem vállalhat át.” Az Mt. 172. § (1) bekezdése értelmében a kártérítés összegének számításánál le kell vonni *a*) a társadalombiztosítás vagy az önkéntes kölcsönös biztosító pénztár által nyújtott ellátást; *b*) amit a jogosult megkeresett vagy az adott helyzetben elvárhatóan megkereshetett volna; *c*) amihez a jogosult a megrongálódott dolog hasznosításával hozzájutott; *d*) amihez a jogosult a károkozás folytán megtakarított kiadások eredményeként jutott hozzá. A (2) alapján a kártérítés alapjául szolgáló jövedelem

meghatározásánál a jövedelmet – a jogosultat a társadalombiztosítási szabályok szerint terhelő – járulékkal csökkentett összegben kell figyelembe venni. Az Mt. 177. § szakasza a kár megtérítésére egyebekben a Ptk. 6:518-534. §-a szabályait rendeli alkalmazni. Az iskolaszövetkezetre vonatkozó rendelkezések alapján (Mt. 226. § (3)) a szolgáltatás fogadója részére történő munkavégzés során a munkavállalónak okozott kárért vagy a személyiségi jogai megsértéséért a munkáltató és a szolgáltatás fogadója egyetemlegesen felel. Az Mt. 228. § (5) és 229. § (8) alapján kötbér kikötése esetén a Ptk. 6:186-189. §-a irányadó.

2.2. Érvénytelenség

Nézzük meg a továbbiakban a jognyilatkozatok érvénytelenségével összefüggő szabályokat is. Szerintünk *feleslegesen* van megduplázva a szabályozás. A semmisségre vonatkozó szabályok mind a Ptk.-ban, mind az Mt.-ben egyezők.

Az Mt. az új Ptk. hatályba lépését követően a *szervődési akarát hibáját* ugyanúgy szabályozza, mint a Ptk., így e tekintetben teljes az összhang a két szabályozás között (lásd Ptk. 6.90. § és Mt. 28. §). Ami különbözik, az a megtámadásra nyitva álló határidő. A Ptk.-ban a szerződés és az egyéb jognyilatkozatok megtámadásának a határideje a kényszer-, illetve a fenyegetési helyzet megszűnésétől számított egy év. Ezzel szemben mind a korábbi, mind az új Mt.-ben a megtámadás szubjektív ideje a kényszer, illetve a fenyegetési helyzet megszűnésétől számított 30 nap, objektív határideje pedig mindössze 6 hónap. Éppen az előzőekből következően a kiszolgáltatottabb helyzetű munkavállaló részére *kellene hosszabb* lehetőséget biztosítani és ezért indokolt lenne, ha az Mt. e vonatkozásban egyszerű utalással *átvenné* a Ptk. előírásait. Ez azért is lenne fontos, mert a versenykizárási megállapodásnál gyakran fordul elő a foglalkozás gyakorlásáról vagy hasonló munkakör elfogadásától legfeljebb két évre szóló lemondás (Mt. 228. §) ingyenes elfogadására történő kényszerítés, ami eleve semmis, hanem azért is, hogy az ellentételezésül kifizetésre kerülő átlagfizetéshez mért kompenzáció a felén túli sérelmet (*laesio enormis*) is meghaladóan aránytalan. A magyar Ptk. e vonatkozásban nem a frankofon-latin jogokban ismert *laesio* elvét, hanem a germán jogban ismert szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti aránytalansági megoldást követve, már a 40 %-os különbségnél lehetőséget biztosít a megtámadásra.¹² A magyar Mt. ezzel szemben vi-

9 *Prugberger Tamás*: A kiszolgáltatottabb fél védelmének a kérdése az új magyar Polgári Törvénykönyv koncepcionális kötelmi jogi részében. *Polgári Jogi Kodifikáció*. 2002. 3. sz. 37–39.; *Kiss György*: Alapjogok kollíziója a munkajogban. Pécs, Justis Kiadó, 2010. 246. 260. és az ezeket követő oldalak

10 Ld. 9. jegyzet.

11 A 2013. évi CCLII. törvény – egyes törvényeknek az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő módosításáról – 175. § alapján

12 Az új Magyar Polgári törvénykönyv Koncepciója, a kodifikációs főbizottság sokszorosított kiadása, 2001. nov. 1. IV. könyv II. rész B. III. 1. d., 107. (Vékás–Lábady)

szont kimondja, hogy csak abban az esetben lehet a versenykizárási szerződést a szolgáltatás – ellenszolgáltatás aránytalanságára hivatkozva megtámadni, ha a felajánlott ellenérték nem éri el az azonos időszakra járó alapbér egyharmadát, vagyis amikor a *különbözet a 67 %-ot meghaladja* (Mt. 228. § /2./ bek.). Ha ezt a rendelkezést a munkabér-megállapításra is kiterjesztve értelmezzük, akkor a munkaszerződés során történő munkabér-megállapítás is aránytalanságra hivatkozással csak a munkaerőpiacon kialakult bérhez képest 67 %-al kisebb összeg esetén támadható csak meg. Mindez egyáltalán *nem áll arányban* a Ptk. előírásaival. Ugyanakkor mind a német, mind pedig a francia jogban a polgári jogi megtámadhatóság kezdetét olyan esetekben, amikor a versenykizárási vagy más külön megállapodást a munkaszerződés megkötésekor vagy a munkajogviszony tartama alatt kötik meg, és az valamilyen okból megtámadható, a megtámadás idő kezdetét a munkaszerződés megszűnését követően veszik figyelembe a munkavállaló esetében, tekintettel arra, hogy a munkavállaló vélelmezett kényszerhelyzetben van a már elmondott okoknál fogva.

2.3. Munkavállalói jogalanyiség

Ami a munkavállalói jogalanyiséget illeti,¹³ az 1992. évi Mt. változtatás nélkül átvette a 94/33. sz. EK. Irányelvet, amely lehetővé teszi, hogy 16 éves kortól kezdve a kiskorú és a gondnokság alá helyezett nagykorú korlátozottan cselekvőképes személy is a törvényes képviselőjének hozzájárulása nélkül önállóan köthessen munkaszerződést. Az itt említett irányelv előírásával egyezően a korábbi magyar szabályozás szerint csak 16 éves kor alatt az iskolai szünet idejére kötött határozott idejű munkaszerződés esetében kellett megkérni a szülő vagy a gyám hozzájárulását, 15 éves kor alatt pedig 12 éves kortól kezdve a szülő vagy a gyám hozzájárulásán kívül gyámhatósági jóváhagyással eseti vállalkozási vagy megbízási jelleggel lehetett rövid időtartamú munkaszerződést kötni olyan feladatok elvégzésére, amely a fiatalok testi vagy szellemi fejlődésére nem hátrányos. Ez a korábbi megoldás *ellentétben állt* a Ptk. előírásaival, amely szerint a nagyobb jelentőségű szerződéseket az ilyen személyek csak a törvényes képviselő hozzájárulásával köthetnek meg. A nyugat európai államok többsége is a munkavállaló esetében ezt a szabályt követik,¹⁴ ami abból a szempontból *helyes*, hogy az ilyen személyeket lehet rávenni illegális szolgáltatások munkaszerződés keretében történő elvégzésére vagy ők válhatnak emberkereskedelem áldozatává. Erre hivatkozva e tanul-

mány szerzőinek egyike (P.T.) több korábbi írásában felvetette, hogy helyes lenne ezért, ha a magyar Mt. is – a külföldi megoldásokhoz hasonlóan – a polgári jogi megoldást követné, amelynek előírásait a 2003. évi V. törvénnyel érvénybe és az azóta hatályba lépett új magyar Ptk. IV. és V. címe rendez.

Ennek értelmében a 14. életévének betöltésétől kezdve a korlátozottan cselekvőképesé vált kiskorú a 18 éves korról nagykorúságának az eléréséig a *nagyobb jelentőségű szerződéseket* csak a szülő vagy a gyám hozzájárulásával kötheti meg, de helyette a szülő vagy a gyám is megteheti a jognyilatkozatot, amely alól kivétel – többek között – a kiskorú munkával szerzett jövedelme (2:11-12.§). Ezen kívül a 2:15. § gyámhatósági jóváhagyást is előír a kiskorú által vagy részére megkötésre kerülő szerződéshez, ha az jellegénél fogva számára jogról való lemondást jelent vagy érdekeit veszélyeztetheti. Eme jognyilatkozat-típusokat e törvényhely *taxatíván* felsorolja. A nagykorú személyek cselekvőképességét korlátozó gondnokság alá helyezését az új Ptk. V. címe a korábbi egységes megoldással szemben két részre bontja, mégpedig cselekvőképességet részlegesen korlátozó gondnokság alá helyezésre és cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alá helyezésre. A 2:20. § (1). bekezdése értelmében a gondnokság alá helyezés és a gondnok szerződéskötési hozzájárulása csak a bírósági ítéletben meghatározott ügycsoportokra vonatkozik, míg a 2:21. § rendezi a cselekvőképesség teljes korlátozását.

A 2012. évi I. törvénnyel megalkotott új Mt. már figyelembe vette a korábbi kritikákat és a 21. § (4). bekezdésében kimondta, hogy a *törvényes képviselő hozzájárulása* szükséges a korlátozottan cselekvőképes személy olyan jognyilatkozatához, amely a munkaszerződés megkötésére, módosítására, megszüntetésére vagy kötelezettségvállalásra irányul. Tekintettel azonban arra, hogy ez a szabály még nem vette figyelembe a cselekvőképesség korlátozásának a fenti két módját, ezért a 2013. évi CCLII. törvény ezt a szakaszt akként módosította, hogy a részleges gondnokság alatt állók esetében a munkaszerződés megkötéséhez a gondnok hozzájárulására csak akkor van szükség, ha a munkakör érinti azt a területet, amelyre a cselekvőképesség részleges korlátozása kihat. Így e vonatkozásban az Mt. szabálya *teljesen összhangba került* az új Ptk.-val. Ezen kívül a tekintetben is fenn áll az összhang, hogy a 15 éves kor alatti fiatalok munkaszerződésénél a gyámhatósági jóváhagyás is szükséges, mert ez az a különösen veszélyeztetett kor, amikor a kiskorú tapasztalatlanságát és jóhiszeműségét ki lehet használni. Ezért ez a védelem analóg az új Ptk. 2:12 § (2). bekezdésében meghatározott taxatív felsorolással.

¹³ Jelen pont a munkavállalói jogalanyiségről alapvetően Prugberger Tamás szempontjai szerint íródott (Szerzők).

¹⁴ Ld. Prugberger Tamás: A korlátozottan cselekvőképes személy munkaszerződésének problémája de lege lata és de lege ferenda. Jogtudományi Közöny. 2000. 12. sz. 493–502. (Az EU régi tagállamai szabályainak a bemutatása itt, eredeti forrásmegjelölésekkel.)

Ugyanakkor azonban az Mt.-nek ez az új megoldása, amely a Ptk.-val teljesen összhangban van, bizonyos mértékig ütközik a 94/33. sz. EK. irányelv előírásaival, amely lehetőséget ad arra, hogy 12 éves kortól gyámhatósági jóváhagyással a már említett módon vállalkozási jelleggel a fiatal testi és szellemi fejlődésére nem káros munkát vállalhat és 16 éves kortól lehet szülő vagy gyám hozzájárulása nélkül munkaviszonyt létesíteni, éppen úgy, miként gondnok hozzájárulása nélkül munkaviszonyt létesíthet a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezett személy is. Ez azonban csak *egy látszat-ellentmondás*, mivel a tagállamok nemzeti joga az érintettek javára kedvezőbb szabályt is hozhat, ami a jelen esetben szigorúbb előírás az irányelvhez viszonyítva, ami azonban a védett jogalanyi kör számára kedvezőbb, mint az irányelv. Éppen ezért az irányelvet részben felülírja az Mt.-nek itt bemutatott új rendelkezése. Nem írja azonban felül a 14 éves kor alatti kiskorú munkavállalási lehetőségét, amit az irányelv *gyámhatósági jóváhagyással* megenged. Ezért e vonatkozásban az irányelvet kell alkalmazni és a vonatkozásban is, hogy 15 éves kor alatt csak eseti és vállalkozási jellegű olyan munkát lehet végeztetni a kiskorúval, ami testi és szellemi fejlődésére nem ártalmas. Ezen túlmenően pedig 15 és 16 éves kor között iskolai oktatásba betagolt kiskorú csak az iskolai szünetben foglalkoztatható. Mindez *hiányzik* a módosított Mt.-ből is, ezért indokolt lenne az Mt.-t mindezzel *de lege ferenda* kiegészíteni.

Érdemes megemlíteni, hogy az itt bemutatott jelenlegi tagállami, uniós és új magyar szabályozás előzménye az a korábbi liberális jellegű szabályozás, amely lehetővé tette, hogy az első világháborúig bezárólag a kiskorú személyek is 12 éves koruktól szülői vagy gyámi hozzájárulás nélkül vállaljanak munkát. Ez volt a magyar *Királyi Kúria* álláspontja is, amely a II. világháború előtt lehetővé tette a 12 éves kortól az önálló munkavállalást és a szülő vagy a gyám csak a gyermek keresményének a kezelését vonhatta el pazarló gazdálkodás esetén.

2.4. Cselekvőképtelen munkavállaló

Érdekes, hogy miért is került be az Mt.-be ez az új munkavállaló-fogalom?¹⁵ A cselekvőképtelen nagykorú személyek munka- vagy egyéb jogviszonyon alapuló foglalkoztatásának vizsgálatáról szóló 39/2011. (V. 31.) AB határozat 2011. május 30-án született meg. Az Indítvány szerint „... a jogalkotó *nem tett eleget* a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezett személyek munkaviszonyon alapuló foglalkoztatása kapcsán az Alkotmány 70/B. § (1) bekezdésbe foglalt munkához való jogból eredő kötelezettségének. „(...) a jogi szabályozás – a Polgári Törvénykönyvről szóló

1959. évi IV. törvény (a továbbiakban Ptk.) és a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény (a továbbiakban: Mt.) – lehetővé teszi a korlátozottan cselekvőképes személyek munkavállalását munkaviszony létesítése formájában, azonban a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezett személyek vonatkozásában a szabályok nem egyértelműek.(...)” Majd pedig megállapította: „(...) a cselekvőképesség, mint jognyilatkozati és jogügyleti képesség, valamint a munkavégzés képessége, mint fizikai, pszichikai képesség *nem fedik egymást* (...)”

Az Alkotmánybíróság a határozatban megállapította, hogy az Országgyűlés *mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet* valósított meg azáltal, hogy nem teremtette meg a cselekvőképtelen nagykorú személyek munka- vagy egyéb jogviszonyon alapuló foglalkoztatásának törvényi feltételeit és garanciáit. Az Alkotmánybíróság ezért felhívja az Országgyűlést, hogy jogalkotási feladatának 2011. december 31-ig tegyen eleget. „Az Országgyűlés jogalkotói feladatának többféleképpen is eleget tehet. (...) dönthet úgy is – mint ahogy a hatályba nem lépett, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvényben szerepelt – hogy a szabályozással a bíróságoknak biztosít döntési lehetőséget a gondnokság alá helyezés során a tekintetben, hogy esetről-esetre meghatározhassák: az adott személy létesíthet-e munkaviszonyt illetve munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyt és milyen feltételekkel. (...) A cselekvőképtelen személyek munkaviszony-létesítésének lehetővé tételénél figyelembe kell venni a *munkavégzéssel járó felelősség és munkavédelem* szempontjait, amelyek a belátási képesség teljes és tartós hiányával rendelkező személyek esetén szükségképpen speciális szabályok meghozatalát igénylik. (...) (garancia arra vonatkozóan, hogy) a munkaviszony vagy törvényben meghatározott speciális munkaszerződés keretében lehetővé tett foglalkoztatással a munkaadók ne éljenek vissza. ... (garanciák) a munkaviszony létesítésének (és egyéb munkavégzésének) feltételeit a szerződés kötelező tartalmi elemeit (illetően)...”

A hátrányos helyzetű emberek, különösen a fogyatékossgal élő emberek foglalkoztatása, akik közül többen cselekvőképtelenek (teljesen korlátozó gondnokság alatt állnak), korlátozottan cselekvőképesek (részlegesen korlátozó gondnokság alatt állnak), egy összetett, *komplex kérdés*. Nem csupán munkajogi, hanem tágabb értelemben vett foglalkoztatási kérdés. Ahhoz, hogy az AB határozatban sürgetett foglalkoztatás a gyakorlatban megvalósuljon, többek között, meg kell találni azokat a *pénzügyi hidakat*, amelyek lehetővé teszik a jogszabályok, a képzési rendszer, az érintettek szövetségi rendszere, a munkáltatók ösztönzése és az inaktivitás felszámolása közötti összhang megteremté-

15 Jelen pont a munkavállalói jogalanyiságról alapvetően J.N. szempontjai szerint íródott.

sét. Ezen túlmenően az Mt. megadta az elvi lehetőségét annak, hogy a cselekvőképtelen munkavállaló is munkaszerződés alanya lehessen. Üdvözlendő, hogy az Mt. a 212. §-ban *megteremti* a munkavállalás elvi alapjait a fogyatékosággal élő emberek tekintetében. Ezzel együtt rendezi a munkáltató *ésszerű alkalmazkodásra* irányuló kötelezettségét is az 51.§ (4) bekezdésében. Úgy véljük, hogy az ésszerű alkalmazkodás példáját a foglalkoztatás formája tekintetében éppen az Mt. kínálja fel a munkaviszony egyes típusaira vonatkozó különös szabályokban a XV. fejezetben.

A „*cselekvőképtelen munkavállaló*” fogalom az új Ptk. által megtartott, ténylegesen cselekvőképességet kizáró gondnokságra, most nevében teljesen korlátozó gondnokságra utal, e tekintetben a két szabályozás összhangban van. Azonban mindkét Törvénykönyvnek előbb-utóbb *figyelembe kell vennie* a teljes cselekvőképesség elméletét magáévá tevő *Fogyatékos Személyek Jogairól szóló ENSZ Egyezményt*, annak 12. cikkét,¹⁶ és az ahhoz fűzött *kommentárt*.¹⁷ Ez alapján a „cselekvőképtelen” kategória *ellentétes* a nemzetközi joggal.

2.5. Munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás

Érdekes problémát jelent jogdogmatikailag az új Mt. 53. §-ában szereplő szerződéstől eltérő foglalkoztatás, ami évi 44 munkanapot nem haladhat meg. Ez lényegében a munkaszerződés átmeneti módosítását jelenti a munkáltató egyoldalú aktusa alapján. A korábbi Mt. ezt munkáltatói utasításként fogta fel, amelynek egyes módosításait meghatározva továbbra is a munkáltató irányítása és ellenőrzése alatt maradván, csak más munkakörben vagy helyen-helyiségben végzi a munkát. Ez az átirányítás, helyettesítés és a kiküldetés. A másik módosítást a munkavállalónak más munkáltatóhoz történő kirendelése és a szívességből, a haszonkölcsönhöz hasonlító átengedése képezte. A korábbi Mt. az új Mt.-hez képest a kirendelés, az átengedés, a kiküldetés és az átirányítás helyettesítés egyenkénti éves időtartamát 44 munkanapban, összesen pedig 110 munkanapban állapította meg. A munkaszerződés itt felsorolt valamennyi formája munkáltatói utasításon módosításként továbbra is alkalmazható, ami azonban együttesen is csak 44 munkanap lehet. Ez *látszólag* a munkavállalónak jó és úgy tűnik, hogy az ő érdekeit védi. Ugyanakkor azonban *ellentétes hatású* is lehet. A nyugat-európai államok ugyanis – Németországgal az élen – az erről, pontosabban a szolgáltatásnyújtás keretében kirendelt

munkavállalókról szóló 96/71. EK. irányelvvel *egyezően* rendezik a munkaszerződés itt említett valamennyi formáját, kimondva, hogy a munkáltató a munkaszerződés egyoldalú módosításával más munkakörbe, vagy a vállalatán belül máshová irányíthatja, vagy más munkáltatónak szívességből átengedheti, vagy a vele gazdasági-vagyoni összefonódásban lévő másik céghez kirendelheti. Ez azonban az irányelv alapján *egy évi időtartamra is szólhat*, ami még további egy évvel meghosszabbítható. Ha az ilyen átmeneti szerződésmódosítás, belsőre vagy külföldre munkavégzés céljából történő küldés két hónapot meghalad, az irányelv és a régi tagállamok nemzeti szabályai értelmében a munkaügyi hivatal, a német jogban pedig az üzemi tanács (üt.) *hozzájárulása* szükséges, ami a munkavállalót védi a munkáltatói túlkapásokkal szemben. Ugyanakkor az által, hogy hosszabb időre – akár két évi időtartamra is – lehetővé teszi a munkavállalónak a saját vállalatán belüli és az azon kívüli provizórikus áthelyezését, lehetőséget teremt arra, hogy a munkáltatónak ne kelljen az átmenetileg feleslegessé váló munkavállalót elküldeni. Ezért *helyes lenne*, ha a magyar Mt. is átvinné e megoldást és a szerződéstől eltérő foglalkoztatás jelenlegi szabályát megtoldva, feljogosítaná a feleket, hogy a megállapodással a szerződéstől eltérő foglalkoztatás időtartamát az irányelv által megállapított határok között hosszabban is meghatározhassák, amely ha két hónapot meghalad, a munkaügyi hivatal jóváhagyásával lehetne csak érvényes.

2.6. Módosulás

A munkaszerződés tulajdonképpen akkor is módosul, ha a munkáltató valamilyen okból eladja a cégét vagy annak egy részét. Ez hasonlít ahhoz az esethez, amikor bérháztulajdonos eladja a bérházát más valakinek. Ilyen esetben a polgári jog általános bérleti szabályaitól eltérően a nyugat-európai államokban és korábban Magyarországon is speciális lakbér-szerződési törvény védi, illetve védte a bérlőket, aminek értelmében az új tulajdonos főszabályként nem mondhat fel a bérlőknek és nem emelheti kedve szerint a lakbért. Az ún. *munkáltatói jogutódlás* esetében is hasonló védelem illeti meg a munkavállalókat a 77/987. *EGK irányelv* szerint. Ennek értelmében a régi tagállamokhoz hasonlóan a korábbi magyar Mt. szerint is a jogutód köteles legalább egy évig tovább foglalkoztatni a munkavállalókat és a jogelőd esetleges bérfizetési elmaradásáért egy évig visszamenő-

16 Ld. az univerzális/teljes cselekvőképesség elméletéről *Amita Dhanda: Legal Capacity in the Disability Rights Convention: Stranglehold of the past or Lodestar for the future?* Syracuse J. Int'l L. & Com. 2007. 34. sz. 429–462.; A cselekvőképesség szabályiról lásd még: *Hoffman István–Könczei György: Legal Regulations Relating to the Passive and Active Legal Capacity of Persons with Intellectual and Psychosocial Disabilities in Light of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Impending Reform of the Hungarian Civil Code.* Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review, 2010. 1. sz. 143–172.; LCCP No. 119 Mentally incapacitated adults and Decision-Making: An Overview, London, HMSO 1991. paras. 2.30.–2.40., *Brenda Hale: (1997): Mentally Incapacitated adults and Decision-Making: The English Perspective.* International Journal of Law and Psychiatry, 1997. 1. 63.

17 Lásd erről: Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Eleventh session, 31 March–11 April 2014, General comment No 1 (2014), Article 12: Equal recognition before the law. http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/1&Lang=en (2014.05.01.)

en *egyetemleges felelősséggel* tartozik. Ugyanígy a korábbi és a mostani Mt.-ben a hosszabb időtartamú *kollektív szerződés* is legalább egy évig hatályban marad, kivéve azt az esetet, amikor a munkáltatói jogutódként megjelenő cég kollektív szerződése kedvezőbb, mert akkor az léphet a másik helyére, illetve ha a korábbi egy évnél hamarabb lejár. Ezen kívül a munkavállaló érdekeit védi az irányelvvel és a többi tagállam nemzeti szabályozásával egyező magyar szabály is, hogy a munkáltató ilyen esetben felmondhat és a felmondását ilyen esetben munkáltatói „rendes” felmondásként kell kezelni. E szabályok alól csak *két esetben* tesz kivételt az irányelvvel egyezően a magyar szabályozás is. Az egyik, amikor a jogutód az üzem vagy a vállalat profilját megváltoztatja, vagy gazdaság *reorganizációt* hajt végre. Ilyenkor akár csoportos létszámleépítéssel is végkielégítés fizetése mellett elküldhet munkavállalókat, ha viszont a cégeladásra a jogelőd munkáltató fizetése hiánya miatt kerül sor, az új munkáltató mentesül a jogelőd által ki nem fizetett bérekért fennálló *kezeségi felelősség alól* és nem kell az elbocsátásra kerülő munkavállalók részére végkielégítést fizetnie. Helyette ilyen esetben a 80/987. *EGK.* irányelv alapján a munkáltatók adó jellegű kötelező hozzájárulásaiból fenntartott és a munkaügyi hivatal által kezelt bérgarancia-alap rendezzi az elmaradt béreket háromhavi bérelmaradásra lekorlátozva, ha pedig nincs bérelmaradás, akkor a bérgarancia-alap fizet ugyancsak legfeljebb három havi időtartamra végkielégítést. Ez a megoldás teljesen összhangban van jogdogmatikailag is a lakásbérlet speciális bérlővédelmi polgári jogi szabályaival.

2.7. Rendkívüli munkaidő

Ami a munkaszerződés tartalmával, főleg a rendkívüli munkaidővel kapcsolatos pótlékfizetésben vagy szabadidőben történő megváltást, valamint a túlóráztatást és a hosszabb munkaidőben történő munkavégzést illeti, ezekre a területekre koncentrálja az új Mt. a munkáltató és a munkavállaló közötti megállapodást, ami azonban a már említett okoknál fogva mindig a munkáltató kívánságainak megfelelően és igen sokszor *jogellenesen* alakul. Minthogy e megállapodásokban a munkáltatók gyakran *visszaélnek* erőfölényükkel és maguk a munkáltatók sem merik a velük szemben elkövetett sérelmeket felfedni, a munkaviszony fennállása alatt a munkavállalók nem mernek igényt érvényesíteni. Ezért is *indokolt* lenne, a munkajogi elévülési idő kezdetétől a munkaviszony megszűnésének az időpontját venni és a Ptk.-val egyezően az elévülési idő tartamát 5 évben meghatározni. Ezen kívül felvethető lenne még a diszkriminációhoz hasonlóan a bizonyítási teher megfordítása is.

2.8. Anyagi felelősség

A munkajogi anyagi felelősség szabályai a munkavállalót terhelő pénz- és értékkezelésben, valamint a

leltárban keletkező hiányért fennálló *objektív felelősség kivételével jelentősen megváltozott*. Azzal, hogy a munkáltató a munkavállalóval szemben kártérítési felelősséggel csak akkor tartozik, ha a kárt a munkavállaló vétkes magatartásán kívül olyan körülmény okozta, amely az ellenőrzési körén belül következett be, és amellyel számolnia kellett, valamint elvárható volt tőle, hogy a károkozó körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa. Ez a felelősség megegyezik a szerződészegésért fennálló azzal a polgári jogi felelősséggel, amellyel az új Ptk. 6:142. §-a alapján a szerződészegő a másik fél irányában tartozik. E szakasz értelmében ugyanis a szerződészegő a szerződészegéssel okozott kár megtérítése alól csak akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy a szerződészegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában *előre nem látható* körülmény okozta, és *nem volt elvárható*, hogy a körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa. A munkáltatónak a munkavállaló irányában fennálló eme felelőssége az esetek egy részében helytálló, különösen a munkavállaló által a munkahelyre bevitt tárgyakért fennálló felelősség esetén, amely a letéti, mégpedig a szállodai letéti felelősséghez hasonlít. Ugyanígy *helytálló* lehet a munkáltató által a munkavállaló sérelmére okozott egyéb károk egy részénél is.

A munkaszerződéssel azonban főszabályként hosszabb távú jogviszony keletkezik, hasonlóképpen, mint pl.: a *bérleti vagy a haszonbérleti szerződés*nél, ezért egyiknél sem lehet az esetek jelentős részében a kárhoz vezethető körülményt előre látni. Az előreláthatóságot ezért csak a szerződéses kapcsolat *folymatában* lehet csak többnyire előre látni, ami különösen a munkajogviszonyban érvényes nemcsak a munkáltató, hanem a munkavállaló esetében is. Erre *indokolt lett volna* utalni a Ptk. fent említett szakaszában, de ugyanígy az Mt.-ben is. Ezt azonban a jogalkotó mind a két törvény esetében elmulasztotta. E mulasztás pótlása az Mt. esetében a munkáltatónak a munkavállalóval szembeni kártérítési felelősségénél lenne lényeges. Ugyanígy helytálló lehet az a munkáltató által a munkavállaló sérelmére okozott egyéb károk esetében is. Azonban ez a korábbi Ptk.-ban ismert általános kártérítési felelősségnél szigorúbb felelősség megítélésünk szerint a munkabalesetekért fennálló felelősségnél nem elegendő, márpedig az új szabályozás szerint ez vonatkozik arra is. A korábbi, *veszélyes üzemi felelősségnek a kiiktatása* ugyanis egyenlőtlen elbírálást okozhat olyan üzemzavaroknál, amelyből nemcsak munkavállalókat éri kár, hanem kívülállókat is. Ilyenkor az új szabályozás szerint a kívülállókkal szemben a munkáltatóra az üzem-működtetésből eredő kockázatviselési kötelezettségéből fakadóan a Ptk. 6:535-536.§-ai alapján is *veszélyes üzemi felelősség terheli*, míg a munkavállaló irányában csak az itt leírt *enyhébb felelősség*. Ez azon kívül, hogy a munkavállaló irányában *antiszociális*, még *diszkriminatív* is. Ezért a munkabalesetekért fennálló felelősségnél az Mt. 72. pontjának szabályait ki kellene egészíteni azzal, hogy a munkabaleset-

tekért a munkáltató a Ptk. veszélyes üzemi felelősségének a szabályai szerint objektív módon fele.

Ami a munkavállaló felelősségét illeti, az új Mt. 76. pontja egy *látszat-közeli*tést valósított meg az új Ptk. szerződésen kívüli általános kártérítési felelősség szabályaihoz. Ugyanis, így a korábbi Mt. szerint a munkavállaló kártérítési felelősségének a terjedelmét közvetlenül a büntetőjogi jellegű vétkesség kritériumai alapján a szerint lehetett megítélni, hogy a kárt szándékosan vagy gondatlanul okozta, most *először* a szerződésen kívüli polgári jogi kárfelelősség *objektívizált szubjektív vétkességi kritériumát* kell megvizsgálni, vagyis azt, hogy a munkavállaló az általában elvárhatóság mércéjét megsértette, vagy sem, vagyis károkozó magatartása felróható neki vagy sem. Ha *felróható*, akkor jön második fázisként vizsgálatra az, hogy a munkavállaló a cselekményét szándékosan, súlyos, vagy enyhe gondatlanság mellett követte el. Az új Mt. 179. § (3) bekezdése értelmében szándékosság és súlyos gondatlanság esetében a munkavállaló a teljes kárért felelős, csak átlagos vagy enyhe gondatlanság esetében – a törvényben előre meghatározott mértékben – korlátozott a kártérítési felelőssége. Abban, hogy a munkavállaló súlyos gondatlanság esetében is a teljes kárért felelőssé tehető, *az a probléma*, hogy a nyugat-európai, főleg a germán jogi megoldással ellentétben *nem veszi figyelembe* azt, hogy az üzem működtetése a munkáltató kockázata. Ezért a kármérséklés egyik indoka az, hogy a munkavállaló károkozásánál vélelmezetten nem ellenőrizte és/vagy irányította megfelelőképpen a munkavállaló tevékenységét. Ezt követően jön másodikként számításba a munkavállaló oldalán a hosszú munkaidő alatti elfáradásból, huzamosabb vagy rövidebb ideig tartó dekoncentráltóságára visszavezethető *károkozási gyakoriság*.¹⁸ A nyugat-európai munkajogok túlnyomó többsége – így a *német, az osztrák, a holland és a svájci* – ezek leszámitását követően nem a vétkesség büntetőjogi kritériumai szerint enyhít, hanem a *culpa objektív kritériuma* alapján.¹⁹ Culpa levissima és gyakran még levis esetében is *mentesíti* a bírói gyakorlat a kárt okozó munkavállalót a kártérítési felelősség alól, és csak a culpa gravior esetében jelenik meg a korlátozott kártérítési felelősség, amely még culpa gravis és culpa lata esetében is fennáll.²⁰ Abban az esetben pedig, ha a bíróság úgy látja, hogy a szándékos munkavállalói károkozást a munkáltató megfelelő ellenőrzés-

sel, körültekintéssel elkerülhette volna, a bíróság mintegy kármegosztást alkalmazva *mérsékelheti* a munkavállaló kártérítési felelősségét.²¹ A külföldi bírói gyakorlat ennél fogva a magyarhoz képest *jobban* alkalmazkodik a kártérítés mértékének a vétkesség alapján történő megítélésénél a polgári jog általános szabályaihoz. Végül még csak annyit jegyeznénk meg a munkavállaló *pénzkezelési-, és leltárhány-felelősségével* kapcsolatosan, hogy a nyugat-európai államokban meghatározott pénzüsszeget kell a munkavállalónak a hiány fedezésére óvadékként letenni, amit a magyar Mt. munkavállalói biztosítéknak nevezett el. Ez az elnevezés azonban félreérthető, mert *etimológiailag* az következne belőle, hogy a munkáltató ad a munkavállaló részére valami miatt biztosítékot. *Helyesebb* lenne itt is a polgári jogban ismert óvadék kifejezést használni.

2.9. Megszűnés és megszüntetés

A munkaviszony megszűnésének és megszüntetésének a szabályai *strukturálisan megegyeznek* a polgári jogi visszterhes tartós szerződésekre, mint pl.: a lakásbérletre, a haszonbérletre vonatkozó szabályaival. Mindegyiknél ismert a *nyomós okból* történő, felmondási idővel egybekötött rendes felmondás és a szerződésszegésből eredő, felmondási időt mellőző rendkívüli felmondás, amit az új Mt. szerintünk *szükségtelemül* azonnali hatályúnak mond. A rendes felmondásnál a magyar jogban a munkáltató egy, a nála eltöltött meghatározott szolgálati időt ex lege köteles végkielégítéssel honorálni. A nyugat-európai államok egy részében a csoportos létszámleépítéstől eltekintve végkielégítés kifizetésére csak erre irányuló megállapodás alapján kerül sor. A végkielégítés speciális munkajogi intézmény, miként a szociálpolitikai szempontból bevezetett csoportos létszámleépítés (*Massenentlassung, redundancia*). Problematikusnak tűnik azonban a munkáltató részéről történő jogellenes felmondásnál, hogy a nyugat-európai államok többségével szemben nincs helye visszahelyezésnek csak pénzbeli kártérítésnek, és az is csak 4 havi átlagkereset összegéig terjedhet. Ezzel szemben a nyugat-európai államokban ilyen esetekre bizonyítási kötelezettséggel nem terhelt általános kártérítés, un. *basic award* áll fenn, míg, ha munkáltató többlet kárt bizonyít, akkor *compensatory award*-ként azt is megtéríti a bíróság.²²

18 Ld. *Deli Petra Eszter*: A munkavállaló szubjektív jogalapú felelőssége a német és az osztrák modellek jog-összehasonlító keresztmetszetében. PhD dolgozat, 2013. az osztrák szabályozásról 144–148. és 157–160., a német szabályozásról 99–101. és 118–129.; *Hans-Wolfgang Kohte*: Arbeitnehmerhaftung und Arbeitgeberberrisiko. Athenäum, 1981, 320. (idézi: *Theo Maly-Mayer*: Individualarbeitsrecht. Wien-New York, Springer Verlag); Krausler-Braun: Arbeitsrecht in Niederland Rz. 68–69., 2.5.1. In: Arbeitsrecht in Europa (Hennsler-Braun). Köln, Otto Schmied Verlag, 2011. 205–206. ; Jura Europae (Droit du travail-Arbeitsrecht) Edition Technique Iuris Chaseurs–C.H. Beck Verlag, III. 90.10–71 (GB.); Iura Europae, III. 70.10-60-63 és 30-43-45.

19 Ld. 18. jegyzet.

20 Ld. 13. jegyzet.

21 *Deli Petra Eszter*: i. m. 3.3.2. és 3.4.3. pontok (német megoldás); 4.3.2.1., 4.5.1. és 4.5.2. pontok (osztrák megoldás), mindegyik helyen az eredeti források megjelölésével.

22 *Hart-Taggart*: Arbeitsrecht in Grossbritannien, Rz. 70-71. In: Arbeitsrecht in Europa (Hennsler-Braun). Köln, Otto Schmied Verlag, 2011. 517.

III.

A magyar munkajogi szabályozás tendenciája

A változó gazdasági és társadalmi viszonyok hatására a munkáltatók igyekeznek *megkerülni* a fordista modell alapján kialakult munkaszerződés keretében való foglalkoztatást,²³ és egyre *rugalmasabb foglalkoztatási* formákat alkalmaznak. Ebben a folyamatban, a munkajog hol erősebben, hol gyengébben *kötődik* a polgári jogi szabályozáshoz. Most úgy tűnik, hogy a munkajogi szabályozás tendenciái, annak változó fogalmi rendszere Európában és Magyarországon is egyre inkább a polgári jog felé *sodorja* a munkajogi szabályozást. Mit is értünk a közeledés alatt?

A gazdasági és társadalmi változások alapvetően *három*, a munkajogi szabályozásra nagy hatással lévő irányban figyelhetők meg: önfoglalkoztatás térnyerése, alárendeltség elvének változása, továbbá kiszervezés és alvállalkozás olyan vállalkozások részvételével, akik gazdaságilag függenek a megbízótól.

Az előzőekben is utaltunk arra, hogy a munkavállaló *kiszolgáltatott* helyzetben van a munkáltatóhoz képest. Ez a kiszolgáltatottság *személyi és gazdasági függőséget* jelent. Véleményünk szerint ez a függés természetében más, mint ami a fogyasztót a gazdálkodó szervezethez köti, azonban *analogia iuris* alapján, mind a munkavállaló, mind pedig a fogyasztó hasonló védelmet kell, hogy élvezzen. A függést a kiszolgáltatottságon túl az alárendeltséggel is magyarázhatjuk. Ugyanakkor a gazdasági és társadalmi változások hatására az alárendeltség elve folyamatosan *átalakul*, s a *gazdaságilag függő munkát végzők* védelmére általánosságban lenne indokolt *kiterjeszteni* a munkajogi szabályozást. A gazdaságilag függő munkát végzők nem kizárólag

munkavállalók, ide tartoznak a szürke zónában foglalkoztatottak, akik személyükben nem függenek, gazdaságilag viszont igen. Ők a munkavállalóhoz *hasonló* jogállású személyek. Úgy véljük, hogy az alárendeltség koncepciójának megváltozása az *egyik* jele annak, hogy a munkajogi szabályozás a polgári jogi felé közeledik.

A *másik* ilyen értékelendő szabályozási koncepció az új Mt.-ben, hogy – amint arra korábban utaltunk – az új Mt. arra buzdítja a feleket, ideértve a munkavállalót, munkáltatót, szakszervezet és üzemi tanácsot, hogy tárgyaljanak egymással. Az új Mt. láthatóan olyan szakpolitikát követ, amely által a szociális partnerek és szociális párbeszéd kiemelt szerepén alapuló *szociálpolitikai*, és a *versenyképességet erősítő*, a foglalkoztatási szint növelését célzó foglalkoztatáspolitikai célokat szolgál, legalább is ezek *dominanciája* figyelhető meg. Így a magyar munkajogi szabályozás a *Deakin* által meghatározott piackorlátozó funkción, azaz a függésben lévő alanyokat védő szabályozáson átlépő, *piackorrektív és piackreáló funkciókat* tölt be.²⁴ Mindez alapvetően illeszkedik az Európában is tapasztalható változásokhoz. A munkajogi szabályozás alanyai egyre inkább *kiszerveződnek* a munkajogi védelem alól,²⁵ *kölcsönösen kockázatot* vállalnak,²⁶ s ezáltal *erősödik* a munkajogi szabályozás polgári jogi jellege, a felek szerződési és döntési szabadsága előtérbe kerül, az alárendelt pozícióból *mellérendeltebb* (de nem mellérendelt) helyzetbe kerülnek a felek. Látni kell azonban azt is, hogy jelen gazdasági válság idején, a munkajogban *hiába* adunk nagyobb szabadságot a felek megállapodásának, nem valószínű, hogy élnek ezzel a lehetőséggel. Ráadásul úgy véljük, hogy alapvetően a fordista modell hagyományain nyugvó magyar munkajogi szabályozásban a munkáltató és a munkavállaló egymás közötti viszonyaiban *nehezebben* tud érvényesülni a *partnerkapcsolatok* elve, mint más európai országokban.

23 Ld. erről: *Simon Deakin–Gillian S. Morris*: Labour Law. Sixth Edition. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2012. 30–37. 131–190., *Mark Freedland–Nicola Countouris*: The legal construction of personal work relations. Oxford, Oxford University Press, 2011. 88. 89. 94. 104. 221. 269–390., ILO (1997) Contract Labour – Fifth item on the agenda Report V (1) to the International Labour Conference 86th Session 1998, Geneva. *Simon Deakin–Frank Wilkinson*: The Law of the Labour Market. Industrialisation. Employment and Legal Evolution. Oxford, Oxford University Press, 2005. 4–18. 105–109. 275–353. *Roger Blainpain*: European Labour Law. Kluwer Law International Bv., The Netherlands, 2010. 203–274.; *Bruno Veneziani*: The Employment Relationship. In: The Transformation of Labour Law in Europe. A Comparative Study of 15 Countries 1945–2004. (Bob Hepple–Bruno Veneziani). Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2009. 99–128. *Simon Deakin*: The Contribution of Labour Law to Economic and Human Development. In: The Idea of Labour law (Guy Davidov–Brian Langille). Oxford, Oxford University Press, 2011. 156–178. *Mark Freedland–Nicola Countouris*: The Legal Characterization of Personal Work Relations and the Idea of Labour Law. In: The Idea of Labour law (Guy Davidov–Brian Langille). Oxford, Oxford University Press, 2011. 190–208.

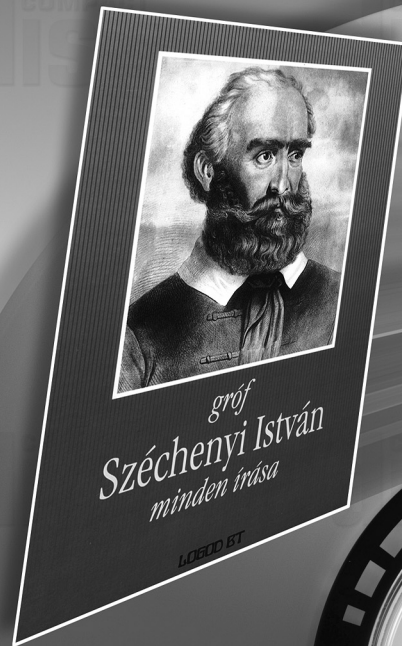
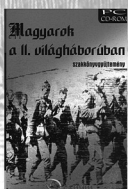
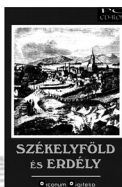
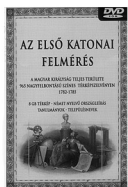
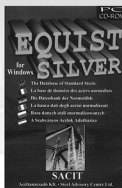
24 Lásd erről: *Simon Deakin–Gillian S. Morris*: Labour Law. Sixth Edition. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2012. 30–37. 131–190.

25 Erre jó példa, hogy a munkavállaló meghatározott számú részvén-y megvásárlásával megváltja a munkajogi védelmet, ugyanis a vételtől számítva nem illeti meg végkielégítés és védelem jogellenes felmondás esetén. Tulajdonképpen ez a szabályozás minimális szintű védelmet nyújt a munkavállalónak a többi nem-részvényes munkavállalóval szemben. Az állásokat többször oly módon ajánlják fel az álláskeresőnek, hogy betöltheti a munkakört, de csak részvényes munkavállalói státuszban. Jeremias Prassl rámutatott arra, hogy ezzel a szabályozással nem egy másik munkavállalói kategória született. A felek sokkal inkább a szerződési szabadságukkal élve *kiszerveződnek* a tradicionális munka- és szociális jogi védelemből. A magas szintű védelem egyenesen arányos az alárendelődéssel. A kiszervezéssel az alárendeltség is csökken. Jeremias Prassl (Corpus Christi College, Oxford) előadása alapján a 2013. novemberi „A Munka Törvénykönyve a nemzetközi munkajog tükrében” című konferencián.

26 A kölcsönös kockázatviselésről lásd még: *Mark Freedland–Nicola Countouris*: The Legal Characterization of Personal Work Relations and the Idea of Labour Law. In: The Idea of Labour Law (Guy Davidov–Brian Langille). Oxford, Oxford University Press, 2011. 439–440. *Mark Freedland és Nicola Countouris* munkája teljesen elhatárolódik a korábban alkalmazott dichotómiától. Nevezetesen az általunk is említett alárendeltségben munkát végzett és önfoglalkoztatók bináris modelljétől. Meghaladja az eddigi általunk magyar, angol és német nyelven olvasott összegző munkákat. A munkajogról teljesen másképp kezd el gondolkodni, a személyes munkavégzési viszonyokat egységben kezeli és magát a munkavállalót nézi egy életen át, s nem egy adott időpontban és egy adott jogrendszerben szemléli. Nem úgy tekint a munkaviszonyra, mint ami minden munkavégzési viszony kiindulópontja, nem úgy, mintha egy erő minden viszonyt ide sodorja, illetve innen el.

A mai kornak ^{COMPACT} disc megfelelő formában

HASZNÁLJON DIGITÁLIS
KIADVÁNYOKAT!

webáruház:
www.logod.hu

Vásárlás, böngészés a Logodi u. 49. alatt

Logod Bt., 1012 Bp. Logodi u. 49. tel.: 214-2453, fax: 225-7764
web: www.logod.hu, e-mail: logod@logod.hu

SZEMLE

DELI GERGELY

egyetemi docens

Széchenyi István Egyetem

(Győr)

Megfontolások a trust egyházi eredetéhez, avagy: gondolatok Sándor István új monográfiájáról

A monográfia maga

Sándor István hiánypótló monográfiája¹ mellett nem mehet el szó nélkül az, aki csak kissé is érdeklődik a magyar jog általános fejlődési tendenciái iránt, és nem ragad le az egyes konkrét jogintézmények mindennapos, operatív használatánál. Hiszen *úttörő jelentőségű újításra* került sor azzal, hogy a hatályos Ptk.-ban – a trust *common law*ban kidolgozott szabályai alapján – szabályozásra került a bizalmi vagyonkezelés eddig ismeretlen intézménye.² Az alapvetően a 19. századi pandektisztikán kifejeződött civiljogi kultúránkban ezen intézmény olyan léket üthet, amely a joggyakorlat egyes szegmentumainak, első sorban a nagyobb vagyontömegek, cégvagyonok kezelésére vonatkozó szokások, illetve az ezekkel kapcsolatos cégutódlási, adóoptimalizálási technikák nagymértékű átalakulását eredményezheti. A tudományos kutatásoknak pedig a jogintézmény merev civiljogi kategóriák segítségével nehezen értelmezhető karaktere adhat újszerű impulzusokat.

Aki egy ilyen horderejű külföldi jogintézmény feldolgozására vállalkozik, alapvetően kétféleképpen kezdhet munkába. Vagy roppant

erőfeszítéssel igyekszik megtalálni az adott jogintézmény esszenciáját, hasonlóképp ahhoz, ahogy az óriási tömegű salakból kinyerik az uránt, és aztán összegző megállapításait egy karcsúbb kötetben teszi közzé, vagy egyfajta szellemi baedekert hoz létre, amelyben szinte kézenfogva vezet végig olvasóját az idegen intézmény nevezetességeinek rengetegében. Sándor István az utóbbi metódust választotta. Monografikus jelleggel, de természetszerűleg nem kimerítőleg, a *trust* panorámaképet tárja a magyar olvasó elé. Műve alapvetően deskriptív jellegű, az angol jogi terminusokat szabatosan, a hazai szaknyelv alapján is jól érthető módon használva mutatja be a számkra oly idegen és mégis vonzó jogi jelenség világát. Óriási munkát végzett el, nemcsak a *trust* jogi gondolkodásmódunktól merészen eltérő természete, a feldolgozott szakirodalom és jogeset mennyisége miatt, hanem legfőképp azért, mert három olyan területre is bemerészkedett, amelyek az idegen jogokkal foglalkozó kutató számára hagyományosan a legnagyobb kihívásokat rejtegetik. Az első ilyen veszélyes zóna az idegen jog vagy általában a jog történeti megközelítése, a másik a *trust* átvételének a problematikája, azaz a *legal transplant* kérdésköre, végül a harmadik a jogegységesítési törekvések bemutatása. Olyan területek ezek, ahol az állandó kollíziók következtében folyamatos a forrongás: *a régi ütközik az újjal, az idegen az őshonossal, a sokféle az egységessel*. A szerző komoly szakmai felkészültséggel igazít el bennünket ezeken a nehéz terepeken is. A magyar jogrendszer nívumának szá-

mító bizalmi vagyonkezelés intézményét pedig úgy teszi szellemi építményének zárókövévé könyve végén, hogy e szerkezeti felépítésből kényszerítőleg adódik a felismerés, hogy az intézmény magyar jogba történő átültetése elkerülhetetlen, a globalizáció nagy erejű áramának megfelelő és szükséges lépés volt.

A szerző és a kötet felépítésének ismertetésére nem kívánok további szót vesztegetni, hiszen azt példaértékű módon megtette már korábban Téglási András a könyvről írt recenziójában.³ Inkább egy kisebb gyakorlati jelentőségű, de érdekes részletkérdéssel foglalkoznék Sándor István könyve kapcsán, a *trust* intézmények egyházi eredetével.

A uses eredetéről

A *Statute of Uses* 1535-ben történt elfogadását megelőzően a *trust* intézményének megfelelő funkciót az ún. *uses* töltötte be. Épp ezért a *trust* kialakulásának megértéséhez elkerülhetetlen a *uses* eredetének feltérképezése. Nem véletlen, hogy a legnagyobb angol jogászok közül többen – mint például Maitland, Blackstone, Holmes vagy Ames – sem tudták megkerülni ennek a nehezen elhanyagolható fontosságú kérdésnek a megválaszolását. Sándor István maga is a *use* ismertetésével kezdi kutatásainak érdemi részét.⁴

A *use* eredetére vonatkozóan három fő, különféle „*rasszokra*” (német, angol, római) alapított teóriát különíthetünk el, illetve az ezekből eredő különféle szinkretista elképzeléseket. Az első, Oliver

1 Sándor István: A bizalmi vagyonkezelés és a trust. Jogtörténeti és összehasonlító jogi elemzés. HVG-Orac Kiadó, Budapest, 2014. 489.

2 Ptk. 6:310. §

3 Téglási András: Sándor István: A bizalmi vagyonkezelés és a trust. Jogelméleti Szemle 2 (2014), 297–298.

4 Ld. különösen Sándor: i. m. 53.

Wendell Holmes nevével fémjelzett iskola német eredetűnek tartja az intézményt, megjelenése a 19. század végére tehető. Holmes teóriáját⁵ alapvetően a nagy germanista, Georg Beseler háromkötetes, 1835 és 1840 között megjelenő művében, a *Die Lehre von den Erbverträgen*ben részletesen ismertetett *salman* inspirálta. A korai angol jogban szereplő, ún. *feoffee to uses* Holmes véleménye szerint egy az egyben megfeleltethető a *salman*-nak. Mindkettő olyan személy volt, akinek a részére egy ingatlan átadásra került, hogy azt az átadó rendelkezéseinek megfelelően adja tovább, többnyire annak halálát követően.⁷ Az intézmény a feltételezések szerint a 11. században, a normann hódítások révén jutott el az angolszász területekre.

Ames álláspontja⁸ ezzel szemben azok vélekedését reprezentálja, akik a *use*-t *ex asse* angol intézménynek tekintik. Véleménye szerint a *use* az angol kancellár ténykedésének köszönhető, aki először érvényesítette a *cestui que use*, azaz a kedvezményezett jogait. Az első ilyen értelmű dekrétumról 1446-ból van tudomásunk. Ames szerint e procedurális védelem jelentette az *equity*-földtulajdon megjelenését. Holmes nézetét akkép inkorporálta saját elméletébe, hogy a *salman*ra vonatkozó teóriát elfogadta azzal, hogy az pusztán a bizalmi jellegű aktusokra korlátozódott, azonban a *feoffe* kötelezettségének valódi jogi kötelezettséggé való transzformálását eredeti angol vívmánynak tartotta.

A harmadik nagy elmélet római jogi gyökerekre vezeti vissza a *use*

intézményét. Ennek fő szószólójává Blackstone-t kiáltották ki, de a római eredetet Spence és Gilbert is vallotta. E nézet egészen Holmes és Maitland koráig uralkodónak számított. A Blackstone-t interpretálók szerint a kiemelkedő angol jogtörténész a római *fideicommissum* intézményére vezette volna vissza a *use* intézményét, kronológiai szempontból pedig a 14. század utolsó negyedére. Vélekedésük szerint a római *fideicommissum*-ot kontinentális egyháziak implementálták volna az angol jogrendszerbe, hogy az egyház ingatlan-szerzését megnehezítő egyes királyi tilalmak hatását mérsékeljék.

A szinkretista elméletek közül Maitland álláspontja érdemes említésre, aki szerint római és germán hatások egyaránt szerepet játszottak a *use* kialakulásában. Nézete szerint a kilencedik századtól kezdődően⁹ található meg az angol jogban a frank és longobárd jogforrásokból ismert, „*ad opus*” használat az ingatlanokhoz. Ez a kedvezményezett javára tulajdonszerű használatot eredményezett a földtulajdonon, amelyet azonban a pozitív jog nem ismert el. Később, a 13. század első felében a szigetországban megjelenő ferences szerzetesek használták fel céljaik érdekében az ingatlan „*ad opus*” használatát, azért, hogy ezzel szegénységi fogadalmukat megkerülhessék, és az ingatlan formális tulajdonlása nélkül élvezhessék annak hasznait.¹⁰ Ennek megfelelően az „*ad opus*” használat nem annyira a *fideicommissum*hoz, mind inkább a szintén római *usus*-hoz állt közelebb.

Az egyház szerepe a use kialakulásában

Mint láttuk mindhárom, egymástól igencsak eltérő elméletben közös, hogy a *use* kialakulásában az egyházi tényezőknek központi helyet biztosítanak. Ezt a tényt a nemzetközi szakirodalomban elsőként Brendan F. Brown hangsúlyozta fontosságának megfelelően, a jezsuita kötődésű Notre Dame University jogi szakfolyóiratában megjelent tanulmányában.¹¹

Meglátásom szerint az egyháziak szerepe a *use* kialakulásában központi jelentőségű, de korántsem annyira patetikus, mint ahogy azt Brown képzelte, aki a *use* intézményében a szent tamási skolasztikus filozófia természetjogi hajtását vélte megpillantani.¹² Sokkal helytállóbbnak tartom Verbit vélekedését, aki a *trust* eredetét – egyebek mellett – a feudális terhek kijátszására irányuló kísérletekben találta meg. Érvéleése szerint a feudális tulajdoni rendszer Angliába történő bevezetése számos olyan, elsősorban adó- illetve illetékfizetéssel járó terhet generált, amelyet ki lehetett játszani a földre vonatkozó jogi (*legal*) és kedvezményezetti (*beneficiary*) tulajdon megkülönböztetésével.¹³

Hogy pontosan miben állt az egyháziak szerepe? A következőkben ennek részleges megválaszolására vállalkozom egy jellemző epizód bemutatásával.

A szakirodalmat példaértékű kritikái attitűddel kezelő Sándor István Bacon és Blackstone vonatkozó soraiból¹⁴ azt olvasta ki, hogy e szerzők a *use*-t a római jogi *fide-*

5 *Oliver Wendell Holmes*: Early English Equity, in: Collected Legal Papers, New York: Peter Smith 1952, 2. Az esszé először 1885-ben került publikálásra.

6 *Georg Beseler*: Die Lehre von den Erbverträgen, I, Göttingen: Dietrich 1837, 277sk., 283 és 271.

7 *Holmes*: id. m. 4–5.

8 *James Barr Ames*: The Origin of Uses, in: Lectures on Legal History and Miscellaneous Legal Essays, Cambridge, Harvard: University Press 1913, 237.

9 *Frederick Pollock and Frederic William Maitland*: The History of English Law Before the Time of Edward I, Cambridge: University Press 1898, 231.

10 E teóriát nem annak megalkotója, Maitland hanem Verbit alapján ismerti *Sándor*: id. m. 54–55.

11 *Brendan F. Brown*: Ecclesiastical Origin of the Use, Notre Dame Law Review 10 (1935), 361–365.

12 *Brown*: id. m. 365.

13 *Gilbert Paul Verbit*: The Origins of the Trust, New York: Xlibris Corporation 2002, 48.

14 *Francis Bacon*: The Learned Reading on of her Majestis learned Counsell at Law, upon the Statute of Uses, London: Mathew Walbancke 1642, 15; *Blackstone*: id. m. 327.

icommissumból eredeztetik.¹⁵ Véleményem szerint az angol szerzők legfeljebb inspirációról beszélnek, és összehasonlító jogi alapon mutatnak fel egyes analógiákat az angol és a római intézmény között. Mindkét angol szerző legfőbb, a jogintézmények hasonlóságát megalapozó funkcionális érve az, hogy a római *fideicommissum* – a *use*-hoz hasonlóan – lehetővé tette, hogy a hagyatékot megkapó személy a vagyont egy másik személynek juttassa.

Bacon szerint a Iustinianus institúciójának második könyvében található *fidei Commissio* (sic!) emlékeztet a civiljogi megoldások közül leginkább¹⁶ a *use*-ra.¹⁷ A jogtudós itt megjegyzi, hogy alakilag (*in name*) az *usus fructus* hasonlít az angol *use*-ra, amelynek azonban véleményem szerint tartalmilag (*in matter*) semmi köze hozzá. Bacon egy nyelvi trükk segítségével találta meg az összeköttetést az angol *use* és a római *fideicommissum* között. Az utóbbi – amint azt kissé félreérthetően kifejti – arra szolgált, hogy a hagyatékból valakinek azért juttassanak, hogy az a hagyatékkal egy harmadik haszná(latá)ra(?) legyen: *That they had a form in Testaments, to give inheritance to one to the use of another*.¹⁸

A nyelvi lelemény abban áll, hogy Bacon kihasználta az angol *use* kettős értelmét. Hétköznapi értelemben a kifejezés egyszerűen használatot jelent, azonban a jogi szaknyelvben egy olyan üres tulajdoni formát, amelyben a tulajdoni részjogosítványok egy másik személyt illetnek meg. Az idézett angol mondat és az utána következő,

annak alátámasztására hivatott latin frázis („*Hereditatem Cajum rogo autem te Caie ut hereditatem restituas*”) nem egészen feleltethető meg egymásnak. Míg az angolban a hagyaték egyfajta kezeléséről van szó, a latin mondatban ezzel szemben egyértelműen a vagyoni kiadásáról (*restituas*). Azaz a funkcionális egyezés elég gyenge lábakon áll. A római hitbizomány nem egy vagyontömeg másik javára történő kezelését célozta, hanem annak mielőbbi (*cum primum possis*)¹⁹ átadását a végrendeletben megjelölt harmadik személy részére. „Ha ugyanis valaki oly személy számára óhajtott valamit juttatni, akinek örökséget vagy hagyományt hagyni nem lehetett, akkor ezt azok becsületére bízta, kik a végrendeletből kaphattak.”²⁰ Bacon a *use* ige kissé manipulatív használatával kötötte volna össze a római jogi és az angol jogintézményét.

Bacon helyesen Iustinianus kelet-római császár *Institutiones* című művének második könyvét jelölte meg olyan jogforrásként, amelyben a *fideicommissum* megtalálható.²¹ Mégis a fenti latin mondatot citálta, amely ebben a formában nem található meg a iustinianusi institúciók második könyvében! Bacon következőképp valószínűleg nem az institúciók eredeti szövegét, hanem annak egy rövidített változatát, vagy más köztes, szekundér forrást használhatott fel műve megírásakor.²² Az institúciók *fideicommissum*-ra vonatkozó részében²³ Bacon céljainak inkább megfelelt volna az alábbi kitétel: *Restituta autem hereditate is quidem*

qui restituit nihilo minus heres permanet: is vero qui recipit hereditatem aliquando heredis aliquando legatarii loco habebatur.²⁴ [Az örökség kiadása után a kiszolgáltató továbbra is örökös marad, míg az, aki kapta az örökséget, néha az örökös, néha a hagyományos helyzetébe került.]²⁵ Hiszen e mondat utal arra, hogy ugyanazon örökség vonatkozásában mindkét személyt, a kiszolgáltatót és a kedvezményezettet is megilleti az örököségi titulus, noha az első örököségi minősége teljesen üres is lehet. Hasonlóan ahhoz, ahogy az angol *use* esetében az egyazon tulajdonjog mintegy „megkettőződik” a vagyongazdálkodó (*legal owner*) és a kedvezményezett (*equitable owner*) között úgy, hogy az utóbbi a vagyoni valamennyi előnyét élvezhette anélkül, hogy az ezzel járó jogi kötelezettségek terhelték volna.²⁶

Blackstone egyértelműen Bacon nyomán halad, amikor a *use* eredetére vonatkozó saját elméletét ismerteti. Erre utal, hogy a baconi értékelést az *usufructus*-ra és a *fideicommissum*-ra ő is átveszi, nevezetesen, hogy a *use* illetve a *trust* inkább az utóbbira és nem az előbbire hasonlít. Véleményem szerint azonban sem Blackstone sem Bacon nem állítja, hogy az angol *use* a római *fideicommissumból* eredne! Csak annyit állapítanak meg, hogy a két jogintézmény több szempontból hasonlít egymásra. A tévedés feltehetőleg Blackstone következő szavaiból ered: „*this notion was transplanted into England from the civil law*”.²⁷ Itt azonban Blackstone nem a római *fideicommissum*-ra mint intézményre utal, hanem

15 Sándor: i. m. 79.

16 Sándor István a vonatkozó részt kissé félreérthetően a „teljesen hasonlít” szavakkal fordítja (ld. Sándor: i. m. 79, 341. jegyzet), a mű 1642-es kiadásában azonban a „leginkább hasonlít” (*resembleth the use most*) értelmű kifejezés található. Ld.: id. m. 15.

17 Bacon: i. m. 15.

18 Bacon: i. m. 15.

19 I. 2, 23, 2.

20 I. 2, 23, 1. Ifj. Mészöly Gedeon fordítása.

21 A gaius-i institúciókat Bacon még nem ismerhette, tekintettel arra, hogy az annak szövegét tartalmazó *palimpsest* Nieburh csak 1816-ban fedezte fel egy veronai könyvtárban.

22 Az általa idézett latin szöveg pedig a I. 2, 23 egy szakaszának rövidített és átírt verzója lehetett.

23 I. 2, 23.

24 I. 2, 23, 3.

25 Ifj. Mészöly Gedeon fordítása.

26 William Searle Holdsworth: A History of English Law, IV, London: Methuan & Co. 1956, 417.

27 William Blackstone: Commentaries on the Laws of England, II, Oxford: Clarendon 1768, 328.

pusztán arra a megoldásra (*notion*), hogy az ingatlan jogszerű tulajdonosa (az ún. *terre-tenant*) és az annak hasznait élvező személy (*cestuy que use*) különbözhetnek egymástól. Valamint, hogy e két különböző „jogosultság” – egyrészt a „*jus legitimum*” (*legal right*) másrészt a „*jus fiduciarium*” (*right in trust*) – érvényesítésére eltérő módokon volt lehetőség. Az első jogosultság érvényesíthető volt a rendes bíróságok előtt, a második azonban a kötelezett lelkiismeretére (*remedy in conscience*) volt bízva. Itt érdemes megemlíteni, hogy a *use* szoros (negatív) kapcsolatban fejlődött az angol jog másik, igen karakterisztikus intézményével, a *consideration* tanával. Amíg *common law* bíróságok a vagyontárgyak átruházásakor a megfelelő *consideration* meglétét vizsgálták, a kancellária a felek tudati viszonyulását (*notice*) is. Így a rendes királyi bíróságok előtt még a föld rosszhiszemű megszerzőjét is előnyben részesítették a *use* kedvezményezettjével szemben, ha az ingatlan *good consideration* alapján szerezte meg.²⁸ A régi jog e merevségét (*radix amaritudinis*) a *consideration* tana nem volt képes enyhíteni, csupán az, hogy a *Chancery* messzebb „látott” a *common law*-nál, és figyelembe vette az érintettek lelkiismeretét is.

A Blackstone által említett külföldi egyházi személyek nem a *fideicommissum* intézményét kívánták átültetni az angol jogba, hanem egy nagyon is gyakorlati és meglehetősen világias céljuk volt, az 1279-es *Statute of Mortmain* rendelkezéseit kívánták e jogi trükkel megkerülni. E törvényben I. Eduárd megtiltotta, hogy bárki bármilyen jogcímen földtulajdonát jogi személynek adja át, ún. *mortmain*-be. A *mortmain* társaságok, modern kifejezéssel élve jogi személyek

örökös és elidegeníthetetlen (innen a *mortmain* eredeti, középkori latin elnevezése, a *mortua manus*, amely elidegeníthetetlen hatalmat jelentett) ingatlantulajdonát jelölte, amely azért sértette a korona érdekeit, mert számára a földbirtokok az öröklés illetve átruházás során fizetendő illeték révén generáltak jövedelmet. Az egyház mint jogi személy soha nem szűnik meg, így a tulajdonába került földek kikerültek a király potenciális jövedelemforrásai közül. Az uralkodó ezért igyekezett az ilyen típusú tulajdon létrejöttét megakadályozni.

Az egyháznak e szabály megkerülésére olyan konstrukciót kellett találnia, amely révén a föld nem került a tulajdonába, azonban annak hasznait háborítatlanul élvezhette. Ezt szolgálta a *use* intézménye, amely nem az egyháznak, hanem egy harmadik személynek juttatta az ingatlant, azzal, hogy azt az egyház javára kezelje. Erős garanciát kellett azonban találni arra, hogy e harmadik személy valóban az egyház javára és rendelkezései szerint fogja a földet kezelni. Ezt a biztosítékot az jelentette, hogy a *use* ügyében a *Court of Chancery* járt el, amelynek élén a kancellár a 15. század végéig, Morus Tamás²⁹ koráig szinte mindig egyházi személy volt.³⁰ Ez végeredményben személyi garanciát jelentett arra nézve, hogy a királyi illetékterhek illetve az egyházi vagyongyarapodás megakadályozására megalkotott jogi konstrukció, a *use* jogilag kikényszeríthető legyen. Hogy milyen alapon vindikálta magának a kancelláriai bíróság e hatáskört a *use* ügyében?

Az egyháziak úgy érveltek, hogy a *terre-tenant*ot lelkiismerete köötötte, hogy az ingatlant az egyház érdekében birtokolja és kezelje. A hitére volt bízva, azaz szó szerint *fidei commissa* volt, hogy megfelelően

járjon el. E kitétel azért hangsúlyozták az egyháziak, mert a római *fideicommissum*mal kapcsolatos ügyekben Augustus óta külön fórum, a *praetor fideicommissarius* döntött.³¹ Ennek analógiájára vindikálták maguknak a jogot az egyháziak is, hogy a lelkiismeretre bízott *use* ügyében a „a király lelkiismeretének hordozója”, a *Court of Chancery* és ne az ilyen igények felkarolására különösebb hajlandóságot amúgy sem mutató királyi bíróságok járjanak el. A *fideicommissum* érvként történő, alaki felhasználása tulajdonképpen egy középkori *forum shopping* céljait szolgálta. A királyi tilalom kijátszására az egyháziak létrehoztak egy új jogintézményt, amely felett a római *fideicommissum* külön bírósága alapján az ellenőrzésük alatt tartott bírói fórum hatáskörét állapították meg. Nem a római hitbizomány tartalmi, dogmatikai megoldásai voltak számukra érdekesek, hanem egyrészt a jogintézmény neve, amely nagyon is illett a kancellár lelkiismeretéhez igazodó kancelláriai bírósághoz,³² másrészt az a tény, hogy már az ókorban sem a „rendes” bíróságok foglalkoztak vele, legitimizálta az egyháziak azon törekvését, hogy a *use*-t kivonják a rendes királyi bíróságok hatásköréből. Ezen illetékességi harc már II. Richárd korában megkezdődött, aki az 1393-ból származó ún. „nagy” *Statute of Praemunire*-ban rögzítette, hogy sem egyházi, sem idegen bíróság ítélete nem ronthatja le a király igazságszolgáltatói hatalmát.³³ A fentiek fényében nem meglepő, hogy a *use* kifejezés első említése az ő uralkodása idejére esik. A küzdelmet végül VIII. Henrik zárta le, aki végső ellencsapásként a *use* megítélését az 1535-ös *Statute of Uses*-ban a *common law* bíróságok hatáskörébe utalta.

28 Bacon: i. m. 13.

29 Sándor: i. m. 40: véletlen elütés következtében Thomas Moore-t olvashatunk, nem Thomas More-t.

30 Sándor: i. m. 37 és 39.

31 I. 2, 23, 1.

32 Frederick Pollock: John Selden – Richard Milward: Table Talk of John Selden, Oxford: Clarendon Press 1927, 43, idézi Sándor: i. m. 40.

33 Ehhez ld. W. T. Waugh: The Great Statute of Praemunire, The English Historical Review 37 (1922), 173sk.

Összegzés

Láthattuk, hogy egy római jogi intézmény nem csupán a szofisztikált dogmatikai megoldásai révén befolyásolhatta a későbbi jogfejlődést. Lehetséges hogy egy *jogszabályi tilalom kijátszásában* található meg az a közös pont, amely a római és a későbbi jogintézményt összeköti. A lényegi különbség köztük csak annyi, hogy az utóbbi már támaszkodhat az előbbi történelmi autori-

tására. A *use* és ezzel a *trust* a feudális terhek kijátszása érdekében született meg,³⁴ ahogy már Coke is megfogalmazta, fő mozgatórugóik néha a félelem, másszor a csalás volt.³⁵

A *trust* ezen „sötét oldalát”³⁶ nem szabad elfelejtenünk ma sem. Az eredetileg *adóelkerülésre létrejött intézményben* rejlő legnagyobb veszély napjainkban is ez. Amint Sándor István kifejti, a bizalmi vagyonkezelés szabályozásának kialakítása so-

rán a gazdasági tulajdonos személyének jogellenes titokban tartása, az adóelkerülés és a pénzmosás azok az esetek, amelyek ellen megfelelő megelőző intézkedéseket és szankciókat szükséges kidolgozni.³⁷

A fentiekhez hasonló intellektuális ingyencégekre akadhat az, aki Sándor Istvánnak a *trust* csodálatos témájával foglalkozó, remek érzékkel megírt könyvét a kezébe veszi és elmélyül benne.

³⁴ *Verbit*: id. m. 48. sk.

³⁵ Chudleigh's case vagy másképp *Dillon v. Freine* (1594), 1 Co Rep 113b at 121b. Ellentétes véleményért ld. *Bacon*: i. m. 16.

JOGIRODALOM–JOGÉLET

PÁL SZILVIA
bírósi titkár
Debreceni Ítéltábla
(Debrecen)

**„Felfelé nézz. Ha szárnyad
nincs: kapaszkodj”¹
– Szeibert Orsolya:
A házasság Európában a
jogegységesítő törekvések
tükrében.***

„Nem tudom, hogy hány csillag van az égen; Nem tudom, hogy mennyi lenne jó; Egy plüssmajommal ketten kéz a kézben; Csak vitorláztunk erre vigyázz balra léghajó.”

(QUIMBY: *Nem volt kulcsom*)

1. A házasság megkötése és felbontása, a házasság alanyai, a házastársi tartás, valamint a házassági vagyoni jog; ezek azok a témakörök – úgy is mondhatnánk, hogy „családjogi állandók” –, amelyekkel kapcsolatban néhány állónak gondolt csillagból (úgy mint a polgári házasság, csak egy férfi és egy nő, házassági vagyoni közösség, feldúlt-sági elven alapuló házasságfelbontás, önhibán kívüli rászorultság és teljesítőképes kötelezett esetén járó házastársi tartás) – a földről legalábbis – felrajzolhatónak tűnik a *Házasság* nevű csillagkép.

Miután a földről szemlélődve – de leginkább a földhöz ragadva –, s különösen a Biztos Tudás felhőjének a takarásában nem mindig érzékelhető a csillagos égbolt végtelensége, ezért a szerzőtől kapunk két hőlégballont, amelynek a kosa-

rában – egy szabadon választott útitársal és a fentebb említett „családjogi állandó”-(1)égikikötők érintésével – beutazhatjuk *Európa családjogának égét*, s több házasság-csillagkép felfedezése által közelebb kerülhetünk a házasság leglényegéhez, illetve annak a kérdésnek a megválaszolásához is, hogy a házasság szolidaritás-, szövetségjellege a dominánsabb-e vagy pedig inkább az a tény, hogy a házastársak mindketten autonóm személyek, akik ezt a házassági életközösségük fennállása alatt is megőrzik.²

A szerző – abból az alaptézisből kiindulva, miszerint a házasság mélyen a közös európai kultúrába beépült intézmény,³ ám az életformák reflexívebb megválasztása, az együttélési viszonyok pluralizálódása⁴ okán az e néven illetett partnerkapcsolatok nem alkotnak homogén csoportot⁵ – a házasság *jogi élettörténetének* állomásaiként is felfogható témákat (a házasság megkötését és alanyait, a házastársak közötti vagyoni viszonyokat, a házasság felbontását és a házastársi tartást) vizsgálja először jogtörténeti kontextusban és a megoldások sokféleségét érzékeltetendő az európai országok nézőpontjából, majd a családjog területén megmutató két jogegységesítő törekvés – a Szerző saját fordításában közölt és részletesen elemzett, az *Európai Családjogi Bizottság (Commission on European Family Law) által kidolgozott ún. Családjogi Elvek*, valamint az azt kiegészítő, a családjog alapvető kérdéseinek új megközelítést adó, elsődlegesen nemzetközi szempontrendszerre épülő (kana-

dai, ausztrál és új-zélandi megoldásokat is magába olvasztó) *Családjogi Modelltörvény (Model Family Code)* – tükrében.

2. Arra is kitér a szerző, hogy az analizált jogrendszerekben a hivatkozott „családjogi állandók” tekintetében található-e ún. *common core* (a kutatásba bevont jogrendszerekben alkalmazott közös megoldás), illetőleg javasolható-e ún. *better law* (követendő megoldás).

A mű első részében a házasság megkötésének történeti fejlődését áttekintve azt a jogi mozzanatot keresi, amelyhez a házasság keletkezése köthető; ennek során olyan izgalmas kérdéseket boncolgat, mint például a *klandesztiin* házasság vagy a *common law marriage* megítélése.

3. A *házasság alanyaira* áttérve – különös figyelemmel arra, hogy „az elmúlt bő évtizedben számos európai ország egymást követően nyitotta meg a házasság kapuit az azonos nemű partnerek előtt, illetve tette lehetővé »az azonos neműek házasságát«⁶ – az Európában a legtöbbet tárgyalt házassági vonatkozású téma, az azonos nemű partnerek és a nemi átalakító műtéten átesett (transznemű) személyek házassága felé kormányozza a hőlégballonunkat, s az európai helyzet igen körültekintető bemutatásán keresztül arra a kérdésre keresi a választ, hogy a házasság vonatkozásában mit kell a „nem” alatt érteni, s vajon mi rejlik a terminológiai nehézségek, nevezetesen az azonos nemű partnerek – egyébként tartós és értéket hordozó –

* Szeibert Orsolya: A házasság Európában a jogegységesítő törekvések tükrében. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 256.

1 Szabó T. Anna: Mennyi menni. In: Szabó T. Anna: Kerített tér. Magvető Kiadó, Budapest, 2014, 67.

2 Szeibert Orsolya: A házasság Európában a jogegységesítő törekvések tükrében. 14.

3 I. m. 233.

4 Vö. Somlai Péter: Család 2.0 Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig. Napvilág Kiadó, Budapest, 2013, 146–162.

5 Szeibert Orsolya: i. m. 236. és 240.

6 I. m. 46.

7 Vö. i. m. 51.

kapcsolata házasságként való kezelésének, elnevezésének a bizonytalansága mögött.

4. Ezt követően az *Európai Unió jogforrásaiban*, valamint az *európai bíróságok*, az Emberi Jogok Európai Bíróságának (illetőleg az Emberi Jogok Európai Bizottságának) és az Európai Unió Bíróságának az *ítélkezési gyakorlatában megjelenő házasságfelfogást* vizsgálja; a strasbourgi és a luxembourgi eseti döntéseken keresztül a házasság létezésének – nemlétezésének – érvényességének, a házasságkötéshez fűződő jog érvényesülésének a kérdéseit, valamint a házasság – (de facto, tényleges együttélésen alapuló) élettársi kapcsolat – bejegyzett partnerkapcsolat összehasonlíthatóságát körüljárva olyan problémakörökről ír, mint a nem az állam által előírt módon és formában (például vallási rítus szerint vagy valamely népcsoport szokása alapján) kötött házasság elismerhetősége, a szabadságvesztés-büntetésüket töltők házasságkötéshez való joga, az újrászokódás időleges tilalma mint a korábbi házasság felbontásának szankciója, a hozzátartozói kapcsolat (após-meny viszony) mint érvénytelenségi ok, továbbá a nemi átalakító műtétet követő nem elismerése (annak személyi iratokban történő átvezetése) és ennek megfelelően a különművek közötti házasság megkötésének a lehetősége.

5. A szerző a házasság lényegének a megtalálásához vezető úton két további (1)égikikötő – a *házastársi tartás és a házassági vagyoni jog* – beiktatásával elviszi az Olvasót a házastársakat összefűző személyi és vagyoni viszonyok égterére is, majd az utolsó jogi állomás, a házasság felbontásának az elemzését követően leszállít a magyar házasságfelfogás földjére.

Ezekben a részekben – a jogtörténeti esszenciákra, az európai országok szabályozására, továbbá az említett két európai jogegységesítő törekvés elveire koncentrálna – végigjárhatjuk a *házasság felbontásának* a felbonthatatlanságtól induló, a vétkeesség, a feldúltság és a közös megegyezés elvén át a *divorce on demand* (vagyis csak az egyik házastárs által, a bíróság által felül nem bíralt házasságfelbontás iránti igény) elismeréséig vezető *útját*, s eltöprenghetünk a különválás (*legal separation*, jogilag rendezett különélés, „az ágytól-asztaltól való elválásztás”), a házasság meghatározott ideig történő fennállása, a megmondolási- és a különélési idő, mint az egyes európai jogrendszerekben a házasság felbontásához szükséges jogilag releváns tények intézményén és szerepén vagy éppen azon, hogy milyen jelentősége van annak, hogy ki rendelkezik hatáskörrel a házasság felbontására (állami hatósági, igazgatási feladatot ellátó szerv vagy pedig bíróság).

Azon is elgondolkodhatunk, hogy milyen kapcsolat van az ún. bontóokok és a házastársi tartás között, s az eredendően a házasság felbontásának a szankciójaként felfogott *házastársi tartás* ma vajon a létfenntartást, a volt házastárs megélhetésének a biztosítását hivatott-e szolgálni és/vagy a házassági vagyoni jogi rendszerből adódó egyenlőtlenséget – a Szerző megfogalmazása szerint a közös múltat⁸ – kompenzálja és/vagy a házasság utáni szolidaritás kifejezése; s egyáltalán, a házastársi tartás hogyan viszonyul ahhoz az alapvető elvhez, miszerint a házasság felbontását követően mindkét volt házastársnak magának kell gondoskodnia saját tartásáról.⁹

Arra is kitér, hogy a vizsgált európai jogrendszerekben, illetőleg az Európai Családjogi Bizottság ál-

tal kidolgozott ún. Családjogi Elvekben és a Családjogi Modelltörvényben a házastársi tartás szempontjából milyen jelentősége van a házassági életközösség alatti élet-színvonalnak, a rövid ideig fennállt házasságnak és az új házasság/élettársi kapcsolat létesítésének; elemzi az alimentációs jelleg és az utóbbi években fokozatosan előtérbe kerülő ún. *clean break*-elv (amely a tartás egy összegben történő azonnali kifizetését tekinti főszabálynak), továbbá a határozott és határozatlan idejű tartásdíjfizetés tendenciáit is.

6. Megtudhatjuk, hogy az európai jogrendszerekben a vagyoni-elkülönítésen alapuló római jogi dotális rendszer és a vagyoni-közösség-jellegű germán rendszer, mint két alaptípus kölcsönhatásaként milyen *házassági vagyoni jogi rendszerek* alakultak ki, azok miként változtak a XX. század folyamán és a XXI. század elején, s ebbe a rendszerbe beilleszthető-e az angol „házassági vagyoni jog”, továbbá abban hol helyezkedik el a különvagyoni (személyes vagyoni, fenntartott vagyoni) és a házassági vagyoni jogi szerződés intézménye.

Végül a *magyar házasságfelfogás* földjére visszaérkezve a mű a korábban hatályban volt Alkotmányunk és családjogi törvényünk, valamint a jelenleg hatályos Alaptörvény és az új Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: új Ptk.) Családjogi Könyvének vonatkozó rendelkezéseit szintetizálja, s továbbrajzolja a Katona Mór, Szladits Károly, Nizsalovszky Endre, Pap Tibor és Weiss Emilia által megkezdett házasság-csillagot megállapítván, hogy a házasság – mint az együttélés, az összetartozás és a kölcsönös felelősségvállalás szándékával vállalt kötelék¹⁰ – inkább *szövetség*, mint szerződés.¹¹

8 I. m. 135.

9 Az Európai Családjogi Bizottság volt házastárs tartására vonatkozó 2:2 Elve; lásd i. m. 154.

A Családjogi Modelltörvény az alapelvek között szintén tartalmazza az öngondoskodás követelményét; lásd i. m. 223.

10 I. m. 36.

11 I. m. 230. Ennek ténye igen jól érzékelhető például a házassági vagyoni jogi szerződések esetében, ahol a megállapodási szabadság nem lehet teljes körű, mert a jogviszony sajátosságainál fogva szükség van a gyengébb fél védelmére, s a következetesnek mondható bírói

7. Hogy az utazás élménye mennyire tartósan és mélyen képes bevívódni az Olvasóba, azt jelen sorok szerzője azzal mérte le magán, hogy amikor a mű elolvasását követően újra megnézte az új Ptk. „családjogi állandókkal” kapcsolatos rendelkezéseit, akkor például a nemlétező házasság, a megegyezésen alapuló házasságfelbontás, a határozott időre járó, valamint a megfelelő vagyontárgy vagy pénzüsszeg egyszeri juttatásával is teljesíthető házastársi tartás szabályainak az elolvasása után az emlékképek elkezdtek elevenül peregni az

elméjében és megannyi új értelmzési lehetőség körvonalai rajzolódtak ki előtte.

Az új Ptk.-ban kibővített házassági vagyoni szabályok (különösen a szerződéssel választható két házassági vagyoni rendszer, a közszerzeményi és a vagyonekülönítő rendszer) pedig egy tiszta és logikus rendszerben jelentek meg előtte; egy olyan rendszerben, amelyet Nizsalovszky Endrét¹² és Szigligeti Viktort¹³ olvasva látott és érzett utoljára.

Miért érdemes elolvasni? Mert – ahogy azt a szerző a zárszavak kö-

zött is megjegyzi – „(...) az eljáró bíróságoknak, illetve más hatóságoknak valamennyi európai országban folyamatosan reflektálniuk kell az újabb és újabb életviszonyokra.”¹⁴

Mert az új Ptk. kapcsán hozzájárulhat egy színvonalasan kreatív jogalkalmazói szemlélet és gyakorlat¹⁵ kialakításához azáltal, hogy kinyitja az olvasó koponya-kalitkájának az ajtaját, s ami még több, a magyar családjog ablakát is, hogy a nehéz levegő kiszökjön.

S mert „*Ha láthatok a más szemével,/csak akkor lehetek szabad.*”¹⁶

gyakorlat szerint az egyik házastársra kirívóan hátrányos szerződés jóerkölcsbe ütköző volta okán semmis. (Lásd bővebben: Szeibert Orsolya: A házastársak vagyoni megállapodásai – különös tekintettel a családvédelmi érdek érvényesülésére. *JogOK*, 2005/2, 28-37. oldalai; Kőrös András: Házassági vagyoni jog. In: Kőrös András (szerk.): *Polgári Jog. Családjog. Az új Ptk. magyarázata III/VI. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013, 121–122. oldalai.*)

12 Nizsalovszky Endre: *Magyar családi jog. MEFESZ Jogász Kör Kiadása, Budapest, 1949, 173–220.*

13 Szigligeti Viktor: *Házassági vagyoni jog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959.*

14 Szeibert Orsolya: i. m. 236.

15 Vö. Vékás Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2001, 23.*; Fleck Zoltán: *Változások és változatlanóságok. A magyar jogrendszer a rendszerváltás után. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010, 71.*

16 Szabó T. Anna: *Winterreise. In: Szabó T. Anna: Villany. Magvető Kiadó, Budapest, 2010, 92.*

Summary

MIHÁLY TÓTH: **Fourth Criminal Code of Hungary**

Series of essays shall present the new Hungarian Criminal Code, the first part of this series starts with the historical steps of the codification, then outlines the main rationale of the codification, its conceptual principles and the circumstances of its creation. Speaking of the Code in general, the author analyzes the pro arguments of the „unified code” and presents the system and structure of the Criminal Code. Then regarding the substantive analysis, he refers to the most important changes of the Code, formulating – besides the positive features of effective applicability – certain concerns regarding the overestimation of dogmatic criminal school concept, the emphasis on imprisonment or permanent codification and their dangers.

JÓZSEF SZALMA: **Relation Between Civil and Commercial Law in the Light of the New Civil Code**

The essay analyzes the content of the new Civil Code, its regulation methodology and entry into force with special emphasis on the coordination principle, the issue of the unity and differentiation of the classic civil and commercial law. The author further analy-

zes the regulations of the Civil Code's entry into force and calls attention to the future effect.

ZSOLT SZOMORA: **Recognition and citation of constitutional interpretative requirements in judgments delivered in criminal slander and defamation cases – methodological typology**

In 2012, the so-called real constitutional complaint was introduced to the Hungarian legal system. It was the Dec. 13/2014. (IV. 18.) of the Hungarian Constitutional Court the first in the Hungarian legal history to abolish a criminal judgment due to being not in conformity with the Fundamental Law. The annulled judgment found the accused guilty of slander, which he committed against a mayor of a Hungarian town. Despite the fact that the criminal court referred to the relevant, previously made Dec. 36/1994. (VI. 24.) of the Constitutional Court, the Constitutional Court did not find the interpretation of the criminal court to be in conformity with the constitution. This paper is based on a research in the course of which seventy criminal judgments have been examined on how criminal courts recognize and apply the constitutional standards that had been laid down by the

Constitutional Court in connection with the freedom of speech as a fundamental right. On the ground of this examination, this paper lays down a kind of „citation typology”. This survey should show whether and how Hungarian criminal courts are prepared to involve fundamental rights aspects in the interpretation of criminal law norms.

NÓRA JAKAB–TAMÁS PRUGBERGER: **Controversies and Connections Between the Hungarian Labor and Civil Law Regulation**

This article deals with two recently completed codifications, namely with the labor and civil law codification, and focuses on their connections. The authors point out what kind of relationship exists between the consumer contract and employment contract, why it is reasonable to regulate the employment contract in the Civil Code. The article looks closer what kind of linkage exists between the labor and civil law regulation regarding invalidity, employee status, liability for damages, and termination. Finally it seems that the Hungarian labor law regulation is approaching the civil law regulation.

Zusammenfassung

MIHÁLY TÓTH: **Das vierte Strafgesetzbuch Ungarns**

Die Studie ist die Einleitungsstudie einer Reihe, die das neue Strafgesetzbuch Ungarns vorstellen soll. Neben den bedeutendsten Stationen der Kodifikation werden in der Studie sowohl die Kodifikationsgründe, als auch die Leitprinzipien, sowie das Zustandekommen der Kodifikation dargestellt. Die Studie legt die Argumente fürs Prinzip des einheitlichen Kodexes, sowie auch die Struktur und den Aufbau des Gesetzes dar. Im Rahmen der inhaltlichen Analyse werden die wichtigsten Veränderungen erwähnt, die das Gesetz einführt. Es wird die Hoffnung auf eine wirksame Anwendbarkeit ausgedrückt, es gibt jedoch auch bestimmte Elemente, die Anlass zur Sorge geben: das Gesetz stützt sich auf die klassische Strafrechtsschule, die Freiheitsstrafe steht zu sehr im Mittelpunkt und die permanente Kodifikation wird überbewertet.

JÓZSEF SZALMA: **Verhältnis zwischen Privatrecht und Handelsrecht im Spiegel des neuen Privatrechtsgesetzbuches**

Die Studie analysiert den Inhalt, die Regelungsmethode und das Inkrafttreten des neuen Privatrechtsgesetzbuches, dabei werden das Prinzip der Nebenordnung, und das Problem der Einheit bzw. der Differenzie-

rung des klassischen Privatrechts und des Handelsrechts hervorgehoben. Der Autor stellt die Regeln des Inkrafttretens, die ein separates Gesetz beinhaltet, dar, und hebt das Prinzip der zukünftigen Geltung vor.

ZSOLT SZOMORA: **Berufung auf verfassungskonforme Auslegungserfordernisse in Verleumdungs- und Beleidigungssachen gefällten strafgerichtlichen Urteilen – eine methodologische Typologie**

Die sog. echte Verfassungsbeschwerde ist im Jahre 2012 in das ungarische Rechtssystem eingeführt worden, und das unlängst getroffene ungarVerfGE 13/2014. (IV. 18.) war die erste in der ungarischen Rechtsgeschichte, die ein Strafurteil wegen Verfassungswidrigkeit aufgehoben hat. Das aufgehobene Urteil hat den Angeklagten wegen Verleumdung, die er gegen einen Bürgermeister begangen habe, für schuldig gesprochen. Obwohl sich das Urteil auf das früher erlassene, relevante ungarVerfGE 36/1994 (VI. 24.) berufen hat, hat das Verfassungsgericht die Ermessung des Strafgerichts nicht für verfassungskonform gefunden. Dieser Beitrag ruht auf eine Forschung, in der sieben Strafurteile darauf untersucht worden sind, wie die Strafgerichte die von dem Verfassungsgerichts bezüglich der Meinungsfreiheit niedergelegten Auslegungsmaßstäbe anwenden. Aufgrund dieser Untersuchung stellt der Beitrag eine

Art „Berufungstypologie” auf. Diese Bestandsaufnahme dürfte zeigen, ob und wie die ungarische Strafrechtsprechung vorbereitet ist, Grundrechtsaspekte in die Auslegung einzubeziehen.

NÓRA JAKAB–TAMÁS PRUGBERGER: **Kontroversen und Zusammenhänge zwischen den ungarischen arbeitsrechtlichen und zivilrechtlichen Vorschriften**

Der Artikel beschäftigt sich mit den kürzlich ausgeführten Kodifikationen, und zwar mit der arbeitsrechtlichen und zivilrechtlichen Kodifikation, und mit ihren Zusammenhängen. Wir weisen auf die Beziehung zwischen den Verbrauchervertrag und Arbeitsvertrag hin, warum der Arbeitsvertrag im Zivilgesetzbuch geregelt werden sollte. Wir untersuchen welche Verbindungen zwischen der zivilrechtlichen und arbeitsrechtlichen Regelung hinsichtlich der Ungültigkeit, des arbeitnehmerlichen Status, der Haftung und der Beendigung des Arbeitsverhältnisses gibt.